

# EIGEN SCHOON

EN

# DE BRABANDER

MAANDSCHRIFT

VAN HET

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG

GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT



Wolvertem.

Zegel van het Laathof van de abdij Groot-Bijgaarde  
te Wolvertem in de 15<sup>e</sup> eeuw.

## GESCHIED- & OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

(V.Z.W.O. opgericht in 1926; bijl. bij het Belg. Staatsblad van 30-10-1937, nr. 1672)

Stichter: † Dr. Jan Lindemans.

Voorzitter van de Raad van Beheer: J. Verbesselt, Ransbeekstraat 79, Neder-Over-Heembeek.

Hoofdredakteur: Dr. L. de Man, de Limburg-Sirumlaan 274, Wemmel.

### UITGAVEN

Te bestellen, indien niet anders aangeduid, tegen voorafbetaling van de prijs + 5% kosten op de

**POSTREKENING 5170.40**

van het

Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant Brussel.

### I. EIGEN SCHOON EN DE BRABANDER

Prijs van het jaarabonnement: Voor de leden: 150 F — In de boekhandel: 200 F.

De volgende jaargangen zijn nog volledig te verkrijgen: XXVII (1944), XXVIII (1945), XXXIX (1946), XXX (1947); elk 100 F; XXXI (1948), XXXII (1949), XXXIII (1950), XXXIV (1951), XXXV (1952), XXXVI (1953), XXXVII (1954), XXXVIII (1955), XXXIX (1956), XL (1957), XLI (1958), XLII (1959), XLIII (1960), XLIV (1961), XLV (1962), XLVI (1963), XLVII (1964), elk 150 F.

### II. MONOGRAFIEËN VAN BRABANTSE GEMEENTEN

Afzonderlijke afleveringen van onvolledige jaargangen, zover de voorraad strekt: 20 F; dubbele afleveringen: 40 F.

Dr. Jan LINDEMANS, *Geschiedenis van Opiwijk*, 304 blz., ill. (1937-39), 240 F (voor de leden: 180 F).

Dr. A. SCHOT en Dr. V. VERSTEGEN O.F.M., *Geschiedenis van Altenrode-wever*, 130 blz., ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F).

Fr. BORGERS, *Geschiedenis van Geerbets*, 276 blz., ill. (1949), ing. 135 F (voor de leden: 90 F).

C. THEYS, *Geschiedenis van Kapelle-op-de-Bos*, 272 blz., ill. (1954), 180 F (voor de leden: 120 F).

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan, de ontwikkeling en de instellingen van Overijsz.* (1955), 144 blz., 120 F (voor de leden: 80 F).

Jan VERBESSELT, *Het Domein van de Abdij van Nijpel in West-Brabant* (1957), 241 blz., ill., 280 F (voor de leden: 210 F).

### III. STREEKMONOGRAFIEËN EN ANDERE GESCHIEDKUNDIGE STUDIËN

Jan VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*. Deel I, 200 F (te bestellen bij de schrijver, met storting van het bedrag op p. rek. nr. 420.475, J. Verbesselt, Neder-over-Heembeek).

A. SUYKENS, *Franse Revolutie en Boerenkrijg in Klein-Brabant*, 249 blz., ill. — 150 F (voor de leden: 100 F).

J. LINDEMANS, *De heerlijke rechten in 't Land van Asse*, 28 blz.: 30 F (ledenprijs: 20 F).

Prof. Dr. C. LEURS, *De vorstelijke heuvel van Koudenberg*, 68 blz.: 60 F (ledenprijs: 40 F).

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Vilvoorde*. — 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Tervuren*, 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Oude cijzen, munten en maten*. — 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Amelgem*, 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Mansionarii, Meiseneirs of Kossaten, Meiseneirsrechten*, 30 F, voor de leden: 20 F. - Idem, *Oppida in Brabant*, 10 F. - Idem, *De Bevolkingslagen te Asse*, 50 F.

J. MERTENS, *St-Verone's graf te Louvain*. — 40 F, voor de leden: 30 F.

P. LINDEMANS, *De pachthoven van St-Mortens-Lennik*. — 20 F.

Mr. Dr. A. SCHILLINGS, *Rechters, misdalen en straffen te Leuven*: 60 F (ledenprijs: 40 F).

A. MEULEMANS, *Leuvense Ambachten: 1. De Hoveniers, Fruiteniers en Mandenmakers; 2. De Barbiers en Chirurgijns. — 3. De Oudekleerkopers*. — elk nummer 60 F, voor de leden: 40 F.

Em. TORFS, *Het Stevenisme in West-Brabant*. — 90 F, voor de leden 60 F (uitverkocht).

Fr. MAES, *Wezembeek-Oppem vroeger en nu*, 60 F (voor de leden: 40 F).

Fr. MAES, *Oude woningen te Zaventem*, 40 F; voor de leden: 30 F. — Idem, *Omheen de kerk van Tervuren*, 40 F; voor de leden: 30 F.

## WETENSWAARDIGHEDEN BETREFFENDE DE GOEDEREN VAN LAMORAAL, GROEF VAN EGMONT, NA ZIJN DECAPITATIE

Het geslacht Egmont stamde uit Kennemerland, van de advocati der abdij van Egmond — dit in de 2e helft van de 12e eeuw. Het had zijn zetel op het slot «op den Hoef», gelegen nabij de abdij. Nu nog bevindt er zich een dorp «Egmond aan den Hoef» (1).

Lamoraal, graaf van Egmont, werd te Lahamaide in Henegouwen in het jaar 1522 geboren. Zijn vader was Jan IV, zijn moeder Françoise van Luxemburg. Hij was prins van Gavere en van Steenhuisse, heer van Fiennes, Gruuthuse, Armentières en Zottegem (2).

Volgens een lijst, opgemaakt op 12 december 1569, bezat Oranje in de Nederlanden een jaarlijks inkomen van 152.785 florijnen, de graaf van Egmont 62.944 (wat niet eens de helft was van dit van De Zwijger) en de graaf van Hoorn 8.473 fl. (3). Het grote inkomen van Oranje was vooral het gevolg van zijn huwelijk in juli 1551 met Anna van Buren, één van de rijkste erfdochteren uit de Nederlandse hoge adel (4).

In N.-Holland bezat Egmont het slot Egmond aan den Hoef, de aloude Abdij Egmond-binnen en het dorpje Egmond-aan-Zee; het Egmondmeer in het kanton Alkmaar; de heerlijkheid, die de dorpen Hoogwoud en Aartswoud omvatte, samen met het kasteel Huis-ter-Hoogwoud; de heerlijkheid Purmerend-Purmerland, IJpendam; ten zuiden van de Oude Maas het aangeslibd land, dat de naam van Beierland kreeg; van het graafschap Zutphen bezat hij de buurschap Bar (huidig kanton Doesburg, prov. Gelderland). In 1562 zal Lamoraal dat gebied verkopen, samen met het slot van Bar-en-Lathem, alsmede zijn tolrechten op de Rijn en de Ysel, de landtol op Arnhem en het huis van Bar binnen Arnhem. In de Zuidelijke Nederlanden bezat hij het «land van Cleve, geheite van Mechlen», van zijn moeder Françoise van Luxemburg, die de dochter was van Jacques van Luxemburg, heer van Fiennes, en Margaretha van Brugge, dochter van de prins van Steenhuisse, heer van Gruuthuse, enz. Daar haar broeder kinderloos stierf, erfde ze van deze «heer van Fiennes»: «une principauté, sept ou huit baronnyes, cincq paivries de contes, la berrye d'Auxy, les seigneuries d'Erquenghien, d'Armentières,

---

(1) W. C. Mees, *Lamoraal van Egmond*, Assen 1963, blz. 11.

(2) P. B. *De Trøeyer ofm*, Lamoraal van Egmont. Een critische studie over zijn rol in de jaren 1559-1564, in verband met het schuld-vraagstuk in Verhandelingen van de Kon. Vl. Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Verh. nr. 40, Brussel 1961, blz. XXIV-XXV.

(3) Id., *ibid.*, blz. 10.

(4) A. A. *Van Schelven*, Willem van Oranje, een boek ter gedachtenis van idealen en teleurstellingen, Amsterdam, 1948, blz. 9-10.

etc.... et plusieurs aultres». Tevens had hij : het prinsdom Gavere, dat omvatte, behalve het prachtig kasteel Baaigem, Dikkelden, Hermelgem, Meilegem, Nederzwalm, Paulatem, Semmerzake, Sint-Maria-Latem, Vurste en Wassem. Ook St.-Denijs-Boekel, Munkzwalm en een deel van Welden. Zottegem, Erwtgem, Godveerdegem, Grotenberge, Mickelbeke, Roborst, Schonenberg, Sint-Goriks-Oudenhove, St.-Lievens-Esse, St.-Maria-Oudenhove, Strijpen, Velzeke-Ruddershove. ook Moerbeke-Viane.

In Henegouwen bezat Lamoraal van Egmont: de heerlijkheid en het slot van Lahamaide, gebieden in de omgeving van Namen; in het Nauw van Calais: Fiennes, Liannes en Offin; in het Département du Nord: Containg, Ligny, Mareving, Montagne en Noyelles; ook Viennes, Viernes of Vieres (5).

Hij bezat de heerlijkheid van Auxy met het kasteel in het tegenwoordige Auxy-Le-Château, gelegen in het departement Pas-de-Calais. Als residenties had hij: Egmond aan den Hoef, het huis van Hoogwoude, het huis Purmerstein, het huis te Arnhem, de burchten van Bar en Lathum, Gavere, Zottegem, Moerbeke-Vianen, Lahamaide, Erquenghien, Auxy-Le-Château, Mechelen, het Egmontpaleis (Brussel). Verder bezat hij nog een residentie te Brugge, een huis te Atrecht, een huis dat achteraf een slot werd te 's-Gravenhage. Dit «Grote en Kleine Huis» werden verkocht: het grote tegen 6.600 florijnen, het kleine tegen 2.100 florijnen.

In 1665 verkreeg Lamoraal de baronie van Gaasbeek, waardoor hij zitting kreeg in de Staten van Brabant. Te zamen met Hese en Leende vormde dit 17 dorpen. Nochtans ging het Lamoraal niet erg voor de wind, want op 15 februari 1565 was hij verplicht een hypotheek op zijn bezittingen van Gaasbeek te nemen om zijn grondbezit te Hese en Leende, waarop zijn schuldeisers reeds meer dan een jaar de handen hadden gelegd, weer vrij te krijgen (6).

Na zijn decapitatie werden de goederen van Lamoraal geconfisqueerd. Sabina, zijn ongelukkige echtgenote, kon niet in Gaasbeek blijven, noch zich terugtrekken in het hotel Egmont te Brussel (7). In de abdij van Terkameren, waar haar dochter als kloosterzuster vertoefde, kon ze haar geliefde echtgenoot bewenen. Van de Koning kreeg ze in 1569 een jaarlijks pensioen van 12.000 florijnen. Ondanks de enorme eigendommen was de opbrengst van de in beslag genomen goederen omtrent genoeg om de schulden van Lamoraal te betalen.

Enkele jaren later kon Sabina het domein van Gaasbeek

---

(5) P. B. De Troeyer, op. cit., blz. 10-14. Purmerend was door zijn grootvader Jan III aangekocht geworden in 1473. Diezelfde Jan III had bezuiden de Oude Maas, een gebied van aangeslibd land aangekocht : « Zoals ook elders uitvoeriger wordt beschreven, deed Lamoraal het met een zeedijk omgeven en gaf het, naar zijn gemalin Sabina van Beieren, de naam Beierland ». Mees, op. cit., blz. 17-18.

(6) Mees, op. cit., blz. 19-22.

(7) Dit hotel was door de moeder van Lamoraal gekocht geworden. Daarna kwam het aan de familie Arenberg en in 1918 werd het door de stad Brussel aangekocht. In 1964 werd het door de Staat gekocht.

opnieuw bewonen. Toen de regering het kasteel van Gaasbeek wilde afstaan aan de hertog van Brunswijk, bood Jean de Merode aan Sabina, haar kinderen en haar trouwe dienaren een woonplaats aan in het kasteel van Westerloo, wat ze aanvaardde. Vervolgens trok ze zich in 1574 te Antwerpen terug waar de magistraat een groot huis tot haar beschikking stelde en waar ze op 5 juli 1578 overleed. Intussen waren de goederen aan de familie Egmont teruggeschonken (8).

Filips, graaf van Egmont, prins van Gavere, baron van Gaasbeek, ridder van het Gulden Vlies, gouverneur van Artois en oudste zoon van Lamoraal, had zich in 't begin verzet tegen het Spaans regime, was gevangen genomen tijdens de Spaanse Furie, had Willem van Oranje bij zijn intrede te Brussel begroet en had Don Juan van Oostenrijk bevochten te Gemblours. Achteraf deed hij rechtsomkeer en ging over naar het kamp der Spanjaarden. Op 30 maart 1580 werd hij door La Norie verrast te Ninove en gevangelijk meegevoerd, achtereenvolgens naar Brussel, Antwerpen en Gent.

Ten gevolge van die handelwijze waren al de goederen van Filips, die in Holland lagen, aangeslagen door de Staten van Holland en W.-Friesland en hadden door oktrooi van 27 oktober 1579 het vruchtgebruik daarvan aan zijn zusters Eleonore, Françoise en Sabina gegeven.

In 1581 kregen de dochters van Lamoraal, nl. Magdalena, Anna en Johanna, van de Spaanse koning 3.000 pond omdat ze te Brussel vertoefden, en daardoor beroofd werden van inkomsten die ze anders in Holland hadden, ten einde trouw te blijven aan de Rooms-Katholieke godsdienst.

Het domein van Gaasbeek was door de Staten-Generaal gesekwestreerd op 1 oktober 1580 en op 24 april 1582 was het kasteel in handen van de malcontenten. Dit zou evenwel niet lang duren, daar in september 1582 Olivier Van den Tympel zich van de Gaasbeekse burcht zal meester maken. In december daaropvolgend kwam ze weer in handen van Alexander Farnese, die de burcht deed beschieten van de Spanjaardsput af, gelegen nabij de Groenenberg.

Op 31 december 1586 kwam Filips in bezit van de baronie Gaasbeek volgens de bepalingen van de Pacificatie van Gent en door procuratie van zijn baljuw Thomas Spruyt (9).

- 
- (8) *Mees*, op. cit., blz. 275. Alva had het kasteel van Gaasbeek gegeven aan Antoine Olivier, de wapenheraut, die flink Spaans kende en een zeer degelijk militair-ingenieur was. Toen Alva evenwel vernam dat deze zijn meester trouw bleef, ontnam hij hem het gebied en schonk dit aan een vorige eigenaar, nl. de graaf Maarten van Hoorn. Als blijk van welwillendheid jegens Sabina machtigde hij deze zich met haar gezin in het kasteel terug te trekken.
- (9) In *Archief Gaasbeek (A.G.)*, Da 45, Relieff de la terre de Gaesbeke faite par le S. Conte Philippe d'Egmont, fol. 26, lezen we dat hij Gaasbeek ontving « op heden den lesten dach december 1586 (31 december), voor ende ten overstaen van heer en meester Willem van (der) Noot raedtsordinaeris van raede van Brabant als stadthouder van de leenhove .... ».

Toen hij in 1590 aan het hoofd van een legerkorps de Franse hugenoten ging bestrijden, sneuvelde hij in de slag van Ivry op 14 maart 1590. De Spaanse koning, die Filips en zijn vrouw Maria van Hoorn (10) reeds in 1581 een schadevergoeding van 6.000 pond had betaald, gaf haar in 1593 3.000 pond en hetzelfde jaar schonk hij haar een jaarlijks pensioen van 2.000 pond.

Volgens een bepaling van het testament van Filips verkreeg zijn weduwe op 7 augustus 1586 de baronie van Gaasbeek, evenals de meubelen en de juwelen. Zij nam op 9 november 1590 bezit van de baronie. Dit bracht evenwel betwistingen mee.

Graaf Lamoraal immers had bij testament van de 20e juni 1558 en bij een codicille van 17 januari 1564 een graduele overgang van zijn goederen aan de oudste van het grafelijk huis gestipuleerd. Lamoraal II († 1617), tweede zoon van Lamoraal I, verklaarde na de dood van zijn broeder de erfopvolger te zijn en eiste de roerende en onroerende goederen van het huis. Gedurende de godsdiensttroebelen waren de kostbare meubelen en juwelen van het huis Egmont in de Palts in veilige bewaring gebracht, onder de bewaking van paltsgraaf Jan Casimir : « Lamoral II les y avait levés, les avait vendus et en avait consommé le prix de vente, comme il avait aliéné également, au préjudice du majorat, des terres en Hollande et ailleurs » (11).

Daar Lamoraal op het ogenblik dat de akte opgemaakt werd, de baronie van Gaasbeek nog niet bezat, werden de rechten van Maria van Hoorn, weduwe van Filips, door een arrest van de Grote Raad van Mechelen op 18 april 1592 erkend. Veel juridische inmengingen zouden nog plaats hebben en de kleinzoon van Karel, broeder van Filips, zal van 1656 in proces gaan tegen Alexander van Renesse van Warfusée. « Le 23 juillet 1665 il fit le relief de Gaesbeek, comme héritier contractuel perpétuel fidéicommissaire et graduel de Lamoral I. Le 2 avril 1670, il fut déclaré non fondé en ses conclusions relatives à la terre de Gaesbeek ». In 1676 kwam er een akkoord (12).

Maar om alles goed te begrijpen ware het best te spreken én over de schulden van Lamoraal I én over zijn kinderen.

#### SCHULDEN :

Voor het gouverneurschap van Vlaanderen ontving Egmont 3.000 florijnen en voor Artesië 1200. Het pensioen dat hij van

- 
- (10) Op verzoek van de laatste markiezin Arconati-Visconti, geboren Marie Peyrat (1840-1923) werden de geschilderde portretten van vier evangelisten, die nu in de kerk hangen, verwisseld tegen vier andere die nu aan het kasteel behoren. Onder deze 4 hebben we twee portretten op paneel van Filips van Egmont (1558-1590) en van zijn echtgenote Maria van Hoorn. (*C. Theys*, De Kerk van Gaasbeek, St.-Genesius-Rode, 1945, blz. 16.)
- (11) *F. Vennekens*, La Seigneurie de Gaesbeek (1236-1795), Affligem, 1935, blz. 75-79.
- (12) *Id. ibid.*, blz. 79.

keizer Karel had bekomen, werd van 2.000 tot 3.000 florijnen gebracht. Toen hij het domein van Gaasbeek kocht voor 210.050 florijnen, was hij verplicht een hypotheek te nemen (zie nota 6).

Dat Lamoraal er niet zo schitterend voorstond, bewijst wel het feit dat hij bij de aankoop van Gaasbeek de Staten van Vlaanderen en Brabant vroeg respektievelijk voor 30.000 florijnen tussen te komen.

Toen trouwens bij zijn veroordeling al zijn goederen werden aangeslagen ten voordele van de Kroon, was de opbrengst nauwelijks groot genoeg om de schulden te delgen (13).

#### DE KINDEREN :

Lamoraal en Sabina hadden twaalf kinderen, o.a. 3 zonen, te weten : Filips, Lamoraal II en Karel ; 9 dochters, nl. : Eleonora, Maria, Françoise, Magdalena, Maria-Christina, Isabella, Sabina, Anna en Johanna (14).

1) **Elenora**, huwde in 1574 met Joris, graaf van Hoorn en Houtkerke, burggraaf van Veurne en Wynokbergen, baron van Handschoote, Gaasbeek, enz., die in 1608 op het kasteel Geldrop overleed als zoon van Maarten en Anna van Croy. Zij zelf stierf te 's-Gravenhage bij de geboorte van haar vierde kind.

2) **Maria**, werd na de dood van haar dochter, zuster in de abdij van Ter Kameren en na het sluiten van dit klooster ging ze te Brussel wonen, waar ze omstreeks 1584 stierf.

3) **Françoise**, woonde omstreeks 1584 te 's-Gravenhage en overleed aldaar ongehuwd op 13 juli 1589, waar ze in de hofkapel werd begraven. Aldaar hangt ook haar portret, geschilderd door Golzius (15).

4) **Magdalena**, was eerst zuster in het adellijk klooster van St.-Waltrudis te Mons, gedurende 9 jaren, huwde daarna met Floris van Stavel, graaf van Herlies, zoon van Filips, die ridder was van de orde van het Gulden Vlies, generaal van de artillerie en Anna van Pallandt van Culemborch.

5) **Maria-Christina**, was eerst gehuwd met Edouard Boumonville, graaf van Hennin-Liétard, heer van Capres, gouverneur

---

(13) *De Troeyer*, op. cit., blz. 15-17.

(14) *Mees*, op. cit., blz. 271.

(15) « Na de dood van Sabina van Beieren werd de oudste zoon Philips heer van Beierland. In zijn verraad te Brussel in 1579 vonden de Staten van Holland aanleiding om bij resolutie van 20 augustus 1579 al zijn goederen verbeurd te verklaren. Echter kwamen door deze confiscatie zijn ongehuwde zusters Françoise en Sabina, die eveneens uit de opbrengst van deze goederen moesten leven, in grote moeilijkheden. Zij waren in de Ver. Provincies gevestigd en protestant geworden. Daarom waren de Staten van Holland hun goed gezind en kenden haar bij resolutie van 19 september 1579 2.000 gulden toe voor kleding en onderhoud. Vooral Françoise en Sabina hebben geijverd voor bedijking. Nadat Françoise in 1589 gestorven was, werden aan Sabina, vooral op aandringen van prins Maurits van Nassau, in 1593 alle bezittingen met de heerlijkheidsrechten in de Beierlanden teruggegeven » *Mees*, op. cit., blz. 277-284.

van Arras, staatsraad en hoofd van de finacie der Nederlanden, ridder van de Orde van het Gulden Vlies. Na diens dood huwde ze met Willem van Lalaing, graaf van Hoogstraten en Rennenberg, heer van Borselen en Zuilen, zoon van Anton en Eleonora van Montmorency, die in 1590 overleed. Zij huwde een derde maal met Karel, graaf van Mansfelt, die in 1596 in Hongarije sneuvelde.

6) **Isabella**, zeer jong overleden.

7) **Filips**, zie hierboven.

8) **Anna**, werd in 1588 zuster in een klarissenklooster bij Arras.

9) **Sabina**, vrouw van Beyerland, begraven in de kerk te Oud-Beyerland. Ze stierf te Delft in 1614, woonde eerst te 's-Gravenhage en huwde in 1595 te Delft George Everard, graaf van Solms. Had geen kinderen (16).

10) **Johanna**, eerst zuster in het klooster te Ter-Kameren ; werd priores van het St.-Elisabethklooster te Brussel.

11) **Lamoraal**, betrokken in een moordplan op Willem van Oranje. Hij werd gevangen genomen maar begenadigd door « De Zwijger ». Hij huwde Maria de Pierrerivé, een nicht van de hertog van Roham, ca. 1605. Hij overleed kinderloos op 23 mei 1617 te Brugge of Brussel. Zijn graafschap Egmont ging in eigendom over aan de Staten van Holland en werd aan de domeinen gehecht.

12) **Karel**, prins van Gavre en Steenhuyse, geboren in 1564, was ridder in de orde van het Gulden Vlies. In 1599 was hij gouverneur en kapitein-generaal van het graafschap Namen. Hij stierf te 's-Gravenhage in 1620 en werd begraven te Armentières. Uit zijn huwelijk met Marie de Lens dite d'Air, barones van Aubigny, werden 1 zoon en 3 dochters geboren. Eén van de dochters, Alberta, huwde met René van Renesse van Warfusée, burggraaf van Montenaken en heer van Gaasbeek.

Nu we de goederen en de familie kennen, behandelen we de verkoop zelf van goederen door Lamoraal II.

De juwelen, die in de Palts in veiligheid gebracht waren, werden geschat op 300.000 florijnen; 426 morgen, gelegen in Beierland: 315 gulden de morg. (178.620 gulden), de cijnslanden « geestimeert ter somme » van 10.017 gln., 5 stuivers, 10 oorden. Het schafgeld werd geschat op 4.097 gulden.

Sabina, gravin van Solms, verkocht in 1597 voor 40.972 gulden en 16 stuivers. Tevens werden er gronden verkocht voor 34.549 gulden, 7 stuivers.

Ook beweert men dat de schatting niet moet gedaan worden volgens de verkoopprijs, maar « naer de tegenwoordighe weer-

---

(16) A.G., Da nr. 45, Extract uytten minute van de nieuwe feyten gedaen maecken ende mijnen Eerv. heeren vande hoogen Raede in Hollandt overgegeven uytten naeme ende van wegghen die hoochgeboren heere Franchois de Hornes... fol. 25.



de ». En zo kwam men tot het besluit dat 1/4 waarde meer zou moeten bijbetaald worden en dat de som van 34.549 zou moeten gebracht worden op 43.186 gulden, 14 stuivers en 9 oorden.

Het land, gelegen « in de Egmonden meeren » werd verkocht in de jaren 1598-1599:

- 17 morgen 32 roeden 3 voet, voor 1710 gln. - 14 - 4.
- 102 morgen 236 roeden 16 voet, waarvan Lamoraal 40 morgen 134 roeden 14 voet uit de hand verkocht. De rest werd geschat op 35.905 gln.
- 41 morgen 157 roeden 12 voet, voor 10.281 gln.
- 62 morgen 245 roeden 9 voet, voor 12.522 gln. 20 st.
- 16 morgen 122 roeden 4 voet, voor 2.790 gln. 16 st.
- 41 morgen 141 roeden 15 voet, voor 6.256 gln. 12 st.
- 73 morgen 107 roeden 20 voet, voor 9.158 gln. 10 st.
- 31 morgen 212 roeden 21 voet, voor 7.134 gln. 10 st.
- 13 morgen 100 roeden 10 voet, voor 4.366 gln.
- 30 morgen 109 roeden 3 voet, voor 7.590 gln. 16 st. 6 oor.
- 6 morgen 211 roeden 21 voet, voor 2.164 gln. 12- 4
- 21 morgen 181 roeden 3 voet, voor 9.937 gln. 9-10
- 87 morgen 217 roeden 17 voet, voor 40.357 gln. 6
- 12 morgen 158 roeden 15 voet, voor 3.321 gln. 12

Het land van Huysduyven werd door Lamoraal II verkocht voor 57.588 gln. 19 st., hetgeen nu geschat wordt op 71.786 gln. 4 st. (17).

Uit dit land reserveerde Lamoraal II voor eigen beheer de hoeveelheid van 20 morgen 20 voet, geschat op 5.643 gln.

Verder werden er landen verkocht voor 2.109 gln. - 4 - 7 en voor 3.574 gln. - 17 - 6.

- 122 morgen 9 roeden, voor 30.500 gln.

Nabij Alkmaar :

- 64 morgen 5 roeden 15 voet, voor 38.608 gln.
- 16 morgen 137 roeden 3 voet, voor 11.588 gln. - 7
- 15 morgen 86 roeden, voor 8.777 gln. 18-4
- 18 morgen 87 roeden, voor 11.350 gln.
- 68 morgen 288 roeden 8 voet, voor 31.032 gln.
- 20 morgen 29 roeden 3 voet, voor 4.019 gln. 19
- « 2 andere partijen tsamen geestimeert ter somme van 1.140 gln. 8 »
- « 5 andere partijen tsamen geestimeert ter somme van 2.041 gln. 13-6. Daerenboven heeft die voorzeide heere Lamoraal geschencken aan wijlen Anthoons Willems outh rentmeester van Egmont de quantiteyt van XVII merghen gelegen omtrent Alckmaar geestimeert ter somme van 9.350 ».
- 2 morgen 185 roeden 15 voet, voor 7.500 gln.
- 18 morgen voor 13.500 gln.

---

(17) A.G., Da 45 Titres seigneuriaux - Biens vendus chez le seigneur Lamorael, fils de messire Lamorael comte d'Egmont, prince de Gavere, y compris les précieux joyaux de la même maison levés par lui ea mains du duc Jean Casimire, fol. 1 - 5 r°.

Heerlijkheid Eertswouden (Aartswoud) :

- 47 morgen voor 23.200 gln.
  - 6 morgen 13 roeden voor 4.563 gln. 19.
  - Erfpachten van Egmont verkocht voor 6.837 gln.
  - Andere erfpachten voor 6.245 gln.
  - Huis te 's-Gravenhage werd geschat aan 11.000 gln.
- Kortom, alles samen was dit voor 1.071.950 gln., 12 st., 7 oorden aan verkochte landen en erfpachten in Holland.

« Ende het vierde paert van dyen dwelcke den heeren Impetrant soude competeren ab intestato ter somme van 267.987 gln.».

« Daersulcx soo excedeert in capitael sijn recht ab intestato sijn voorszede gepretendeerde rente bedraegende alleen ter somme van tweentnegentich duysent gulden dewelke is de hoofdsomme van de voorzeide twee renten van drij ende twee duysent gulden tjaers de somme van 175.987 gln.».

Behalve die goederen van Holland moesten ook verkocht worden deze die tot de heerlijkheden Fiennes, Ophuy en Leannes behoorden. Ditzelfde gold voor Auxy-Le-Château en Maseroles (18).

Lamoraal van Egmont had zijn testament gemaakt in 1558 en had dit aangevuld op 17 januari 1564, waardoor hij als universele erfgenaam uitriep Filips van Egmont, zijn oudste zoon « partaigerende heer Lamoraal sijnen tweeden sone met sekere gedeelten van goederen en de legaterende aen elcx van sijne dochters sekere jaerlijksche renten daermede sij hun respectivelich souden hebben te souteneren» (19).

Hier lezen we ook wat we hierboven reeds vermeldden, nl. « dat mede de groote baronnie van Gaesbeke mette allodiaele meulens ende cheynsgoederen daertoe behoorende appendientien ende dependentien van dijen ende het groot huys van Egmont staende binnen Brussele bij hem titulo donationis aen wijlen vrouwe Marie de Hornes sijne huysvrouwe es gegundt geweest die tselve huys tsedert heeft gelaeten aenden voornoemten heere Grave Carel, die daervan alsnoch es in paisible ende actuele possessie» (20). Ook wordt er in verklaard dat na Filips, Lamoraal II de universele erfgenaam was.

Eleonaro kreeg 3.000 gulden rente, hetgeen achteraf zou gegeven worden aan haar kinderen en erfgenamen (21).

Na het overlijden van de heer Filips zouden de dochters van graaf Lamoraal I akkoord geweest zijn dat Lamoraal II en Karel

---

(18) A.G., *ibid.*, fol. 6 r<sup>o</sup> - 10 r<sup>o</sup>.

(19) A.G., *Da 45*, Extract uytten minute van de nieuwe feyten gedaen maecten ende mijnen Eerw. heeren van de hoogen Raede in Hollandt overgegeven uytten naeme en de van wegen die hoochgeboren heere heere heer Franchors de Hornes, grave van houtkercke, erfgenaem universel van goeder gedachlen heer Joris de Hornes, fol. 13 r<sup>o</sup> (19 juli 1610).

(20) *Ibid.*, fol. 16 r<sup>o</sup> en v<sup>o</sup>.

(21) *Ibid.*, fol. 19 r<sup>o</sup> - 20 r<sup>o</sup>.

de allodiale en roerende goederen zouden gedeeld hebben. Hendrik Pots, als procureur van de heer Impetrant, zei dat Karel het testament goedkeurde op voorwaarde dat hij het groot huis van Egmont, dat hij gekocht had, behield; dat de goederen, gelegen in Henegouwen, Cambresis en Rijsel, volgens de « costuyme van der plaetse » gedeeld werden evenals Cantin (Cantaing); Artois en Neuf-Eglise in Vlaanderen, de heerlijkheid van Erquenghien « Item tgingt deylbaer is inde heerlyckheyt van Armentieres mette meulens soo buyten die poorte daermen gaet naer atrecht als buyten de poorte daermen gaet naer Vlaanderen, item tgingt deylbaer is, in de princelyckheyt ende heerlyckheden van Gaveren, Sotteghem, Eissche, Schoonberge ende Praven in Vlaanderen ende ten lesten soo heeft noch die voornoemde heere Grave Carel gepossedeert die heerlyckheden van Velsiech (Velzeke) ende Morbeeck (Moerbeek) in Vlaanderen die van hun natuer uit geheel syn allodiael ende nyet begrepen onder die voorsaide princelyckheyt van Gaveren ofte denombrement van dijen » (22).

Graaf Karel bleef in bezit van de leengoederen gelegen in Henegouwen, Vlaanderen en Artois, met het recht dat Lamoraal II hem de helft van de tegenwoordige waarde moet van de allodiale goederen en juwelen door hem verkocht in Holland, het Sticht van Utrecht en in Frankrijk.

Na haar dood werd, door testament van Sabina, Karel aangesteld als erfgenaam voor Oud- en Nieuw-Beieren, met daarbij alle allodiale gronden, erfpachten, cijnzen, renten en schaftgelden (23).

De 12 jaren rente van 2.000 florijnen, gegeven aan Sabina (zie voetnoot 16), moesten vereffend worden, evenals het vruchtgebruik van 4 jaren « van alle die deylbaer goederen vanden huysse van Egmont » in de jaren 1591, 1592, 1593 en 1594.

Maar nu moet men weten dat graaf Karel geboren werd 16 à 17 maanden voor de dood van de grote Lamoraal en 3 à 4 maanden voor zijn gevangenneming, zodat de graaf van Egmont ruimschoots tijd te over had « omme sijn voorsaide testament t'amplieren, soo verre hij nyet en hadde verstaen, dat de selve heere Grave Carel synen soene niet en soude syn geinstituteert in syne filiaele portie bij de voorsaide clause » (24).

Door een sententie van de Grote Raed werden de 12 jaren rente van 2.000 florijnen elk, achteraf aan Françoise Egmont gegeven, toegewezen aan de heer Frans van Hoorn, graaf van Houtkerke (25).

Zoals reeds gemeld werd door een codicille van 17 januari 1564, gevoegd bij het testament van 20 juni 1558 « ordonné

---

(22) Ibid., fol. 21-23 v°.

(23) Ibid., fol. 23-25 v°.

(24) Ibid., fol. 25 v° - 26 v°.

(25) A.G., *D<sup>a</sup> 45*, Sentence du Grand Conseil par laquelle sont esté adjuger au Seigneur Comte de Haultekercke... le XIII may 1617, fol. 108 v°.

une substitution graduelle et pertétuelle de tous ses biens en faveur du chef de sa maison » (26).

Toch werd door een acte van 17 september 1583 door de Staten van Holland en West-Friesland het volgende geconfirmeerd, nl. dat de 3.000 gulden per jaar zouden verder betaald worden aan de heer Joris, weduwnaar van Eleonora en zijn kinderen. Graaf Karel van zijn kant « verclaert dat hij uuyt crachte van sententie vanden Grooten Raede tot Mechelen en dat he den achthienden may sesthienhondert thien (18 mei 1610) hier voren mede verhaelt, recht vercregen hadde totte gerecht hellicht van alle de allodiaele goederen vanden huuse van Egmont hier te lande gelegen ende bij syn heer vaeder achtergelaeten » (27).

Evenwel vernemen we dat graaf Lamoraal I aan zijn tweede zoon, Lamoraal II, zou gegeven hebben de gronden en heerlijkheden van Fiennes in het gebied van Boulogne, la Hamaide, Viane, Moerbeke, Cantaing, Marcoing, Ligny en Noyelle op de Schelde en een rente van 2.100 pond en 40 groten op de goederen van de heer van Gruuthuse. Van deze gebieden bezat Karel Lahamaide, Viane, Moerbeke, Cantaing en Ligny. Hij had Noyelle verkocht. Verder vraagt men : « De sorte que ledict Conte Charles est tenu .... de se repartir promptement reellement et de fait des diettes les frui etz emolumeres et livres quil a prouffiete des dicts biens leurs appartenantes et dependances depuis le 9 d'apvril 1609 » (28).

Door Aartshertog Albrecht was beslist geworden dat de goederen van graaf Karel zouden blijven « saulf les terres et seigneuries d'Auxy, chasteau de Masirolles en Arthois, Marquoing en Cambresis que leur dites Altesses laissent audict Conte Lamoral a charge seulement des anciennes rentes foncières ensemble celle de 3.000 livres Arthois deues à la dame princesse et comtesse de Mansfelt » (29).

Al de andere heerlijkheden, baronies, enz. waren het erfdeel van graaf Filips en bijgevolg kwam dit alles aan Lamoraal II, gezien Filips zonder kinderen stierf. Natuurlijk « ledict Conte Charles sera tenu de compenser ce qu'il a prouffecte par les biens vendus, ensamble par l'abat des bois de haulte fustaye et arbres montans .... et d'aultant que l'hostel d'Egmont notoirement appartient à l'aisne chef de la maison le remonstrant prétend qu'audict Conte Charles sèra ordonné de se retirer incontinent dudict hostel laissant la possession libre au remonstrant » (30).

Achteraf zullen nog vele moeilijkheden ontstaan. Maria van Hoorn, weduwe van Filips van Egmont, schonk Gaasbeek aan

(26) *Vennekens*, op. cit., blz. 78.

(27) *A.G.*, *Da* 45, Extract uytten ..... fol. 29 v° en 33 r° en v°.

(28) *Ibid.*, fol. 35 v° - 36.

(29) *A.G.*, *Da* 45, Acte de réconciliation accordé par feu l'Archiducq Albert de haulte émoire au Conte Lamoral et de la joyssance simple .... a charge de fidéicommiss du 27 sept. de l'an 1607, fol. 114 r°.

(30) *Ibidem*, 36 v° - 38 v°.

haar nicht Sabina (1605), dochter van Joris van Hoorn en Eleonora van Egmont, dochter van de grote Lamoraal. Toen zij in 1605 in bezit kwam van de baronie van Gaasbeek, rezen er veel protesten op. Enerzijds Frans van Hoorn, graaf van Houtkerke, broeder van Sabina, in zijn hoedanigheid van naaste mannelijke bloedverwant van zijn tante; anderzijds de zonen van Lamoraal II en Karel. Sabina en haar man Clériade vonden de lasten te zwaar; anderzijds deden hen de voordelen die zij hadden in het hertogdom Savoie en in het vorstendom Piemont, beslissen de baronie van Gaasbeek te verkopen aan René van Renesse, graaf van Warfusée (31), hetgeen moeilijkheden berokkende.

René van Warfusée, chef van de financies in onze gewesten, verdedigde zich tegen de afstammelingen van Egmont en verklaarde dat Filips van Egmont en Maria van Hoorn het recht hadden « de disposer de leurs biens féodaux censaulx et allodiaux scitués en Brabant soit pardevant eschevins notaire et témoins ou soubz leurs signatures et cachet .... Et que en cas ledict Messire Philippe d'Egmont vient a deceder sans foir (erfgenaam) devant ladicte dame Marie de Hornes, que en ce cas ledict Messire Philippe donnoit à ladicte dame Marie héritablement et a tousjours pour elle et les siens la baronnie de Gaesbeque avec ses appartenances et dépendances et aussy la maison située en ceste ville de Bruxelles », 3 februari 1610 (32).

René van Warfusée betoogt verder dat Maria van Hoorn na het overlijden van Filips van Egmont het recht had bezit te nemen van de baronie van Gaasbeek: « nonobstant le traicte de mariage que pourroit avoir esté fait d'entre feu messire Lamoral conte d'Egmont, prince de Gavre et Dame Sabine, fille du ducq Jean de Bavière, conte palatin .... au prouffict de la descende masculine ». Zij hadden het Rijsels gewoonterecht niet willen volgen, integendeel, zij hebben een oktrooi verkregen, waardoor zij hun laatste wens kenbaar maakten.

« Et quant les conjoints ont obtenu tel octroy au conseil de Brabant, celle cy sert l'ung et pour l'autre tant pour le mary que pour la femme .... et en vertu d'un tel octroy peuvent les conjoints disposer ou faire ordonnance de dernière volonté soit conjointement ou réparément au prouffict de tel ou tel que bon leur semble ».

En dat Gaasbeek tot dan toe altijd bij mannelijke erfgenamen is gekomen, is alleen te wijten aan het feit dat het van vader op zoon is gekomen, beweert René van Renesse, die vervolgt dat « les auteurs luy ont transporté lesdits terres quilz possédient justo titulo et bona fide » (33).

---

(31) *Vennekens*, op. cit., blz. 81.

(32) *A.G., Da 45*, Le Seigneur conte de Warfuzé Baron de Gaesbeque..., chieff des finances de sa Majesté contre le seigneur conte d'Egmont, ongefolioteerd.

(33) *Ibid.*, ongefolioteerd.

René van Renesse had gelijk. In het testament van Lamoraal I waren enkele fouten ; ook werden de rechten van Maria van Hoorn erkend door arrest van de Grote Raad van Mechelen op datum van 18 april 1592. Volgens een conventie van 14 juni 1595 liet Lamoraal II de bezittingen aan zijn schoonzuster, maar na haar dood herhaalde hij zijn eisen, die door de feodale rechtbank van Brabant werden afgewezen (19 november 1615). Ook de familieleden van de kant der Hoorns probeerden Gaasbeek te verkrijgen, maar tevergeefs .... Sabina verkocht het voor 380.000 florijnen aan René van Warfusée (34).

Ziedaar enkele nadere bepalingen nopens de betwistingen inzake de goederen van Egmont.

Dr. G. RENSON.

---

(34) A. Wauters, Gaesbeek, son château et ses eigneurs, Turijn 1875, blz. 69.

---

Uit oude papieren :

#### ST.-JOB TE WEZEMAAL IN 1508

M.F. Pelckmans brengt verslag uit: «zeer verwondert zynde van cen alzulk tafereel te vinden in de kerke van het Dorp van Wesemael tegen den muer aen de reghte zyde de kerk inkomende hebbe ik het gene daer op stond eygenhandig gecopieert in de Maend Novembris van het jaer 1755, en luyd als volgt.

Moj Henry De Thuyne Chevalier fais scauoir a chacun, que quand je travailloi en la grande maladie du mal francois, ai fait veu de faire mon pelerinage au Glorieux Prophete St Job a Wesemael, avec une image de cire, etant tres fort frappe du dit mal, comme on peut apprendre par la figure de la dite image de cire, mais aussi apres la promesse faite, J'ai été gueri, et sain de corps, comme j'avois été oncques par devant, dont je loue Dieu le souverain et St Job de cette grace. donné en l'an de grace Mille cinq cens huit. le jour de St Matthieu.

Die wasse figure en hebbe ik nergens gevonden, zelf wanneer ik de bedienaers van de kerke van Wesemael daer naer vraegde wisten sy daer niet van te spreken want sy hadden zelfs noijt reflexie gemaekt op dit oud vervuylt tafereel, het welk aldaer tegen den muer hangde» (Stadsarchief Leuven nr. 57, 4 nov. 1755).

L.D.

## BENOEMINGEN GEDAAN DOOR PRINSEN VAN ORANJE-NASSAU IN HUN HOEDANIGHEID VAN HEER VAN DIEST

Op het landhuis van de familie de Pierpont te Herk-de-Stad berusten zes oorkonden waarbij leden van de familie Cox benoemd worden tot verschillende ambten in het land van Diest. Vijf ervan zijn geschreven op perkament; één (de tweede in de volgorde) op dik papier. Ter oorzaak van het vouwen zijn er op deze laatste enkele woorden onleesbaar geworden. We geven hier de onverbeterde tekst van de oorkonden weer in chronologische volgorde.

\*  
\* \*

### Eerste oorkonde

Wij Willem Carel Hendrik Friso, Prince van Orange en Nassau, etc. Allen den geenen die desen zullen zien ofte hooren leezen, Salut! doen te weeten alzoo Jonker Hendrik Jacob Proost, Opperjagermeester van sijn Hoogheyd over de Landen van Diest en Zichem, mitsgrs Scherpenheuvel de zelve ampten wederom heeft gestelt in onze handen en dat het mits dies van nooden is, daarmede een ander nut en bequaam gequalificeert persoon te voorzien, soo is 't dat wij mits het goed rapport aan ons gedaan van den persoon van ARNOLD GODFRIED COX ende ons daaromme volkomentlijk vertrouwende t zijnder getrouwigheyt, nutheyt en bequaamheyt denzelven met goedvinden en deliberatie van haare Hooghyd, Mevrouw de Furstinne Douarière van Orange ende Nassau, etc, onse hooggeëerde vrouw moeder en voogdesse, hebben gestelt ende gecommiteert, stellen en commiteren bij desen tot opperjagermeester over de Landen derselver steeden van Diest, Zichem en Scherpenheuvel met last ende bevel omme in onsen naeme en van onsentweegen aldaar de jagt te mogen exerceren met alle praerogativen en praeëmentien daar toe dienende, ordonnerende wel scherpelijk en authoserende denselven omme de placcaten already op de groote en kleijne jagten geëmaneert en nog nader daar op uyt te geeven te doen observeeren, ende te stellen ter behoerlijken executie in alle haare pointen, ende tegens alle en yder contraventeurs sonder aansien van wat staat, qualiteit ofte conditie de zelve zoude mogen weesen, hetzij ingezetene of afgezetene mitsgrs: om tegens de Overtreders te ageeren voor de wet van de plaetse daar de calange geschiet is, ende te concluderen volgens den eysch en vermogen van onse placcaten, ook met arrest van de afgezetene, wie en hoedanig dzelve zoude mogen weesen, welken aangaande wij ordonneren en beveelen aan die Wethouderen van de voorz. onse steeden en Landen dat zij den voorns. Onsen Groot en Opperjagermeester zulx doende kort en onvertogen

recht zullen doen en administreren op paene van onse hoogste indignatie, authoriserende verders den selven Onsen gemagtigden dat hij tot des te beeter observantie en executie van onse placaten zal mogen aanstellen vijf of ses personen tot wagters over de waranden op alzulke plaetsen, gelijk hem goed en geraden zal dunken, welke hij sonder onsen. costen uyt de calengien en amenden, eene tamelijke satisfactie zal doen hebben, stellende deselve nogtans alvoorens in behoorlijken eed, welken volgens wij begeeren dat aan hunne respective relaesen ider op sijn plaatse zal gegeven worden soo danig geloof, gelijk op 't stuk van alle andere beëdigde personen gebruykelijk is, soo nogtans, dat hij geene regten, vacatien nog salarissen zal mogen preten-deren, tot laste van den Heer ofte desselfs Raden, wegens het geene hij voor den dienst van deselve uyt hoofde van deze sijne bedieninge zal komen te doen ofte te pleegen, maar gehouden zal weesen zulks gratis waar te neemen en uyt te voeren, waar op ende van hem wel ende getrouwelijk in 't voors. groot ofte opperjagermeester ampt te quyten en draegen, den voorn. Arnold Godfried Cox ter camere van onsen Rade en Reekeningen ge-houden blijft te doen den behoorlijken eed benevens die van suyveringe, welken Eed gedaan zijnde, ordonneren wij allen en de eenen ygelijken, die zulks zoude mogen aangaan den voorn. Arnold Godfried Cox voor opperjagermeester van onse Lande van Diest, Zichem en Scherpenheuvel te erkennen en respecteren en des versogt zijnde hem daar inn te doen alle hulpe en assistentie dit alles bij provisie en tot onsen wederroepens toe gedaan onder onsen naeme en grooten zeegel tot Leeuwarden den 4de November 1730.



( ondertekend ) C. M. L. Princesse van Orange  
Per ordonnantie van sijne Hoogh. ( ondertekend )  
De Back



## COMMISSIE VOOR A. G. COX ALS OPPERJAGERMEESTER

De benoeming van Arnold Godfried Cox (zie stamboom Cox VI) tot « opperjagermeester » werd gedaan door Willem IV, Karel, Hendrik, Friso, prins van Oranje-Nassau, ten tijde dat zijn moeder regentes was. Willem IV werd geboren in 1711 en was een posthume zoon van Johan Willem Friso en van Maria Louisa van Hessen-Kassel. Hij is de eerste erfstadhouder van de Nederlanden geworden.

Aan de oorkonde hangt een groot zegel met een middellijn van 10,5 cm. (zie afbeelding I). Het zegel is zeer zeldzaam. Volgens een mededeling van de heer P. J. van Ettöro was er tot nu toe maar één gelijkaardig zegel gekend, t.w. aan een dokument uit het jaar 1714, waarbij aan die van Budel rechtspraak wordt toegestaan. Het randschrift van het zegel luidt : Sigillum ad causas tutelae Auriaco Nassoviae, hetgeen wil zeggen : zegel ten zaken van de voogdij van Oranje-Nassau.

Het wapenschild is gedeeld, met in I het wapen van Maria Louisa van Hessen-Kassel, in II het wapen van Oranje-Nassau.

Het wapen van Hessen-Kassel omvat een middenveld en 6 kwartieren. Eerste kwartier : in zilver met een rood Patriarchenkruis (vorstendom Hersfeld). - Tweede kwartier : doorsneden van zwart en goud ; het zwart beladen met een 6-puntige zilveren ster (Graafschap Ziegenhain). Opmerking : Het afgebeelde zegel heeft twee sterren ; er zou slechts één mogen zijn. - Derde kwartier : in goud een aanzierende rode leeuw, getongd, genageld en gekroond van blauw (graafschap Katzenelnbogen). - Vierde kwartier : in rood twee boven elkaar geplaatste gaande en aanzierende gouden leeuwen (graafschap Dietz). - Vijfde kwartier : doorsneden van zwart en goud, het zwart beladen met twee 6-puntige zilveren sterren (graafschap Nidda). - Zesde kwartier : in rood een doorsneden schildje van zilver en rood, omgeven door een in drieën gesneden zilveren netelblad en daartussen drie zilveren nagels (graafschap Schaumburg).

Middenschild : in blauw een leeuw, getongd, genageld en gekroond van goud, die gedwärtsbalkt is van zilver en rood, van 10 stukken (landgraafschap Hessen).

Het wapen van Oranje-Nassau omvat zes kwartieren, een middenschild en twee bijschildjes.

Eerste kwartier : een gouden leeuw op een met gouden blokjes bezaaid blauw veld (Nassau). - Tweede kwartier : in goud een aanzierende rode leeuw, getongd, genageld en gekroond van blauw (Katzenelnbogen). - Derde kwartier : in rood een zilveren dwarsbalk (Vianden). - Vierde kwartier : in rood twee boven elkaar geplaatste gaande en aanzierende gouden leeuwen (Dietz). - Vijfde kwartier : in zilver een stappend hert van natuurlijke kleur (Spiegelberg). - Zesde kwartier : in zilver een zwarte dwarsbalk, van boven vergezeld van twee groene lieschoven, die rusten op de dwarsbalk (Liesveld).

Middenschild : gevierendeeld : 1 en 4 in rood een gouden

rechter schuinbalk (Chalon), 2 en 3 in goud een blauwe jacht-hoorn, beslagen van zilver en met rood snoer (Orange) en daarover een hartschild geschaakt van 9 velden, vijf van goud en vier van blauw (graafschap Genève).

Opmerking : Op het hierbij afgebeelde zegel is een graveerfout te zien : het middenschild is in spiegelbeeld afgedrukt, de jachthoorns staan in 1 en 4 omgewend, in 2 en 3 zijn linker schuinbalken te zien.

Bijschildjes : boven in goud en zwarte dwarsbalk (graafschap Meurs of Mörs).

Beneden in rood een beurtelings gekanteelde dwarsbalk van zilver (graafschap Buren) (1).

Het derde kwartier in het wapen van Hessen (Katzenelnbogen) is gelijk aan het tweede in het wapen van Oranje ; het vierde kwartier in beide wapens is ook gelijk. Ingevolge een in 1557 gesloten verdrag, mochten beide huizen deze kwartieren in hun wapens opnemen.

Er werd geredetwist over de vraag : had het wapen van Oranje-Nassau in het bewuste zegel betrekking op Willem Karel Hendrik Friso, de zoon van Marie Louise of op Johan Willem Friso, haar echtgenoot ? In dat laatste geval zou er een onregelmatigheid gebeurd zijn. Want het is vele eeuwen gebruikelijk geweest dat gehuwde vrouwen in hun zegel een gedeeld wapenschild voerden, maar dan was dat altijd zo ingedeeld dat in I het wapen van haar echtgenoot werd geplaatst en in II haar eigen wapen, dat bijna in alle gevallen gelijk was aan dat van haar vader. Indien het randschrift niet zo duidelijke aanwijzingen bevatte, had men mogen aannemen dat men hier te doen had met het wapen van een geboren prinses van Oranje-Nassau, gehuwd met een prins van Hessen-Kassel. Ten slotte is men tot het besluit gekomen dat het wapen van Oranje-Nassau betrekking heeft op Willem Karel Hendrik Friso. Dat men aan het wapen van Marie Louise de voorrang heeft gegeven, moet ongetwijfeld tot uitdrukking brengen, dat zij als voogdes de eerste plaats innam tegenover haar minderjarige zoon. Zulks blijkt ten andere ook duidelijk uit de afgedrukte oorkonde : alhoewel Willem IV zagezegd de benoeming deed, werd de oorkonde niettemin ondertekend door Marie Louise van Hessen.

\*  
\* \*

### Tweede oorkonde

Wij Willem, Carel, Hendrik, Friso, Prince van Orange en Nassau, enz. Allen den genen, die deesen sullen sien ofte hooren leesen, salut. doen te weeten alsoo jonker Hendrik Jacob Proost, stadhouder en greffier van de Leenen onser steede en Lande van Diest en Zichem deze ampten weederom heeft gestelt in onse

---

(1) F.J. van Ettore: De Nederlandsche Leeuw, maart 1962, blz. 99 en vlg.

handen en dat mitsdien dezelve ampten sijn koomen te vacceeren en daeromme van nooden is, daer mede een ander nut en bequaem persoon te voorzien, soo is 't dat wij mits het goede rapport aan ons gedaen van den persoon van *Arnold Godfried Cox* ende ons daaromme vertrouwende t' sijnder neerstigheid, bequaemheid, getrouwigheid, den selven, met deliberatie en goedvinden van haer Hoogheijd Mevrouw de Furstinne douariere van Orange en Nassau, onse Hooggeeerde vrouw moeder en voogdesse, hebben gestelt en gecommiteert, stellen en commiteeren mits dezen, tot stadhouder en greffier van de Leenen van Diest en Zichem, geevende hem volkomen magt, autoriteyt en sonderling bevel, de voorn. ampten uyt onsen naame te bedienen, onse Hoogheeden, Leenregten en Heergewaden, mitsgr. diensten aldaer, ernstelijk te bevorderen, te bewaaren en gade te slaan, en insonderheyd te letten datter geene Leenen verduystert, verdorseert of verloren blijven of werden, maar telkens verheeven ten behoorlijken tijde en daar van goed en pertinent boek en Leenregister te houden mitsgrs goede en pertinente acte met kennisse en ten overstaan van Leenmannen aldaer, te maken en te doen behoorlijk .....  
..... generalijk alles te doen, dat een goed en getrouw stadhouder en greffier van de Leenen voort schuldig is en behoort te doen ..... en ordonnantie als bij ons dienaangaande alreeds is gemaakt ofte alsnog gemaakt sal worden totten wedden, Eeren, Regten, Vrijheden, Emolumenten en ....., daertoe staande en behoorende, soo nogtans dat hij geene Regten, Vacatien, nog salarissen sal moogen pretendeeren tot laste van den Heer ofte desselven Raaden, wegens het geene hij voor den dienst van deselve, uyt hoofde van deze bedieninge sal komen te doen ofte te pleegen, maar gehouden sal weesen sulx gratis waar te neemen en uyt te voeren, waarop ende van hem wel en getrouwelijk te quytten en te dragen, hij gehouden werd te doen den behoorlijken Eed van getrouwigheid en van Suyveringe ter Camere van onsen Raade en Reeken, en aldaar over te leeveren suffisante acte van Cuatie, over deze sijne administratie, welk gedaen zijnde, ontbieden en beveelen wij alle en eenen ygelijken, des het mag aangaan, dat sij den voorn. *Arnold Godfried Cox*, voor stadhouder en greffier van de Leenen voor te houden en kennen, en hem de voorn. ampten rustelijk en vreedelijk doen en laten genieten en gebruyken, hem daar inne doende alle hulp en assistentie, ende dit alles t' onsen wederroepens, gedaen onder onsen Naame en Groot Zeegel tot Leeuwarden den 4den November 1730.

(ondertekend) M. L. Princesse van Orange.

(Het zegel ontbreekt.)

(Op de keerzijde) Per ordonnantie van Sijne Hoogh.  
(ondertekend) J. De Back.

\*

\* \*

### Derde oorkonde

Wij Willem Carel Hendrik Friso, bij der gratie Gods, Prince van Orange en Nassau, Graav van Catzenbogen, Vianden, Diesz, Spregelberg, Bueren en Leerdam, Marquis van der Veer en Vlis-singen, Heer en Baron van Breda, Beylsteen, Diest, Zichem en Scherpenheuvel, der Stad Graave en Lande van Cuijk, Ysselsteen, Cranendoncq, Eyndhoven en Liesveld, Heer van Breedevoort, Turnhout, Geertruijdenbergen, de Willemstad, de Clunderd, St.-Martensdijk, Zeevenbergen, Steenleergen, de Hoge en Lage Swa-luwen, Naaldwijk, Grimbergen, Herstal, Arby, Noferoy, St Vith, Butgenbach, Daasburg en Warneston, Heer van Ameland, Erf-burggraav van Antwerpen, Erfmaarschalk van Holland, Stadhou-der Capitain en Admiraal Generaal van Gelderland, en het graaf-schap Zutphen, Ervstadhouder en Capitain Generaal van Vries-land, Stadhouder en Capitain Generaal van Groningen en omme-landen, mitsgrs van het Landschap Drenthe, etc., allen dengeen-n die desen sullen zien ofte hooren leesen, salut !, doen te weten, dat wij geconsidereert hebbende, dat 't voor ons interest en belangen niet ondienstig zijn soude dat tot beeter waarne-minge en voortzettinge van alle saeken, die onse domeinen in Braband geleegeen sijn concerneerende en aldaar komen voor te vallen, een nut en bequaem persoon werde geemployeert en daar bij met eenig character voorzien, soo is 't dat Wij, vermits de goede rapporten aan ons gedaan van de bequaemheyd, neerstig-heyd, experientie en andere goede qualiteiten van de persoon van EDMOND GODFRIED COX en ons daarop volkomentlijk vertrouwende, den selven Edmond Godfried Cox hebben gestelt en gecommiteert, stellen en commiteeren met desen, tot onsen Extraordinaris Raad, in en over alle onse saeken, soo van do-meynen, processen als andere hoe ook genaemt soude mogen worden, reeds in Braband en Vlaanderen hebbende en ventileer-ende, ofte aldaar nog zullende verkrijgen en ventileeren, met last en sonderling bevel, om 't selve officie van nu af aan, uyt onsen naame te aanvaarden, met alle getrouwigheyd, neerstig-heyd, vigilantie en ijver waar te neemen en te bedienen, onse Hoogheeden, Praeminentien, Regten en geregtigheden met den gevolge en aankleeven van dien neerstiglijk gadeslaan en naer sijn beste vermogen voor te staan, te doen en te helpen bewaa-ren, en ten dien eynde in alle occurentien en voorvallen, daar wij ofte die van onsen Raade en Reeken hem requireeren sullen, sijne goede diensten en offitien aan te wenden, en derselver ordres te volvoeren en naer te komen, te consuleeren en te advi-seeren en met hen goede correspondentie te houden en van sijne verrichtingen en wedervaeren van tijd tot tijd behoortijk te adv-tereeren en voorts generalijk alles te doen, dat een goed en getrouw Extraordinaris Raed schuldig en gehouden is te doen ; waar op en van hem hier inne wel en nae behooren te quyten en te dragen hij Edmond Godfried Cox gehouden sal sijn te Praesteeren den gewoonlijken Eed, in handen van die van onsen Raade en Ree-

keningen, dewelke tot het afneemen van dien bijden Expresses werden geautoriseert, welken Eed gedaen sijnde, ontbieden beveelen en versoecken wij allen onsen officieren en Bedienden in Braband, Vlaanderen en elders mitsgaders allen en eenen ijgelijken anderen, die deesen eenigszints soude mogen aangaen, dat sij den voorn. Edmond Godfried Cox voor onsen Extraordinaris Raad voord houden, Respecteeren en erkennen, en hem in 't volbrengen van deze sijne commissie, des van noden en versogt sijnde, doen en bewijzen alle goede hulp en assistentie. En dit alles bij Provisie en t'onsen wederroepen gegeven onder onsen naame en groot Zeegel in s'Gravenhage den 18den december 1732.

(ondertekend) WCHF Prince D'Orange  
(Op de keerzijde)

Commissie voor Edmond Godfried Cox als Extraordinaris Raed van S. HOt in Braband en Vlaanderen.

Per ordonnantie van zijn Hoogheijd  
(ondertekend) D. Bach.

Aan de oorkonde hangt een zegel, dat dezelfde afmetingen heeft als die van de eerste oorkonde.



Willem Carel Hendrik Friso, meerderjarig geworden, be-noemt hier eigenmachtig. Het spreekt vanzelf dat hij nu zijn eigen zegel gebruikt (zie figuur II). In de rand lezen wij: Sigillum Guillelmi. Car. Henr. Fris. D.G. Princ. Auriaci. Et. Nassovii. (Zegel van Willem Carel Hendrik Friso door de gratie Gods Prins van Oranje en Nassau.)

Het zegel vertoont het wapen van Oranje Nassau, dat gelijk is aan dat in de rechterzijde van het eerste zegel.

We zijn er niet in geslaagd Edmond Godfried Cox onder te brengen in de stamboom van zijn familie.

### Vierde oorkonde

Wij Willem Carel Hendrik Friso bij der gratie Gods, Prince van Orange ende Nassau, etc. etc. etc., Stadhouder Capiteyn en Admiraal Generaal van Gelderland en het graafschap Zutphen, Erfstadhouder en Capiteyn Generaal van Vriesland, Stadhouder en Capiteyn Generaal van Groeningen, de Ommelanden en van het Landschap Drenthe, mitsgaders Ridder van den Kousseband, etc. etc. etc., allen den geenen die desen zullen zien ofte hooren leesen, salut ; doen te weeten, alzoo mits het overlijden van Johan Baptiste de Wilde in sijn leeven Rentmeester van de Domeynen tot Diest, 't zelve ampt is komen te vacceeren, en derhalven noodig is wederom een ander nut en bequaam persoon daar meede te voorsien, soo is 't dat wij mits het goed rapport aan Ons gedaan van den persoon van *Arnold Godfried Cox* ende Ons daaromme volkomentlijk vertrouwende 't zijner bequaamheyt, neerstigheyt ende getrouwigheyt, denselven hebben gestelt ende gecommiteert, stellen en commiteeren bij desen tot Rentmeester van de voorsz. Domeynen van Diest, hem gevende volkomen magt autoriteyd ende sonderling bevel het voorsz. Rentmeesterampt van nu af aan uyt onsen Naame te aanvaarden en te bedienen, Onse Regten, hoogheden en jurisdictien voor te staan en te bewaeren, alle de graenen, renten, chijnsen, pagten en andere Domeynen en inkomen in den voorsz. Lande van Diest te vorderen en te jnnen, op te beuren ende te ontfangen, quitantie van synen ontfang te geeven, den onwillige regtelijk met heerlijke en reëele executiën te dwingen, de graenen van sijn ontfang wel te bewaren, daar van meede alle jaaren te doen behoorlijken Reekening, bewijisen, reliqua, ende des vermaans zijnde behoorlijken staat over te leveren, ende voorts alles te doen dat een goed en getrouw Rentmeester voorsz. schuldig is en behoort te doen op alzulke instructie als op 't bedienen 't voorsz. Rentampt, alreeds is gemaekt ofte als nog gemaekt zal worden, ende dat op eenen gage van ses hondert Caroli guldens jaarlijx, soo nogtans dat hij geene regten, vacatiën nog salarissen t' onsen laste nog van die van Onsen Rade of van derselven geauthoriseerde zal mogen pretenderen wegens het geene hij voor Onsen ofte derselver dienst van wat natuur of soort sulx ook zoude mogen weesen, uyt hoofde van deese sijne bedieninge sal komen te doen of te pleegen, maar gehouden zijn zulkx gratis waar te neemen en uyt te voeren ; waarop ende van hem wel ende getrouwelijk in 't voorsz. ampt te quyten ende draegen den voornoemde *Arnold Godfried Cox* gehouden is te doen den behoorlijken Eed van getrouwigheyt mitsgaders die van suyveringe ter Camere van Onsen Rade en Reekeningen, ende wijders van de voornoemde sijne administratie te stellen suffisante Cautie, welken Eed gedaan en Cautie gestelt zijnde ontbieden en bevelen wij eenen ijgelijken, die dit zoude mogen aangaan den voorn. *Arnold Godfried Cox* als rentmeester van Onse voorsz. Domeynen tot Diest te houden ende dit alles bij provisie en t Onsen

wederroepens gedaan onder onsen naam en groot zeegel tot Leeuwarden den 14den Mey 1746.

(ondertekend) WCHF Prince d'Orange P  
zu Nassau.

(Op de keerzijde)

Perordonnantie van sijne Hoogheyd  
(ondertekend) Back.

Er hangt nog een stuk zegel aan de oorkonde, t.w. het bovenste gedeelte met de kroon en de letters : VII SIG. Het is waarschijnlijk hetzelfde zegel geweest als dat van de vorige oorkonde.

Ook op de keerzijde :

Op huyden den 28e December 1746 heeft de Procureur Pieter Hoyersels last en procuratie hebbende van A. G. Cox Rentmeester der Domeynen tot Diest, ingevolge van de Permissie aan den voorn. A. G. Cox bij app. in dato den 3de dezer verleent in den naame en ziele van den voorn. A. G. Cox ter camere van die van den Rade en Reekeningen van Sijne Hoogheyd den Heere Prince van Orange en Nassau gedaan den behoorlijken Eed van hem in de voorn. qualiteit als rentmeester der domeynen van Diest volgens den inhoud dezer commissie aan de andere zijde vermeld van getrouwelijk te sullen quyten en dragen mitsgaders den Eed van suyveringe.

Mij present  
(ondertekend) Back.

\*  
\*   \*  
\*

### Vijfde oorkonde

Wij Willem bij der gratie Gods Prince van Orange en Nassau, Grave van Catzenelbogen, Vianden, Dietz, Spregelberg, Buuren, Leerdam en Cuylenburg, Marquis van Veere en Vlissingen, Heer en Baron van Breda, Beilsteyn, der stad Grave en Lande van Cuijk, Liesveld, Diest, Herstal, Cranendonk, Warneston, Arlaj, Noseroy, St Vith, Duesburg, Polanen, Willemstad, Niervaard, Jsselstein, Bredevoort, Steenberg, St Martensdijk, Geertruidenberg, Turnhout, Zevenbergen, de Hooge en Lage Zwaluwen, Naaldwijk, Onafhankelijk Heer der Vrije en Souveraine Erfheerlijkheid Ameland, Erfburggraaf van Antwerpen en Besancon, Erfmarshcalk van Holland, Erfstadhouder, Capitain en Admiraal Generaal der Vereenigde Nederlanden. Alsmeede Capitain Generaal en Admiraal van de Unie, mitsgaders Ridder van de Kousseband, etc. etc. etc.

Allen den geen en die dezen zullen sien ofte hooren leezen, salut ; doen te weeten, alsoo mits het overlijden van Rochus Josephus Cantillon, in zijn leven secretaris van Onsen Lande van Caggevinnen, gelegen buyten onse stad Diest, het zelve ampt is komen te vacceeren en het mitsdien nodig is dat daar meede

wederom een ander nut en bekwaam persoon worde voorsien, soo is 't, dat wij bij deliberatie en goedvinden van zijne Hoogheid den Heere Hertog van Brunswijk, onse Hooggeëerde Administrerende Voogt, mits het goed rapport aan ons gedaan van de Getrouwigheid, Neerstigheid en bekwaamheid van de persoon van *Johan Edmund Cox*, denzelven hebben gesteld en gecommiteerd, stellen en commiteeren bij dezen tot secretaris van Onsen Lande van Caggevinnen, hem gevende volkomen magt, autoriteit en zonderling bevel het zelve officie uit Onsen Naame te aanvaarden, wel en getrouwelijk te exerceeren, te bedienen, alle Registeren, Acten, Reekeningen en andere schriften, onsen voorsz. Lande en derselver Ingezeetenen aangaande, onder behoorlijken Inventaris over te neemen, ordentelijk gade te slaan, en daar af te verantwoorden, goede en regtveerdige acten, contracten, appointmenten, vonnissen en andere wettelijke zaaken en dingtalen, ten overstaan van den geenen die het behoord in geschrift te stellen. te teekenen en te registreeren, daar van authentique afschriften of extracten onder zijne signatuure uit te geven alle zaaken ons en de gemeente aangaande, daar zulks behoord secreet te houden, de Reekeningen van dezelve Gemeente ten overstaan van den Meijer, Burgemeesters, Schepenen en Regeerders te appostileeren, te calculeeren en te sluijten ende voorts generalijk alles te doen, dat een goed en getrouw secretaris schuldigh is en behoord te doen, en sonderling alle devoiren aan te wenden, dat de voorsz. gemeente zaaken ten meesten nutte, ruste, eenigheid en vriendschap in goede Regeeringe worden gehouden en geadministreert ende zulks totten Eeren, regten, Proffijten en Emolumenten daartoe staande en behoorende, zoo nogtans dat hij geene Regten vacatiën nog salarissen tonsen laste nog van die van onsen Rade, ofwel van derselver geauthoriseerden zal moogen preetendeeren wegens het geene hij voor onsen ofte derselver dienst uit hoofde van deeze zijne bedieninge zal komen te doen ofte te pleegen van wat natuur of soort zulks ook zoude mogen wesen, maar dat hij gehouden zal zijn zulks gratis waar te neemen en uijt te voeren, gelijk hij ook niet sal vermoogen te verbrenghen of na zig te neemen eenige archiven, Papieren of bscheiden specteerende tot de Komme van Caggevinnen, welke zullen moeten besloten worden met drie sleutels, waar van den eenen sal hebben den Meijer, den tweeden den President schepen en den derden hij secretaris zoo dat de voorsz. Komme sonder kennisse van alle drie niet kan nog mag geopent worden, ofte iemand daar toe acces hebben, en dat hij op alle gewoonlijke geregtdagen de gigt en goedenissen Registers in de vergaderinge sal hebben te produceeren, mitsgrs ook de Rollboeken op dat het Collegie alsoo iedermaal mogen zien, wat er gepasseerd is, en of alles wel mag weezen geregistreert, waar op ende van hem wel en getrouwelijk in deeze zijne bedieninge te kwijten en te draegen, hij schuldigh en gehouden is ter Kamere van Onsen Raade en Reekeningen te doen den behoorlijken Eed, mitsgaders die van Zuivering, welken Eed gedaan zijnde, ontbieden en



beveelen wij onsen Meijer, alle andere officieren, Schepenen en Ingezetenen van onsen voorz. Lande van Caggevinnen ende voorts eenen iegelijken, die desen eenigsints zoude mogen aangaan, dat zij den voornoemde Johan Edmond Cox, voor secretaris houden en erkennen, en hem van het zelve officie, mitsgaders van den eeren, regten, Profijten en Emolumenten daar toe staande en behoorende, rustelijk, vreedelijk en volkomenlijk doen en laten juisseeren. En dit alles bij Provisie en t'Onsen wederroepens. Gegeven onder onsen Naam, Groot zegel en signature van Onsen Hooggemelde Heer Voogd, op het Hof in 's Gravenhage den 17 December 1762.

(get.) L. Hertog van Brunswijk;

(op de keerzijde)

Ter ordonnantie van zijne Hoogheid

(get.) B. Dutrij van Haesten.

(insgelijks op de keerzijde)

Op heeden den 20en Januarij 1763 heeft Francois des Millevilles Camerbewaarder van den Rade als last en Procuratie hebbende van Johan Edmond Cox, genomineert aan de andere deses in de naame en ziele van voorn. Johan Edmond Cox ter kamere van die van den Rade en Reekeningen van zijne Doorl. Hoogheid den Heer Prince van Orange en Nassau, etc. etc. etc. gedaan den behoorlijken Eed van hem als secretaris van Caggevinnen buitjen de stad Diest volgens den inhoude van dese Commissie aan de andere zijde gemeld, wel en getrouwelijk te zullen kwijten en draegen mitsgaders den Eed van Suijveringe

mij present

(ondertekend) B. Dutrij van Haesten.

(Het zegel ontbreekt).

De benoeming van Johan Edmund Cox (zie stamboom Cox VII) wordt gedaan door Willem V, prins van Oranje en Nassau, erfstadhouder van de Nederlandse gewesten. Hij werd geboren in 1748 als zoon van Willem IV, Karel Hendrik Friso en van Anna van Hannover, dochter van de Engelse koning George II. Toen zijn vader in 1751 stierf werd hem de regering toevertrouwd onder regentschap van zijn moeder. Na de dood van deze in 1759 werd Lodewijk Ernst, hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel, een Oostenrijks generaal, regent. Hij trok de aandacht van Willem IV toen hij deelnam aan veldtochten in de Zuiderlijke Nederlanden. Willem IV zag in hem de man, die zijn persoonlijke en politieke belangen zou kunnen behartigen en een steun voor zijn gezin zou kunnen zijn, als hij zelf, die zeer zwak van gezondheid was, daartoe onmachtig zou zijn. In 1750 liet de hertog van Brunswijk zich overhalen om in Nederlandse dienst over te gaan. De benoeming van Johan Edmond Cox als secretaris van het land van Caggevinnen werd alzo ondertekend door de hertog van Brunswijk.

### Zesde oorkonde

Wij Willem, bij de gratie Gods, Prince van Orange en Nassau, Grave van Catzenellebogen, Vianden, Dietz, Spiegelberg, Buren, Leerdam en Cuylenburg, Marquis van Vere en Vlissingen, Baron van Breda, Beylsteyn, der stad Grave en Lande en Cuyk, Ysselsteyn, Cranendonck, Eindhoven en Liesvelt, heer van Breedevoort, 't Loo, Turnhout, Geertruydenberg, Willemstad, Clundert, St-Martensdijk, Sevenbergen, Steenbergen, de Hooge en Laage Swaluwen, Naaltwijk, Polanen, Diest, Herstal, St-Vith, Butgenbach en Daasburg, onafhankelijk Heer der Vrije en Souveraine Erfheerlijkheid Ameland, Erffburggraaf van Antwerpen, Erffmaarschalk van Holland, Erffstadhouder, Erffgouverneur, Erffcapitain en Admiraal Generaal der Vereenigde Nederlanden, Ridder van de Kousseband, enz. enz. salut. Doen te weeten alsoo mits de gedane afstand van Ferdinant Damien Henry de Cordys, griffier der Leenen van onse steeden en Landen van Diest en Zichem het voors. ampt is koomen te vacceeren en derhalven nodig is, dat daar mede wederom een ander nut en bekwaam persoon werde voorsien, soo is 't dat Wij mits het goed rapport aan ons gedaan van de getrouwigheid, neerstigheid en bekwaamheyd van de persoon van *Joannes Edmundus Cox*, hebben gestelt en gecommiteert, stellen en commiteeren bij desen tot Griffier der Leenen van de voorz. steeden en Landen van Diest en Zichem hem geevende volkomen magt, autoriteit en sonderling bevel 't voorz. ampt uit onsen naame te aanvaarden, wel en getrouwelijk te bedienen, onse Hoogheeden, Leenregten, Heergewaden en diensten aldaar ernstelijk te bevorderen, te bewaaren en gade te slaan en insonderheit te letten, dat er geene Leenen verduystert, verdonkert of verlooren blijven, maar telkens ten behoorlijken tijde verheeven worden en daar van goed pertinent Boek en Leenregister te houden ende oude des noods te vernieuwen, mitsgaders goede en pertinente acten met kennisse en ten overstaan van Leenmannen aldaar te maken en te doen behoorlijke Reekening, bewijs en reliqua ende generalijk alles te doen, dat een goed en getrouw Griffier der Leenen voort schuldig is ende behoort te doen, op al sulke instructieen ordonantie bij ons dien aangaande alreeds is gemaakt ofte als nog gemaakt zal werden tot den wedden, eeren, regten, vrijheden, emolumenten en vervallen daartoe staande en behorende, soo nogtans dat hij geene regten, vacatien, nog falanijen sal mogen praetendeeren tot laste van ons ofte van die van onsen Raade wegens het geene hij voor onsen ofte derselver dienst uit hoofde van deese sijne bedieninge sal koomen te doen ofte te pleegen, maar gehouden sal wesen sulx gratis waar te neemen en uitte voeren, waar op ende van hemwel en getrouwelijk in die voorz. bedieninge te kwijten en te dragen hij gehouden is te doen den behoorlijken eed van getrouwigheid, mitsgaders die van Suyveringe te Camere van onsen Raade en Reekeningen en aldaar over te leveren suffisante acte van cautie voor deesen zijne adminis-

tratie, 't welk gedaan sijnde ontbieden en beveelen wij allen ende eenen ijgelijken, die hetselve soude mogen aangaan, dat sij den voorm. Joannes Edmundus Cox voor griffier der Leenen voorehouden en kennen en het voorm. ampt rustelijk en vredelijk doen, laten genieten en gebruyken, hem daarinne doende elke hulpe en assistentie, en dit alles bij provisie en 't onsen wederroepens. Gegeven onder onsen Naam en Groot zegel, op ons Hoff in 's Gravenhage den 16 November 17 seven en sestig.

(ondertekend) W. Pr. v. Orange.

(op de keerzijde)

Per ordonnantie van zijne Hoogheid

(handtekening onleesbaar)

Op heden 7 May 1768 heeft de Heer Joannes Edmundus Cox ingevolge de bovenstaande Commissie gedaen den Eedt als greffier der Leenen van Diest en Zichem coram de Heeren Severeijns en Fijen Leenmannen in handen van mij

(get.) Fr. Cordeys Stadhouder.

Op heden den 13 Meert 1771 is dese patente met den act van Eedt geregistreert ter greffie van Souv. Raede van Brabant in conformiteit van den elfsten artikel van het placcaert van 12 Januarij 1746

(ondertekend) Fr. Lanné.

Aen dit patent gevoeght eenen segel van 12 gls voor het Leenhof van Diest ende twee van 6 gls voort Leenhof van Zichem.



Aan deze oorkonde hangt een zegel (zie fig. III), dat dezelfde afmetingen heeft als de twee voorgaande. Daar de benoeming van Joannes Edmundus Cox gedaan werd door prins Willem V in eigen naam, gebrúikt deze nu zijn eigen zegel. In de

rand lezen we: SIGILLUM. GUILIELMI. D.G. PRINCIPIS. AURIACI. ET. NASSOVII. Het wapen is veel eenvoudiger dan dat van I en II; het is gevierendeeld met een middenschild. Het eerste kwartier: een gouden leeuw op een met gouden blokjes bezaaid blauw veld (Nassau). Het tweede kwartier: in goud een aanzierende rode leeuw; getongd, genageld en gekroond van blauw (Katzenelnbogen). Het derde kwartier: in rood een zilveren dwarsbalk (Vianden). Het vierde kwartier: in rood twee boven elkaar geplaatste, gaande en aanzierende gouden leeuwen (Dietz). Het middenschild is gelijk aan het middenschild van fig. II (Chalon. Orange en Geneve). Rondom het wapen lezen we: HONNI. SOIT. QUI. MAL. Y. PENSE. Het is de leus van de Orde van de Kouseband. Willem V was ridder in die orde. Onder het wapenschild: JE MAINTIENDRAI. (de leus van Oranje-Nassau).

\*  
\*   \*  
\*

### STAMBOOM VAN DE FAMILIE COX

- I. Stamouders: *Guillelmus Cox* gehuwd met *Maria Korff*.  
Kinderen:
- II. 1) *Johannes Cox* huwde *Catharina Otten van Herdt*, dochter van Joannes Otten, burgemeester van Neuss (groot-hertogdom Luxemburg) en van Agnes Puts.  
2) *Engelbertus Cox*, kapelaan aan het hof van aartshertog Albrecht. Hij wordt vernoemd bij de begrafenis van die prins op 29 juli 1626.
- III. *Guillelmus Cox*, zoon van Joannes, geboren te Neuss, werd drossaard bij het Hoogbaljuwschap van de jurisdictie Bilzen (1643). Hij werd beheerder van de Grootkommanderie van de Teutonische Orde te Alden-Biezen en woonde in een landhuis met aanhorigheden van de kommanderie ten noorden van de omheining (1). Hij overleed er in 1678 en werd begraven in de kerk van de Ridderorde. Een mooie gedenkplaat met de wapens van Cox en Zours werd er in de XVIIIe eeuw geplaatst door zijn nazaten (2). Hij was

---

(1) Het landhuis bestaat nog. Het is gebouwd in dezelfde trant als de kommanderie. In de muur is een gedenksteen ingemetseld, waarop o.a. het wapen van Cox voorkomt.

(2) De gedenkplaat draagt het volgende inschrift :

D.O.M.  
HIC REPOSITI SUNT  
GUILIELMUS COX  
PER ANNOS 43 HUIUS  
ARCHICOMANDAE AERARIUS  
ET  
MARIA ZOURS CONJUGES  
QUI OBIIT XVI 7 BRIS 1676  
ET  
ARNOLDUS GODEFRIDUS COX  
EIUS FILIUS SUCCESSOR

gehuwd met *Maria Zours*, dochter van Leonardus Zours en van Barbara van Enghen, afkomstig uit Westfalen.

- IV. *Arnoldus Godefridus Cox*, geboren in 1653, was schepen te Bilzen. Hij was beheerder van de Grootkommanderie van Alden-Biezen en woonde er zoals zijn vader. Hij overleed er in 1720 en werd begraven in de kerk van de Ridderorde. Een mooie plaat, die er geplaatst werd in de XVIIIde eeuw en waarop de wapens van Cox en Loyens prijken, herinnert er aan (3).

Hij werd privaat raadsheer van de Grootmeester der Teutoonische Orde, waarvan hij gezant was bij het Franse en het Italiaanse Hof (4).

Aan de hand van vaste gegevens (5), kunnen we de stam-

---

NECNON

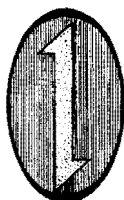
A CONSILYS PER ANNOS 57 OBYT 1 FEB. 1731  
ARNOLDIQ. FILIUS EDMUNDUS  
OPPIDE TRAIECTENSIS CONSUL  
QUI PATRIS PER MEDIUM ANNUM  
SUCCESSOR OBYT 2 AUGUSTI  
HIS TU PIE VIATOR BENE PRAECARE.

In de linker boven- en onderhoek komt het wapen van Cox voor; in de rechter bovenhoek het wapen van Zours; in de rechter onderhoek dat van Loyens en onmiddellijk boven het inschrift een groter dubbel wapen van Cox en Loyens.

- (3) Het betreft hier dezelfde gedenkplaat als die beschreven is in de vorige noot.
- (4) Het gedeelte tot hier toe werd letterlijk overgenomen van een stamboom, die op het Stadsarchief te Diest berust. Het is onbetrouwbaar omdat er geen bronnen aangeduid worden en meer nog omdat er grove onnauwkeurigheden in voorkomen. Een gemeente Neuss bestaat er in het groothertogdom Luxemburg niet. De echtgenote van Guillelmus Cox was niet afkomstig uit Westfalen, maar wel uit Bree in Belgisch Limburg. In de parochiale registers van die gemeente staat haar doopakte vermeld: 10 septembris 1613 baptisata est Maria filia Leonardi Soers et Barbarae Van Eygen. Deze waren gehuwd te Bree op 6 februari 1611. Arnold Godfried Cox kan onmogelijk geboren zijn in 1653, want op 10 april van dat jaar werd zijn zuster Helena geboren (zie verder III-7). Guillelmus Cox overleed niet in 1678, doch volgens de gedenkplaat en de overlijdensakte op 16 september 1676. Arnold Godfried Cox is ook niet overleden in 1720 maar volgens de gedenkplaat op 1 februari 1731.
- (5) De doop-, huwelijks- en overlijdensakten werden door ons nagezien in de parochiale registers van Maastricht, Bilzen en Diest. Na 1698 vinden we nochtans geen inlichtingen meer over de familie Cox in de parochiale registers van Bilzen. De 24ste september van dat jaar werd een overeenkomst gesloten tussen Hendrik, baron van Wasenaer, tijdelijk Landkommandeur van de Duitse Orde in Alden-Biezen, en de E.H. Hendrik Truijens, pastoor van de stad Bilzen over hun wederzijdse geestelijke jurisdictie. Daarin wordt o.a. bepaald: «wat den Hr Rentmeester aengaet met sijne Huijsvrouw sal de selve vrij staen hunnen paeschen te houden en laetste sacramenten te ontfangen in des Ordens Kercke van Aldenbiessen ofwel in de parochiale Kerck van Bilsen en indien sij Haere Sepulture verkiesen in de kerck van Aldenbiessen, sal den heer pastoor van Bilzen daer over geene rechten moege pretenderen». De rentmeesters van Alden-Biezen hebben klaarblijkelijk van die vergunning gebruik gemaakt. Of de grootmeester van Alden-Biezen er een register van doopsels, huwelijken en overlijdens op nagehouden heeft is ons niet bekend. In elk geval is er geen spoor van te vinden.

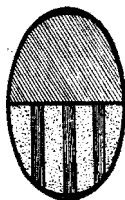
boom van nr. III af opmaken als volgt :

III. *Guilelmus Cox* trad in het huwelijk met *Maria Soers*, geboren te Bree op 10 september 1613, dochter van *Leonardus Soers* en van *Barbara Van Eygen*.



Kinderen:

- 1) Barbara, ° Bilzen, 28 september 1642.
- 2) Ambrosius, ° Bilzen, 17 november 1644.
- 3) Maria Catharina, ° Bilzen, 29 juli 1646.
- 4) Margaretha Wilhelmina, ° Bilzen, 9 januari 1648.
- 5) Godfried, ° Bilzen, 2 januari 1651.
- 6) Guillelmus Paulus, ° Bilzen, 5 november 1651.
- 7) Helena, ° Bilzen, 10 april 1653 (Witte Donderdag).
- 8) Maria Alexandrina, ° Bilzen, 6 november 1659, † Bilzen, 18 oktober 1667 (6).
- 9) Leonardus, ° Bilzen, 1661.



De familie Cox voerde als wapen: van keel met een weerhaak van goud (zie afbeelding IV). Het wapen van Soers: van goud met 3 palen van keel; het schildhoofd van sinopel (zie afbeelding V).

- (6) De steen, waarover we reeds gesproken hebben in de noot nr. 1, herinnert aan het overlijden van Maria Alexandrina. Hij vertoont een schild met een dubbel wapen: links dat van Cox, rechts een hart met boven de inham ervan 3 bladeren. Dat is het wapen, dat in die tijd gevoerd werd door een tak van de familie Soors (Sors), die in de omstreken van St.-Truiden verbleef: op een zilveren veld een hart van keel met drie bladeren van sinopel (zie fig. VI). Dat is waarschijnlijk het oorspronkelijk wapen van de familie Soers, daar het aangebracht werd tijdens het leven van de echtelingen Cox-Soers. Het wapen Zours, dat op de grafsteen in de kapel van Alde-Biezen prijkt, werd eerst in de XVIIIe eeuw aangebracht door de nakomelingen. Het blijft een raadsel waarom zij het oorspronkelijk wapen vervangen hebben door een ander, waarvan de herkomst onbekend is. Onder de wapens is een tekst ingebeiteld, waarvan nog overblijft:

EM 16 OCTOBER  
Ao 1667  
M COX

Het overige is onleesbaar geworden.

Guilelmus Cox overleed te Bilzen op 16 september 1676; Maria Soers insgelijks te Bilzen op 5 september 1679.

IV. *Arnold Godfried Cox*, zoon van het vorig echtpaar, plaats en datum van geboorte onbekend (7), schepen te Bilzen, rentmeester van Alde-Biezen, trad op 27 juli 1681 te Maastricht in het huwelijk met *Maria Loyens*, ° Maastricht (St.-Jacob), 22 mei 1659, dochter van Ludovicus Loyens, schepen en sekretaris van Maastricht, en van Joanna Maria de Salms.



De familie Loyens voerde als wapen: van zilver met een molenijzer van sabel, van boven en van onder vergezeld van een lisbloem van sabel en aan weerszijden van een klaverblad, insgelijks van sabel (zie afbeelding VI).

Kinderen :

- 1) *Edmundus Guilelmus*, ° Maastricht (St.-Jacob), 19 februari 1683 (zie V).
- 2) *Henricus Ludvicus Fulgentius*, ° Bilzen, 11 mei 1684.
- 3) *Jacobus Carolus*, ° Bilzen, 16 juni 1686, licentiaat in de beide rechten, drossaard te Diepenbeek, huwde *Agatha Olieslagers* († Bilzen 1 juli 1779).
- 4) *Ambrosius*, ° Bilzen 11 juni 1688.

Arnold Godfried Cox overleed te Bilzen op 1 februari 1731; Maria Loyens te Maastricht op 13 januari 1720 en werd begraven in de kerk van St.-Jacob op 15 januari 1720.

V. *Edmundus Guilelmus Cox*, licentiaat in de beide rechten, schepen en burgemeester (1722) van Maastricht, trad op 20 december 1709 te Maastricht (St.-Catharina) in het huwelijk met *Joanna Lenaerts*, gedoopt te Maastricht op 22 juni 1684, dochter van Servatius Antonius Lenaerts, burgemeester van Maastricht (1719) en van Elisabeth Nijpels.

Kinderen:

- 1) *Arnold Godfried*, ° Maastricht (St.-Catharina), 7 november 1720 (zie nr. VI).
- 2) Dochter zonder naam, ° id. (id.), 20 mei 1712.

---

(7) Zoals men kan opmerken is Arnold Godfried niet te vinden onder de kinderen van het echtpaar Cox-Soers. Het kan nochtans niet betwist worden dat hij een zoon was van dat echtpaar, vermits het uitdrukkelijk vermeld staat in zijn huwelijksakte. Ook de aanduiding op de grafsteen bevestigt het: *Arnoldus Cox*, eius filius successor *Arnoldus Cox* zijn zoon, namelijk van *Guillelmus Cox*, en opvolger. Er blijft wel de mogelijkheid dat men later aan de voornaam Godfried (III 5) Arnold heeft bijgevoegd. Zo, zou alles kloppen.

- 3) *Maria Sophia*, ° id. (id.), 8 september 1714.
- 4) *Anna Henrica*, ° id. (id.), 19 april 1716.
- 5) *Joanna Theresia*, ° id. (id.), 3 oktober 1717.
- 6) *Joanna Barbara*, ° id. (id.), 9 januari 1719.
- 7) *Joannes Servatius*, ° id. (id.), 5 januari 1721.
- 8) *Guilelmus Servatius*, ° id. (id.), 13 februari 1725.

Edmundus Guilelmus Cox overleed te Bilzen op 2 augustus 1734.

V: *Arnoldus Godfridus Cox* trad op 10 maart 1739 te Diest in 't huwelijk met *Maria Gillon*, ° Diest, (O.-L.-Vrouw) op 19 mei 1719, dochter van Henricus Gillon, burgemeester van Diest, en van Isabella Clara Puteau, weduwe van Jan Baptist Gansacker.

De familie Gillon voerde als wapen: van zilver met een lisbloem van goud.

Kinderen:

- 1) *Joannes Baptist Edmundus*, ° Diest (St.-Jan), 15 januari 1740 (zie VII).
- 2) *Godfridus Edmundus Paulus*, ° Diest (O.-L.-Vrouw), 13 november 1743.

Arnold Godfried Cox overleed te Diest op 24 januari 1779; Maria Gillon op 24 juli 1769. Zij werd begraven in de O.-L.-Vrouwkerk.

VII. *Joannes Baptist Edmond Cox* trad op 28 april 1765 te Maastricht (St.-Niklaas) in 't huwelijk met *Maria Isabella Lousbergs*, ° Maastricht (St.-Niklaas), 17 februari 1749, dochter van Nicolaus Lousbergs en van Maria Helena Rox.

De familie Lousbergs voerde als wapen: een brandend hart van zilver op een rots, waarboven een kruis, op een veld van azuur. Helmteken: het hart van het schild.

Kinderen:

- 1) Arnold Godefridus, ° Diest, 27 april 1766.
- 2) Nicolaus Eustachius, ° Diest, 11 mei 1767.
- 3) Godefridus Edmundus, ° Diest, 3 juni 1768.
- 4) Eustachius Edmundus, ° Diest, 3 december 1769.
- 5) Isabella Clara Gertrudis, ° Diest, 18 augustus 1771.
- 6) Wilhelmus Josephus, ° Diest, 3 maart 1773.
- 7) Joanna Cornelia, ° Diest, 16 augustus 1774.
- 8) Carolus Maria, ° Diest, 20 september 1775.
- 9) Agnes Isabella, ° Diest, 30 april 1777 (zie verder).
- 10) Cornelia Isabella, ° Diest 5 november 1778.

Als we de stamboom via de voorlaatste dochter voortzetten, wordt het ons duidelijk hoe de oorkonden in het landhuis de Pierpont te Herk-de-Stad terechtgekomen zijn.

I. *Henri Jean August van den Hove*, heer van Groot-Asdonck, zoon van Henri François van den Hove en van Maria Elisabeth Louys, huwde *Agnes Isabella Cox*. Het kerkelijk huwelijk werd ingezegend in de O.-L.-Vrouwkerk te Diest op 11 juli 1799; het burgerlijk huwelijk had plaats op 28 juli 1799.

Henri Jean August van den Hove overleed te Diest op 14 april 1842; Agnes Isabella Cox te Leuven op 9 april 1865.



II. *August Joseph van den Hove*, zoon van de vorige, ° Diest, 30 december, onderzoeksrechter te Turnhout, trad op 10 oktober 1832 te Koersel in het huwelijk met *Eugenie Constance Hermans*, \* Herk-de-Stad, 20 januari 1813, dochter van Laurentius Petrus Waltherus Hermans en van Maria Theresia Reynders.

August Joseph van den Hove overleed als ondervoorzitter der Rechtbank van Eerste Aanleg te Leuven op 9 november 1867; Eugenie Constance Hermans te Herk-de-Stad op 12 februari 1890.

III. *Adèle Françoise Adolphine Marie van den Hove d'Ertsenrijck*, dochter van de voornoemde, \* Leuven, 15 januari 1847, trad op 1 mei 1872 te Leuven in het huwelijk met *François Joseph Marie Ghislain de Pierpont*, ° Wanfersée, 8 januari 1851. Na hun huwelijk namen ze hun intrek in het landhuis, dat in het begin van de XIXe eeuw te Herk-de-Stad gebouwd werd door Jan Godgaaf Hermans, grootoom van de bruid.

François de Pierpont overleed te Herk-de-Stad op 17 januari 1932; Adèle van den Hove op 15 januari 1935.

RAYM. ENCKELS

---

Uit oude papieren :

Op het eerste blad van een registertje van ontvangsten en uitgaven van de Gasthuiszusters - Augustinessen van Leuven staat het volgende te lezen:

Ad usum Joannes Fonteniers 1634. Amen.

Vreest den heere

Ende doet hem eere

Want den dagh van sterve

Haest hem sere.

Die desen boeck vint eer hij verloren is  
sal sterven eer hij sieck is.

C.T.

## GESCHIEDENIS VAN EEN OUDE HERBERG

Aan het kruispunt van de steenwegen op Bergen en op Alseberg te Sint-Pieters-Leeuw Brukom, zijn nog de resten te zien van een oude herberg, die vroeger achter een rij linden verdoken stond. De grond behoorde sinds 14 december 1711 aan « Jouffrouwe Susanna Van der Schueren », die hem had geërfd als enig overgebleven kind van haar ouders « Sieur Judocus ende Jouffrouwe Maria Van Cutsem ». Zij verkocht het terrein op 5 januari 1740 aan Nicolaus Moriau, voor de som van 146 gulden. Notaris Martinus Josephus Heernu « by syne keyserlycke ende Conincklycke Majesteyts Souverynen Raede geordonneert, in Brabant geadmitteerd, tot Brussele Resideerende » zat de verkoop voor « ten huysse van Christoffel De Casmeyer in den barreer naest Halle ». Het goed werd toen als volgt beschreven : « een Daghwant salvo justo opt labbekersveldt onder Breukom aen het amptsmans Capelleken Comende teghens de Casseyde aldaer ter tweedere aen seker Collegiegoed binnen Loven ». Susanna Van der Schueren was blijkbaar van voorname afkomst daar Jonker Charles Emmanuel van Doetinghen als getuige optrad, wanneer zij op 24 maart 1740 aan Nicolaus Moriau volmacht gaf om te verschijnen voor de drossaard en de schepenen van Sint-Pieters-Leeuw (1).

Nicolaus Moriau had van zijn twee echtgenoten Maria Van der Perre en Barbara De Coster, zeven kinderen : Joannes « ingesetenen Borgher » van Brussel ; Stephanus « meester Brootmaecker », eveneens te Brussel ; Jacobus ; Barbara en Anna, « ingesetenen der Prochie van Anderlecht », Catharina « ingesetene van Eyser » en Elisbeth, die gehuwd was met David Willems van Westmalle, doch vóór haar vader overleed. Na de dood van Nicolaus « binnen de Parochie van Anderlecht Cuype der Stadt Brussele » stelden zijn erfgenamen het goed op 9 maart 1775 aldaar te koop « ten huysse van Jan Halleman in het boerinneken ». Renier Belloy en zijn echtgenote Barbara Walravens « ingesetenen van Breucom » verkregen het voor 250 gulden « daer onder begrepen twee derde paerten van sesthien hoogen voor het wenschen van proficiat » (2). Enkel Stephanus en David konden ondertekenen met hun naam. Deze laatste had als voogd van zijn drie kinderen de toelating voor de verkoop moeten vragen aan de « Heeren Schout ende Schepenen der heerlijkheid ende jurisdictie van Westmalle ende Zoersel » (3).

Op 6 februari 1812 stond Renier Belloy, toen weduwnaar en dagloner te Brukom, zijn eigendom af aan zijn kleinzoon Renier De Peyper, mits een rente van 15 florijnen (31,14 fr.).

---

(1) Akten van notaris M. Heernu (1740) (Familiearchief Van Craenem).

(2) Akten van notaris M. Heernu (1775). Ibidem.

(3) Wettelijk afschrift van de akt van de schepenbank van Westmalle door notaris Heernu (1775). Ib.

Deze was gehuwd met Jacoba Sluys. Het goed bestond toen uit 75 roeden « op het labbekeveld omtrent het belleken » en een kleine tuin van 10 roeden (2 a.), met een deel van een huis. Dit laatste paalde aan de vroegere eigendom van de opgeheven abdij van Terkameren en de straat van Brukom naar Lot. Simon Joseph Giblet « notaire impériale résident en la ville de halle au premier arrondissement du département de la dyle » stelde de akte op, met als getuigen Jean Paridaens « poruquier » en Pierre Vangeel « mercier » (4). Bij de dood van zijn grootvader kocht Renier de rente af mits een bedrag van 494 fr. De transactie vond plaats in 1818 voor Joseph Dodelé « Notaire Royal de résidence à hal ». Meester Lambert Lindemans, notaris te Brussel, trad op als vertegenwoordiger van twee andere kleinzonen, Renier Deboeck en Renier Baetens, soldaten afwezig sedert ongeveer 15 jaar. Een plechtstatige akte bezegelde het gebeuren : « Guillaume par la Grace de Dieu Roi des Pays-bas Prince d'Orange Nassau Grand-duc de Luxembourg .... » (5). Geen enkele erfgenaam kon schrijven.

Reeds op 25 november 1827 verkocht Renier De Peyper een gedeelte aan Franciscus Toussaint Demasy, « voerman gehuysvest in de Stroppen onder Sinte-Peeters Leeuw », echtgenoot van Elisabeth Daniels. Het ging om een stuk « Labeurbaer Landt gelegen omtrent het Belleken, groot 15 roeden, 21 Ellen, Doorsneden met het plan van de nieuwe baen van Waterloo op Brucom en met de kassei van Brussel nae Halle, zoodanig dat het geheel in drij kleyn partijkens verdeelt is ». Demasy betaalde 200 Nederlandse gulden. Het jaar daarop, op 28 maart, verkreeg hij van de gedeputeerde staten de toelating een huis op te richten aan de hoek van beide steenwegen. Verschillende voorwaarden werden echter gesteld : « het huis te bouwen op eene rechte lijn op 10 ellen van de middelijn des wegs van Bergen evenwijdig met dezelfde richting en eene schuinte te maken van twee ellen front aan den hoek, eene riool op de grift te maken en het Acollement te bestraten met eene schuinte van 0,04 per el naar de grift » (7). Er werd dus toen ook al aan urbanisatie gedaan.

In 1832 kocht Petrus Josephus Van Lier « maelder te Hijzingen » in naam van Demasy nog een stuk grond van 38 roeden en 93 ellen op het « Trapputveld agter de Stroppen », voor de som van 896 gulden. Dumasy was toen herbergier en kon niet ondertekenen (8). Hij overleed kinderloos in 1858 en zijn tweede echtgenote Maria De Bruyn behield tot aan haar dood op 15 januari 1876 te Buizingen de helft van de goederen in eigendom en de helft in vruchtgebruik, doch het onderhoud liet te wensen over. Hun 36 neven en nichten verkochten alles op 22 april 1876 « ten herberge van den heer Fastenaekels in de Kemel op

---

(4) Akte van notaris S. Giblet (1812). Ib.

(5) Akte van notaris J. Dodelé (1818). Ib.

(6) Akte van notaris C. Vandercammen (1827). Ib.

(7) Toelating van de gedeputeerde staten (1828). Ib.

(8) Akte van notaris P. Coppijn van Brussel (1832). Ib.

de Groote markt te Halle ». Jan Baptist Sluys en zijn echtgenote Joanna Maria Locus kochten het huis en een perceel grond voor 817,43 fr., terwijl de overige drie kopen aan Philippus Van Meerbeeck, « bouwmeester te Elsene » werden toegewezen (9). Zij behielden de goederen echter niet lang.

Op 8 oktober 1878 kocht Jan Baptist Everaerts in naam van Henricus Van Craenem, landbouwer te Dworp, het goed van J. B. Sluys : « Eene hofstede wezende eene herberg, zamengesteld uit herbergplaats, keuken, verscheidene kamers, zolder met schuur, stal, verkenskot, bornput, bakoven, andere aanhoorigheden en hof .... groot 8,97 a. ». De verkoop gebeurde in de herberg « In de Stad Brussel » van Albert Langhendries te Halle. Henricus betaalde 3.420 fr. voor het huis en de tuin en 450 fr. voor een zaailand van 3,77 a. P. Van Meerbeeck verkocht het jaar daarop ook 38 a. aan hem voor 2.700 fr. (10). Circa 1880 vestigde Henricus zich te Brukom, waar hij in 1915 overleed. Hij sloot de herberg na enkele jaren. Verschillende van zijn afstammelingen bewonen nog altijd het ouderlijk erfgoed, doch de gebouwen werden grotendeels vernieuwd.

*Dom Wülfried Verleyen O.S.B.*

---

(9) Akten van notaris F. Claes van Halle (1876). Ib.

(10) Akten van notaris A. Dupont van Halle (1878-1879). Ib.

---

Uit oude papieren :

### STEENGROEVEN RONDOM BRUSSEL

1701. Hendrick Anneessens «steenhouwer» verkoopt aan Francois Anneessens «mr. schaille decker ende stoemaker» alle de *laeckesche steenen* liggende opt lant van Grooten Bijgaerden ende uyt het selve lant *geschijst*. (Not. Alex de Rege - 2408 II).

De *Lakense steen* is de zandsteen die destijds te Laken opgedolven werd. - *Scheisen* is natuursteen uit de bodem opdelven.

*P.L.*

### KALKOVENS RONDOM BRUSSEL

«Een erfve mette calkhovens daer op staende, groot een dachwant, gelegen in de prochie van Etterbeke.» - In het beschrijf van dit goed is er spraak van «eenen wech om te gaen en te keeren totten steenput van Jw. Anna Stubbelen, tot het uythalen van steen». - 1670 (RAB. Notariaat nr. 1700)

«een rente... in een geleg met huizingen ende twee kalchovens buyten de Koudenbergse poort». - 1647 (Ib. 2450).

«Seker land binnen de parochie van Etterbeke wesende eenen steenput waer uyt *gescheyst* wordt steen om te branden tot kalck op de kalckovens». - 1667 (R.A.Br. - Notariaat, 2375)

*P.L.*

## HET OUDE ZELEM

(Vervolg van blz. 73)

### DE KARTUIZERS ALS BOEKBINDERS

De monniken van de St.-Jansberg te Zelem hielden zich ijverig bezig met het inbinden van boeken. Zoals de menigvuldige schrijvers die dit huis vroeger bewoonden, werkten de anderen mede aan de verspreiding en bewaring van deze godsdienstige geschriften voor het nageslacht. In het Rijksarchief te Brussel bevindt zich een register waarin de rekeningen van het kartuizerklooster van O.-L.-Vrouw te Scheut werden opgenomen. In de rekeningen van St.-Martinusdag (11 november) 1464 tot 1470, staan in een bijzonder hoofdstuk de uitgaven betreffende deze bezigheid. Ze komen voor onder het opschrift « ad libros » of « pro libris ». Hierin wordt de opsomming gemaakt van aankoop van perkament, velijn of fijn perkament, papier, leder, kalfs- of varkensleder, plankjes voor de omslagen, nagels, goudbladen en arabische gom voor het verluchten en vergulden der druksieraden en titelprenten, platina- of koperdraad voor het inbinden, kleuren of verf. Andere paragrafen zijn van meer belang, daar ze ons de aard van de handschriften aanduiden die er werden ingebonden, zoals bijbels, koorboeken, prekenbundels, grote en kleine antifooneboeken, psalmboeken, een Catholicon, enz.

Een genaamde Anthonius Bloc, schoonschrijver en verluchter, werd gelast, van 1464 tot 1467, met het overschrijven van het tweede boekdeel van een heiligenleven, van een geschiedkundige studie over kerkzangen, van een prekenbundel, een Catholicon en van het derde deel van een legendenschrijver. Dit Catholicon werd te Zelem ingebonden, zoals blijkt uit volgende rekeningen : « Adhuc Anthonio, pro dimidio quaterno in catholicon .... Uno coreo in quo ligatus est catholicon .... pro vectura asserum in quo idem ligatus est te Diest .... ». Verder worden vermeld : 2 stuivers voor de dierenhuid waarmede het Catholicon werd ingebonden, en 4<sup>1</sup>/<sub>2</sub> deniers om houten plankjes naar Diest te voeren. Leveringen van duodenen papier van 34 duimen aan Godefridus van Diest (Zelem), en andere, worden regelmatig teruggevonden. In 1464 lezen we dat Arnold Wekere perkament naar Zelem bracht en een bijbel moest mee terugbrengen, en voor het klooster werden als vrachtkosten 9 deniers aangerekend.

Ook in het archief van de St.-Sulpitiuskerk te Diest vinden we uitgaven in deze zin. In de rekeningen van 1589-1592 : « betaelt aen heer Frans den Cathuizer van boeken te binden » ; in deze van het volgend jaar : « gegeven heer Frans, tot Zateroosen, van eenen sanckboeck te binden, die heer Lucas Typoets, deeken, gescreven hadde .... aen een calffsvel voers. sanckboeck .... ». In de volgende jaren : « Aen procurator van Satrosen van 't bin-

den van eenen psalter in de choor liggende .... aen wit leer tot den selven boeck betaelt .... aen reparatie van twee sanckboecken aen de Satrosen .... betaelt heer Frans, Cathuyser, van 11 stucken te binden, te wetene : d'eene a Pachale ad Adventum en d'ander ad Adventum usque ad Paschale .... ». Voor deze laatste jaren is het wel opvallend dat de hoofdkerk van Diest eveneens zulke bestellingen uitvoerde tijdens de periode dat de paters, gedurende de oorlogsjaren, in hun refugiehuis te Diest verbleven.

### DE KARTUIZERS ALS HEREN VAN ZELK

De paters van de St.-Jansberg hadden van verschillende voornamen vele eigendommen verkregen. Zo waren zij eigenaars van het dorpje Zelk dat onder de stad Halen gelegen was. Voor de bewoners van dit dorpje bestond er zelfs een keurboek : « Ordinantien generael ende statuten geordineert by de heere ende der Stadt Halen, vanden Stadt van Halen, ende haeren resoorte huere ende brueken doemen oyck moet onderhouden binnen den dorpe ende heerlychheit van Zelck, daer die heeren ende conventuelen grontheeren aff zijn .... ».

Volgens een charter van 16 september 1359 schenkt Wenceslas van Bohemen en zijn gade Johanna, hertogin van Luxemburg, Lothrycke en Brabant, de heerlijkheid van Zelk, met het aldaar gelegen hof ten Oudenhove, aan Joanna Van der Achter : « .... dat wy onser geminde natuerlycker zuster Johannan vander Achter gegeven hebben ende geven met desen brieven 't goet geheten ten Oudenhove geleghen te Zelcke by Dyest mitter heerlyckheit mit lande, mit beempden, wateren, visscheryen, bossche, coirne, chynse, capunen ende allen anderen renten, toebehoerten doeden ende vervallen, moelenen ende waeranden die daer toebehoirende syn .... in tyden dat de heer Willem van Herlair die voirsch heerlyckheit bezat ». In geval zij zou komen te sterven zonder kinderen gehad te hebben met haar echtgenoot Costyn van Ranst, « weert dat sake dat sy van live ter doot quaeme sonder wettighe geboorte van Costin van Ranst », dan zouden alle goederen « teruch aen ons coemen oft aene onse naecomelinghen hertoghen van Brabant ». Uit dit huwelijk echter werden 8 kinderen geboren, welke we hierna eveneens in een akte van het jaar 1404 terugvinden, namelijk :

- Hendrick van Ranst « soen wilen Costyns van Ranst » die na de dood van zijn vader de heerlijkheid in bezit kreeg,
- Wauter van Ranst, proost van Nijvel,
- Jan van Ranst,
- Willem van Ranst,
- Daniel van Ranst,
- Jonkvrouw Machtild van Ranst, die in 1404 nog ongehuwd was,
- Joanna van Ranst, gehuwd met Raes van Malayne en
- Maria van Ranst, gehuwd met Jan van Aa.

Reeds in het jaar 1401 kwamen de kartuizers in het bezit van verschillende goederen die vroeger eveneens tot de heerlijkheid van Zelk behoorden. Ze werden hun geschonken door Katharina van Zelk, dochter van de ridder van Zelk, die gehuwd was met Jan van Raetshoven. Deze laatste was immers in het burchtslot te Diest aanwezig in het jaar 1328, toen het kartuizerklooster door Geeraard van Diest gesticht werd. Hij werd door Maria van Loon, Geeraards echtgenote, te zamen met Lodewijk, graaf van Loon, tot uitvoerder van haar wilsbeschikking aangesteld.

Volgens een charter van 1355, opgesteld in aanwezigheid van de getuigen Joannes van Kerkhem, Walter van Binckom, Joannes van Rillaer en Joannes Pauls, schenken juffrouw Katharina vanden Berghe en haar echtgenoot Thomas Lombaerd, alle goederen, zoals akkerland, weiden, bossen « omnia bona allodialia tam in terris arrabilis, sylvio, pratis, censibus, caponibus, quam in quibuscumque bonis situata ad dictos conjuges devoluta de et ex morte domine Katharine de Zelk », voortkomend na de dood van Katharina van Zelk aan de ridder Arnold van Zelk. Deze akte werd opgesteld op de feestdag van de HH. Cosmas en Damianus. Arnold verkocht dezelfde goederen in het jaar 1373 aan het St.-Lambertuskapittel van Luik, van wie de kartuizers deze in eigendom kregen tegen ruiling van andere goederen die zijzelf te Bierleveld hadden. De lijst der goederen omvatte :

- alle niet leenroerige goederen « bona allodialia » van de hertog van Brabant en van zijn niet leenroerige mannen ;
- twee bunders weide « Byloke » geheten, gelegen achter de kapel van Zelk, boven de rivier de Velp langs ene zijde en aan de goederen van ridder Costyn van Ranst aan de andere zijde ;
- een vijver, Elshout genoemd, in Luttelzelck (Klein Zelk) gelegen ;
- een bunder bos, met name « Martynshage », naast het bos van het altaar van O.-L.-Vrouw in de kerk van Zelk, en aan de andere zijde nevens de grond van het gasthuis van Diest ;
- twee zillen land op de plaats « Burcht » geheten, achter de brouwerij van Zelk ;
- drie zillen land tegen de molenweg van Zelk en de velden van Hendrik Typoet ;
- een zil en half wijngaard tegen het dorp van Webbekom, het « Cuckselbosch » geheten ;
- vijf bunders weide in de Zelckerbeemden, tussen de erfgenamen van ridder Hendrik van Velpen en de kapel van Zelk ;
- een bunder weide tegen het Beekbosch, gelegen in Luttelzelcke ;
- een half bunder, gelegen tegen de St.-Gertrudisborne.

De akte hiervan werd te Halen opgesteld ten huize van Jacob, bijgenaamd de goudsmid, op 20 juni 1373.

Op St.-Simons- en Judasdag, in 1401, gaf ridder Arnold van Zelk een charter uit waarin hij meldde dat bovengemelde goederen, gelegen onder Zelk, Webbekom en Reinrode, door zijn

vader wettelijk aan het St.-Lambertuskapittel van Luik werden afgestaan. In hetzelfde jaar ging prior Everardus van Heussen een overeenkomst aan met dit Luiks kapittel, waardoor deze goederen, in ruil voor andere te Bierleveld, aan de kartuizers jaarlijks te Niel optrokken en hun door Engelbertus Van der Marck geschonken waren, werden hierdoor eveneens afgestaan. Hiervan werd te Luik akte opgesteld in de kapittelkerk tegenover het groot altaar « in loco capitulari ecclesie Leodiensis predicte retro majus altare ejus ecclesiae », op 30 april 1401, in tegenwoordigheid van drie geestelijken : Henricus de Warons, Nicolaus de Bodastreyo en Nicolaus Quareit.

In 1402 was 1/4 van de heerlijkheid Zelk eigendom van Filips van Bergen, waarmede de paters een overeenkomst sloten. Ze stonden hun goederen te Moppertingen, tussen Tongeren en Maastricht, af, in ruil voor Filips' goederen te Zelk, volgens een oorkonde opgesteld in de kapittelzaal van het klooster te Zelem in aanwezigheid van Joannes van Nederhem. Op Sint-Andriesavond 1403 werd deze ruiling goedgekeurd en bekrachtigd door hertogin Johanna. Op dezelfde dag verkocht Hendrik van Ranst de helft van de heerlijkheid Zelk aan de kartuizers van Zelem. Zulks geschiedde met instemming van zijn broeders en zusters : « dat voirwaerden gemaect ende overgedraghen syn op een wisselinghe ende eenen coop van seeckere goideren naebeschreven tusschen religiose bruederen Everaert, prior des goidtshuys vanden Sartroysen van Zeelhem by Dyest ende den Convent vender zelve stede op die eene zyde » en tussen Hendrik van Ranst, zoon van wijlen Costyn van Ranst, Wouter van Ranst, proost van Nijvel, Joanna van Ranst, Willem van Ranst, en Daniel van Ranst. Het godshuis zou bezitten : alle huizen, hofsteden, hoven, landerijen, beemden, bossen, wateren, stromen, sluizen, visserijen, waranden, de molen, de renten, cijzen in koren, geld of in vogels, met de heerlijkheid, de rechten, enz., gelegen in verscheidene delen onder Zelk binnen de meierij van Halen : « in possessien te besittene ende te gebruycken alle ende dewelcke goede, eyghen erve ende lene in huysinghen, gesticht, hoffsteden, hoven, lande, beempde, bossche, wateren, stroemen, sluzen, visscheryen, waeranden cleyne ende groeten, moelenen, renten, chynsen in corne, in ghelde in vogelen .... ghelegen syn in veele parchelen tot Zellecke ende binnen der meyeryen van Halen ghelycke die voirsch. heynryc ende syn partye voirsch. die aldaer houdende ende besittende syn ». Hendrik van Ranst ontving hiervoor 2.000 gulden en 70 gulden nobels, Raes van Malayne 800 gulden ten voordele van zijn minderjarige zoon uit zijn huwelijk met Joanna van Ranst, terwijl de overige kinderen van Costyn van Ranst aan de kartuizers een bewijs schonken dat de verkoopvoorwaarden voldaan werden. Deze akte werd te Brussel « op den sonnendach van meerte » in het jaar 1404 opgemaakt.

Op dat ogenblik bezaten de paters reeds de 3/4 van het



dorpje Zelk. Op 10 oktober 1406 werd te Diest, in het gasthof De Haan op de markt, bewoond door Arnold, genoemd Hesse-laer, en Paulus, genoemd Luytgaerden, een akte opgesteld waardoor de prior Everardus « domus Sancti Joannis Baptistae fratrum Carthusiensium in Zeelhem prope Dyest, Leodiensis diocesis » met Arnold en Goswijn van Zelk « fratribus legitimis, armigeris dicti diocesis pro se et suis heredibus et successoribus » volgende rente « ad principalem summam quae se extendit cum istis duobus florenis predictis ut predictae partes asserverunt ad quinquaginta quattuor florenos censuales et decem et octo modios cum tribus halserys siliginis mensurae dhyostensis » :

- eerst hun deel van de heerlijkheid Zelk, met alle rechten en renten in geld, gevogelte, koren, brood, enz., weiden, velden, bruggen, wouden, akkerland, « vroenten. de grooten broel », en alle gemene weiden, zowel kleine als grote, te Zelk gelegen ;
- alle voorrechten en afhankelijkheden van het Sabelshoff, zowel binnen de vrijheid van Halen als elders « tam infra libertatem de Halen quam alibi cum omnibus juribus et pertinentiis ad dictam curiam spectantibus » ;
- alle voorrechten en afhankelijkheden van het hof ter Ryst ;
- een jaarlijkse rente van 10 groten « decem grossibus censualibus » voor een weide te Honsem gelegen en gewoonlijk Borghelyn geheten ;
- een rente van 5 oude groten voor een huis van Walter Goer, vroeger Coenraad, gelegen te Velpen, « quinque grosses veteres, dicti oude grooten » ;
- een maat haver voor een huis in Zelk, bewoond door Margareta Haeck ;
- een vierde deel van de molen, de waterlopen en de grote sluis van Willem van Zelk, met alle voorrechten en afhankelijkheden ;
- een stuk land tussen de watermolen en de sluis van de watermolen van Zelk ;
- een kleine weide achter het huis van Renier Moers, langs de weg die gewoonlijk de Broeckstraete genoemd wordt ;
- twee stukken grond met aanpalende landen aan de brouwerij gelegen ;
- de helft van 10 bunders bos : de Coelmansbossche genaamd ;
- nog 9 zillen en 41 roeden bos : die berckenbosch, gelegen tussen de Coelmansbosch en de erfgenamen van de Begarden van Diest ;
- vier en half bunder bos, genoemd den bosch van Meldert, eveneens aan de Boechoutberg gelegen, tegen de Holleweg en de erfgenamen van de kartuizers van Zelem ;
- eenenzeventig roeden bos, genoemd « dat cleyn parvicke », gelegen op de Linthage tegen de erfgenamen van het klooster ;
- een zil akkerland : den Cauter, tegen de koninklijke weg van Halen en de erfgenamen van het klooster ;
- het ghemeyn Lybroeck tegen Honsem bij de plaats die men gewoonlijk Den Crych noemde ;

- een zil en half akkerland « in den cauter », achter de hof van Katharina van Meensele ;
- vijf zillen, 89 roeden, tegen de koninklijke weg en de erfgenamen van Hendrik van Cleren en Margareta Haeck ;
- een bunder en 5 roeden op de plaats, genoemd : de Leeuwen ;
- een zil en 28 roeden plein tegen de gemene weide van het Lybroeck ;
- twee zillen en 41 roeden tegen de molenweg en Walter van den Driessche ;
- een zil en 52 roeden en half tegen de molenweg en de erfgenamen van de H.-Geesttafel van Diest, en deze van het klooster ;
- drieënveertig roeden en half op het Yserenvelt ;
- zevenendertig roeden achter de hof van Godefridus Broes te Roest.

De toestemming over deze verkoop werd door Johanna, hertogin van « Luccemburgh, van Lothrycke ende van Brabant », te Brussel gegeven op 19 oktober 1406. Hiertoe werd zij bijgestaan door Henric van Bergen, heer van Grimbergen, heer Jan van Himmerzeel « ridder onsser hoeffmeester », Ruert Baeten, Janne Hartewyc en Daneel van Watmaele, knapen. We lezen erin : « .... onse getrouwe Arnt van Loo, geheyt van Zelcke Ridder begerende syne toecht doe hy houdende weer inden ghouden van Zelcke .... en gheen recht meer daer inne te behouden tot behoeff des godtshuys van Zeelhem voirc. ».

Op 30 oktober 1406 verklaren Henric van Leten, Wouter van Atseryt, Aert van Meenloec, Aert van Wirheeze, Jan van Witherhoven, Henrick Andryes en Wauter Zanden, schepenen van Halen, dat ridder Aert van Zelk en Goswijn van Zelk, zijn zoon, voor hen zijn verschenen en het Sabelshoff hebben verkocht aan « den procurator der Sartroysen orden Sint Jans Baptiste van Zeelhem by Dyest ». Daar de procurator niet kon aanwezig zijn, had hij de volmacht gegeven, « soe gaff hy die voirc. coomanschap over », aan Wouter van Atseryt.

In een brief dd. 4 maart 1412 ontving de heerlijkheid Zelk, die dan aan het Zelemse klooster toebehoorde, verschillende voorrechten van Antonie van Bourgondië « fidelis amicus et zelator praecipuus ordinis carthusiensis ». De hertog van Brabant amortisseert alle goederen van de kartuizers « het syn eyghen guede en synsguede, huerguede, die sy besittende ende hantplichtende syn, binnen onser meyeryen van Halen ende binnen .... Zelck .... van allen lasten ende rechten », zulks op voorwaarde dat de paters voor hem en zijn nakomelingen zouden bidden. Hij staat hun toe een schepenbank te bezitten, voorgezeten door een meier : « Hier na volgen eensdeels die gueden boven beschreven met hoeven, pachten als die hof van Zelck met zynre banck met meyere en schepenschap ». Ook verleent hij hun het recht om boeten toe te passen tegen eenieder die in de bossen komt, zowel 's nachts als tijdens de dag, « vorsteryen, schutteryen als te schutten op die bossche by nachte ende by daghe » nl. 2 schil-

lingen zwarte tornouisen, en alwie op het land, in de beemden, de grote Bruel en de Cleyne Bruel komt zal 2 oude zweerden moeten betalen. Ze mogen de keuren zetten te Zelk zoals te Halen en bezitten « chynspacht en cappuyne ». Hun behoort de palingvisserij in de Demer en het Krommewiel, gelegen tussen « d'Ellenstake ende die Brueckstraete », de visserij in de Velp tot aan het grondgebied van Halen op de H.-Geestbeemd, de visserij in de Leytgracht en de rechten van molen en sluizen. Daarbij nog het recht van paanhuis of brouwerij, het recht van de Warande te Zelk « sonder iemant daer inne te wairderen » met de vogelry, het recht op de Grote Bruel om deze te omheinen van 15 maart af tot de avond van St.-Peter en Pauwel, vrijdom van het hof te Zelk met alle toebehoorten, 17 bunders vrijbeemden, 11 bunders gemene beemden, 65 bunders akkerland, 34 bunders bos, verdeeld op het grondgebied van Zelk en in de meierij van Halen. Eveneens het recht van de leytgracht en de sluizen op deze plaatsen. en om altijd schapen te weiden in het gemeen broek als dit open is. Ze mogen een H.-Geestmeester te Halen zetten en een bedezetter te Zelk « die van Selck vry van assizen te wesen ». Dit « privilegium Anthony ducie Brabant de mortifi catione bonorum nostrorum foedaliu in Zelck » werd bezegeld door Janne van Schoenvorst, burchtgraaf te Moyoisen, « heere vande flamergerien, van Walen ende Diepenbeeck », heer Aerde van Craynhem, heer te Grobbendonck bij Danne, Jan, heer van Assche, Ingelbrecht vande Marcke, Claes vande Werve.

Zo behoorde dan de ganse heerlijkheid Zelk aan de kartuis. Deze heerlijkheid was dus vroeger in 3 delen gesplitst, waarvan Hendrik van Ranst de helft bezat en Filips van Bergen alsmede Arnold van Zelk elk een vierde. In het jaar 1323 echter was door Jan II de graanmolen van Halen tot banmolen verklaard en de inwoners van de zeven omliggende dorpen werden aldus verplicht hun graan daarheen te voeren om er te laten malen. Een charter van 9 september 1414 gegeven door Anthonie « by der gratien Gods, hertoge van Lothren, van Brabant ende van Limborch, marchrave des heylichs Rycks », ontslaat de inwoners van Webbekom en Zelk van deze verplichting ten voordele van de molen van Zelk : « .... onse geminde in gode die Sartroisen van Zeelhem by Diest in enich werven gevexeert ende gequelt hebben geweest mit onrecht tot heeren groten schaden ende costen als wi wel onderwyst syn, om heerre molen wille die sy staende hebben tot Zelke .... so doen wy te weten dat wy ter eeren Gods ende op dat sy te meer gehouden sullen syn voor ons, onse ouderen ende naecomelingen te bidden, haerre voirschreven molen te Zelke gehouden willen hebben in allen haeren rechten, usagien ende herbergen, die sy oft haere vorders gehantiert, geuseert ende herbracht hebben. ende oic hebben wy geolooft ende oorloven mit desen brieve dat alle die gene, wie dat sy syn die nu oft naemaels in onsen lande woenen celen, binnen steden oft daer buten, op der voirschreven Sartroisen molen seelen mogen malen, also dicke alst hun genuegen sal, sonder yet

daer inne te misdoen of te verbeuren tegen ons, of anders yemen of oic eenigherhande moyenisse dair om te liden, van onsen dieneren ..... nyeman dwingen noch doen noch laten dwingen tot onsen noch tot ghenen anderen moelen te malen dan genuegen sal ter voirschreven Sartroisen molen te malen, ende wanneer die voirschreven Sartroisen oft heere nacomelingen, oft der genen die sy heeren voirschreven molen verpachten seelen genuegen sal, dat sy der gheene coren, dien sal genuegen tot heere voirsch. molen mogen doen halen mit perden oft mit getouwen van heeren husen, oft van dair sy willen ende hen oic .... ende hier voir seelen .... die voirsch. Sartroisen jaerlix uutreken ende betaelen tot Ste Andriesmisse oft binnen veirthien dagen dair na aen onsen Rentmeester van Thienen, die indien tyt syn sal 't onsen beschreven drie halster roggen, alsulex als die voirsch. moelen winnen sal, der maten van Diest ..... ». Een zegel werd ter bekrachtiging aan dit officieel stuk gehangen, dat te Lier werd gegeven.

In het hoofdstuk betreffende de goederen en renten die aan het klooster toebehoorden, vinden we alle bovengemelde bezittingen weer. Wat de verwerving van het Sabelshoff, het Hof ter Rynst en het Oudenhoff betreft, willen we hier nog enkele uittreksels van de akten meedelen.

Voor het Sabelshoff : « .... ende met wittighen coop alsulcke voorgenoemde heerlyckheyt ende hoff als men heyt Sabels hoff den procurator der Sartroysen orden sinte Jans Baptiste van Zeelhem by Diest, ende thegens dese voirgenoemde Joncker Aerde ende Goeswyn in erfdomme .... tot oirboer ende proffyt des voirsch. cloesters. In oirconde der waerheyt hebben wy schepenen van Halen voirgenoemt onsen zeghel des gemeyns hooft van Halen desen letteren aenghehangen. Inden jaere ons heeren dusent vierhondert ende ses in october dertich daghen ».

Voor het hof ter Rynst : « .... Item partes ipsorum in decem grossibus censualibus .... Item unus modius siliginis annui et hereditam pastus ad et super Domum Carthusiensium de Zeelhem quondam Margareta Haeck .... Item quarta pars molendini, aquarum, rivorum et piscaturum .... ».

Voor het Oudenhoff : « .... dat 't voirschreven goidtshuys der Sartroysen van Zeelhem hebben zal in eewegen possessien te besittene ende gebruyckene alle .... in huysinghen gesticht, hoffsteden, hoven, lande, beempde, bossche, wateren, stroemen, slusen, visscheryen, waeranden .... die ghegheven was te Brusel in den jaere onsheeren als men screeff dusent vierhondert ende viere op den sonnendach van meerte .... ».

We willen tot slot van dit hoofdstuk nog wijzen op het feit dat toen op 5 april 1674 op het jaargeding te Zelk, het keurboek werd voorgelezen, pater E.M. Gerardus, prior, aanwezig was, als grondbezitter van de gemeente, te zamen met de meier en de schepenen.

Het is dan ook niet te verwonderen dat artikel 42 van het keurboek de verplichting oplegde aan de inwoners op zon- en

feestdagen mis te horen en het sermoen te aanhoren; uit elk huisgezin moest tenminste één afgevaardigde aanwezig zijn. Na de H. Mis zouden zij immers vernemen « 't gheene van 'sheeren wegen soude moegen gepubliceert worden ».

### KEURBOEK VAN ZELK EN HALEN

«Ordinantien generael ende statuten geordineert by de heere ende der Stadt Halen, vanden Stadt van Halen, ende haeren resoorte hueren ende brueken diemen oock moet onderhouden binnen den dorpe ende heerlychheyt van Zelck, daer die heeren ende conventuelen vanden Satroosen tot Zeelhem grontheeren aff zijn, ende moeten allen kueren ende brueken onderhouden zoemen die tot Halen is observerende, vanden kueren ende brueken der voerschreven Stadt aengaende, vernieuwt, gemaect ende geordineert inden jaere anno XVI C ende veerthiene den lesten dach in februario ende binnen der selver stadt ter puyen aff gepubliceert in presentie vanden meyer, borgemeesters ende schepenen der selver stadt VIII Aprilis anno voirschreven ende tot hender begeerten tot Zelck gepubliceert op den Jaergedinghe die gemeynte vergaderd synde den XII en Aprilis XVI C ende XVI ter presentien Gysbrecht Elinck, myer ende wachtmeester stadt van Dyest, Jan vander Roeven, Dyerick Loyen, Wouter vanden Vinne, Jan Scheepmans, Bartholomeus van Beckervoort, Robrecht Vilck ende Daniel van Surpel, schepenen des voerschreven dorps van Zelcke ende my als secretaris Fierens.

Item inden iersten is geordineert dat nyemant voirtaen naerde publicatie van desen van buyten alhier in deser stadt oft haeren resortte en sal moegen comen wonen sonder ierst ende voor al aen de magistraet geremonstreert te hebben wettelycke certificatie van hunnen leven, naeme ende goede fame vanden Pastoor oft magistraet vander plaetsen aldaer sy lestmael gewoon hebben op die pene van thien guldens.

2. Dat oock nyemant vremts van buyten alhier en sal moegen comen wonen egheen ingeboren synde, hy en sal moeten ende gehouden syn borge te stellen sufficient genoch, dat hy oft haere kinderen naemaels niet en sullen lastich vallen den heyligengeest oft gasthuysse alhier op de pene voersch. ende uyt die Stadt gebannen te worden oft arbitrale correctie.

3. Item dat insgelyckx daerenboven niemant vande ondersaeten oft gehoyde van Halen oft haeren resorte hem en sal voirderen den buytenliedens eenighe huysen oft wooninghen daer de heylighengeest oft die ondersaeten nu oft in toecomende tyden by mochten beschadicht worden, noemende vande buytenliedens, sulcx doende alsulcke vasticheyt dat hy des te vreden syn moet. Want men sal alle beschaedicheyt daer aff coemende verhaelen op den genen die tegen dese onnsse ordinantie gedaen sullen worden, tsy lyff oft goet, nu hebbende oft vercrygende ende daer en boven te vallen inde pene van twee roostenobels sonder verdrach, faveur oft dissimulatie.

4. Item sullen allen biervercoopers oft weerden schuldich syn hun bier te tappen met gesegelde maten, hebbende die groote vanden halensche potte op de verbuerte vanden maten ende potten ende van XXIII st. ende noch VI st. tot prouffyt vanden gesworen alleene.

5. Item en sullen die biervercoopers oft weerden hun bier nyet mogen tappen sonder wische oft behoirlycke teecken uyt te steken op de verbuerte van eenen hollants gulden.

6. Item allen aemen oft tonnen die de brouwers sullen uytleveren moeten groot genoch weesen houdende ten minsten hondert kannen halensche maet op de verbuerte van XXIII st.

7. Item die tappers en sullen nyemanden mogen bier weygeren vanden bier dat gesteecken is, soo verre men bevindt dat die tappers eenich geselschappe binnen hunnen huysse setten nyettegenstaende dat sy den wische ingetoegen hebben op de verbuerte soo dickmael dat bevonden sal worden van XXIII st.

8. Item nyemant en sal mogen eenich vrempt bier coemende over zee oft over lant in leggen om te tappen, ten sy met zyne behoirlycke teecken, ende oyck nyet sonder dat gesteecken te worden byden gesworen ende het selve te tappen met gesegelde maeten ende gesegelde kannen op de verbuerte vande maeten ende kannen ende eenen halven hollanschen gulden.

9. Item men sal alderhande sorten van wynen schuldich syn te tappen met gesegelde maten ende kannen gesegelt op de verbuerte vande maten ende kannen ende eenen goudt gulden.

10. Item dat nyemandt egheen scaepen en sal hueden oft doen hueden int halensche oft zelckersche broeck naer halff meert op de pene van eenen goutgulden.

11. Item die backers sullen schuldich syn allen brooden te backen op het gewicht van Dyst ende het wittebroot moet gebacken syne van goeden terwe, drooch ende wit gebacken op de verbuerte vande broode ende eenen hollansche gulden.

12. Item soo wie hier van buyten broot inne brengt om te vercoopen oft vercoopen wilt sal sculdich syn 4 roggebrooden van vier stuyvers waerde te leveren een half pont ende d'wittebroot ende alle ander broot naer advenant op de verbuerte vanden broode ende eenen halven holl. gulden.

13. Item nyemant en sal moegen scaepen opten aerdt houden om vett te maecken die naer Lichtmisse opten aerdt coemen sonder die te moeten vercoopen ende slaen te Haelen op de verbuerte van dry guldens off andersints te verwerffven den moet vanden Borgemeesters deser stadt.

14. Item nyemandt en sal moeghen scaepen op halensbroeck oft Zelckerbroeck vetmaecken ten sy die te Halen geslaeghen worden, uytgenoemen die heeren Satroysen volgens henne Privilegie, ende dat niet voor Sinte Demys dach, ende die lyffschaepen Sinte Martensmisse op die verbuerte van drye hollants gulden oft anderssints te verwerffven den moet der Borgemeesteren.

15. Item men sal niet moogen eenighe scaepen hueden op

die vrunte oft eenighe gemeyn groesen dan daer over dryven sonder stille staen op die verbuerte van dry guldens dicke ende menichmaels.

16. Item nyemandt en sal moegen scaepen aennemen ter hellicht te houden hy en sal die moeten synen tyt uythouden ende egheen van dyen te vertieren dan ter behoirlycken tyden die te verdeylen ten waere daer eenyghen waeren die nyet profytelyck en waeren om over te houden, dat sy die selve schuldich syn tot Halen te brengen om aldaer te vertieren ende te vercoopen opde verbuerte vanden scapen ende eenen hollanschen gulden.

17. Men sal oyck egheenderhande beesten ongeheerdt oft ongehuedt laeten gane op de verbuerte van twee hollants gulden soo dickmael men sulcx bevindt, wel verstaende dat die beesten gaende in vredebeempden niet en syn der penen voirschreven subiet dan alleenlyck die ongehuede.

18. Item men is schuldich smout, edick ende sout te vercoopen met gesegelde maten der stadt van Halen, ende al dat men behoirt metten gewichte te vercoopen naer der stadt van Halen gewichte op de verbuerte vanden maten ende gewichten ende dry oude grootens.

19. Item men sal niet moegen rooten inden Leytgracht oft andere grachten inden Zelckerschen broecke oft eenighe vischcorffven daer inne leggen ende laeden met eerde 't geens dat den loop vande watere zoude moegen benemen oft grachten zoude doen vervuulen op die pene van eenen gouden reael.

20. Item allen die ghene die begheren eenighe maten gesegelt te hebben sullen moeten betaelen aenden geswoeren van segelen twee oude grooten soo verre sy van eender conditien syn.

21. Item nyemant en sal moeghen egheenderhande vreemde beesten opten aerdt houden, hueden oft doen hueden op de verbuerte van dry boergoensche guldens, zoe dickmael men dat bevinden ten waere met voergaende consent.

22. Item nyemant en sal moegen verren oft hincxten hueden int halensche oft selckersche broeck opt opten aert voor oft naer sonder gespannen te syn op de verbuerte van twee hollants gulden.

23. Item nyemant en sal voerdaen naer dato van desen publicatien eenighe vercken achter straeten laeten loopen ongeheerdt oft ongekenneft ende ongerinckt op de pene van XX stuyvers van elcken vercken egheen uuytgesondert behalven sockvercken, ende wanneer den heert sal uuytdryven sal elck schuldich syn syn vercken mede te dryven ende de selve wederom coemende op te sluyten op de pene als voor wel verstaende dat ygelyck syn vercken op syns selffs erffve wel mach laeten loopen.

24. Item nyemant en sal moegen ruyighe peerden oft metten worm besmett op den aert houden, noch in hun eyghen beemden houden, daer andere goede liedens beesten neffens gaen, ten sy dat die ghene die ruyighe peerden hebben oft metten worme besmet, die connen bewaeren seven voeten van ander goeden

lyuden erffve op de verbuerte vanden peerden ende dry hollants gulden soe dickmaele als men dat bevinden sal.

25. Item nyemant en sal moegen op besagde landen eenigenhande beesten laeten gaen noch op die vruenten beesten hueden oft gras suyden int halensche off zelckersche broeck oft en vredebeemden op de verbuerte soe dickmaele als men sulckx bevindt van vier hollansche guldens.

26. Item nyemant en sal moegen visschen op eenyge vischerye competerende myne heeren die Satroosen van Zeelhem, metten sacke, waye oft andere instrumenten op de verbuerte vande instrumenten ende pene daer toe staende naer inhouden hender privilegien.

27. Item soe wie eens mans wech die vermaeckts is, lant dat begraven is openbreckt, oft onrechtveerdigen voet padt over ander luyden landen, beemden gaet oft vaert verbuert twee hollandsche guldens, soe dickmaele men sulckx bevinden sal ende zalmen den aenbrenger gelooff geven op synen eedt in dyen hy gelooff weerdich gehouden wordt.

28. Item men sal voirdaen egheen Ste Mertens vier stoecken oft meyspeel houden sonder consent op de verbuerte van dry hollants guldens ende soe wie daer by bevonden wordt die salmen die pene affnemen.

29. Item nyemant en sal moegen in de goede luyden boomgaerden oft hoven gaen om eenich fruyt oft cruyt te haelen noch oyck in eenyge velden beten, raepen oft andere vruchten te stelen oft haelen teghen die erfgenamen oft huerlinghen danck op de verbuerte van dry hollantsche guldens ende zalmen den aenbrenger onder eedt gelooff geven.

30. Item nyemant en sal moegen eenyge bette buyten heerlyckheyte van Zelck oft Halen vueren op de verbuerte van dry roostenobbels te weeten walm stroy oft mist ten ware met voer gaende consent.

31. Item men sal egheenderhande beesten die van selfs gestorven syn worpen in rivieren, stroomen oft poelen, maer sulen die gestorven beesten moeten graven in die eerde soe diepe datter egheen misquaem aff coemen en can, ende soo wie contrarie bevonden wordt te doene verbuert dry karolusgulden.

32. Item soe wie swerachtich bevonden wordt sal voor als schuldich syn den keur te betalen alleer hy hem sal moegen oponeren oft in rechte ontfangen worden.

33. Item dat vannu voerdaen by pronycke sonder prejuditie van yemants gerechticheyt ende besondere vande heeren Satroosen een ygelyck sal moegen schutten of zyn erffve oft goet dat hy huert alderhande beesten diemen gewoonlyck is te schutten maer zullen die selve gehouden syn te dryven in hennen mesthoff oft andere bewaerde plaetse ende zal alsdan den geswoeren preter recht daer toe hebbende die wete doen off doen binnen XXIII uren ende men sal die voersc. beesten, die proprietarissen van dyen oft ymandt van hunnent twegen nyet laeten volgen sonder pandt te stellen ende sonder consent vanden dye-



naers oft preters oft borgen te stellen tot behoefte vanden beschaedighen, ende die dienaers oft preters sullen gehouden syn nyemanden min oft meer aff te nemen van elcker beesten II stuyvers 't elcker reysen, ende des nachts dobbel oft naerder sonnen onderganck ende dat op pene van arbitrale correctie, ende voirts sal den propretaris den beschaedyghen moeten betaelen syn schaede ter estimatien van recht, dat men den toe zal administreren voor die buyten lieden van dry daeghen, te dry daegen ende voor die binnenlieden ordinaire naer deser bancken recht ende dit alles zonder prejuditie van den voorgaenden articulen.

34. Item soe wie eenighe garden oft horden laet openstaen aen eenyghen velden oft broecken daer schaede door geschiet die daer door die leste is gaende oft passerende verbuert telcker reysen VI st.

35. Item nyemandt soe wie hy sy, sal voer daen eenyghen beesten tsy peerden, coyen, vinderen oft dyergelycke moegen doen opt halensche oft selckersche broecke om die weder te vercoopen oft te vermangelen, ten sy dat hy die selve beesten sal moeten gecocht hebben voor half meert alleer het broeck daer naest volgende gemeyn wordt ende soe wie ter contrarien dede oft eenich bedroch dyen aengaende commiteerde verbuert telcker reysse dry hollants guldens.

36. Item want diveersche persoonen hun virderen achter velde te gaen met bussen, roeren oft andere instrumenten om te schieten der goeden luyden duyffven soe wordt alhier miets desen verboden, ende soe wie bevonden wordt sulcx te doene die sal verbueren d'instrument daer hy sulcx mede doet ende een pene van dry guldens telcker reysen.

37. Item dat een ygelyck sal behoirlycken vrede doen tegen syn erffve achter half meert op de pene van XX st. ende daer en boven tselve te doen vreden ten dubbelen coste ende tselve aenden gebreckelycken te verhaelen.

38. Item allen die voerschreven keuren sullen altyt moegen gemindert ende gemedert wordden met consent ende toedoene vanden heeren ende magistraet van Halen.

39. Item allen die voerschreven keuren sullen gedeylet worden in dryen d'een deel den ..... (onleesbaar).

40. Item soe wie onder die jurisdictie der stadt van Halen eenen wolff schiet, vangt oft can becoemen met eenyghen instrumenten die sal ontfanghen ende hebben vander stadt Halen tot eenen schencke, mits volcoemelycke blyckende dry guldens.

41. Item nyemandt en sal moegen eenighe thuyden aft breecken oft ymant houdt stelen op die pene van eenen gouden reael ende daer en bovens aen die kaecke te staen dry uren lanck met houtomh anghen.

42. Item sullen die innegesetenen schuldich syn allen sondaeghen ende heylighedaegen ter kercke te coemen oft ten minsten uyt elcken huysse een om misse ende sermoon te hooren ende 't gheene van 'sheeren wegen soude moegen gepubliceert

wordden op die pene van elcker reyssen te verbueren II st.

43. Item ende van gelycken sullen allen gemeyntenaers schuldich syn te compareren ten Jaergevinghe om te aenhooren watter zoude moegen aengaende den pollycien kueren ende bruecken gepublicieert wordden op verbuerte soe wie in foute bevonden wordt van VI st telcker reyssen.

Gepubliceert den 5 Apr. 1674 op de ordinaris jaergevinge ter presentie van E. M. Gerardus pater prior, meyer ende schepenen ende gemeyne ingesetenen der voirschreven heerlyckheit van Selck».

## HET RECHT VAN VISVANGST VOOR DE KARTUIZERS

Reeds in 1244 had het generaal kapittel der orde het vleesderven goedgekeurd. Een kartuizer, dichter uit die tijd, schreef in het Latijn : « Carnis in aeternum cuncti prohibentur ab esu ». Daar zowel vlees- als vetstoffen werden geweerd, zou het voedsel vooral bestaan uit vis en eieren. Op 8 april 1437 schonk Johan van Loon, heer van Heinsberg, als bijzondere gunst aan de monniken, het visrecht te allen tijde en in alle grachten, onverschillig met welke instrumenten : « Vande Donatie der visscheryen Int Rot ende Goorbroek aende Heeren Satroisen tot Zeelhem, Wy Johan van Loon, sonne te Heynsberge, Heer Tot Diest, Sicheem ende Zeelhem, borchgrave van Antwerpen, ende Johanna van Diest syn geselline, Erffrouwe der Nederlanden, doen condt en bekennen overmits desen brief voor ons onze oor ende naecomelingen dat wy ter eere Godts ende om sonderlinge gunst en goeden wille, die wy hebben tottes gheestelijken persoonen onzen lieven geminden in Godt, de prior ende Convent des Cloosters vande Satroisen gelegen in onsen lande van Zeelhem, denselven prior vant Convent voirschreven, overmits goeden rypen raet ghehadt met onse vrinden Heeren ende maghen ghegeven ende verleent hebben, gheven ende verleenen overmits dese brief, voor ons, onze oor ende naecomelinghe, dat sy voortaan ten eeuwige daeghen sullen moghen visschen ende doen visschen met garencorven ende andersins alle manieren ende tallen tyden selven Prior des Convents dat ghevuegelic duncken sal ende in genuegen, alle en yegelicke grachte binnen haeren erfven, in onzen landt van Zeelem voirsc. gelegen en voorts alle grachten (die de voirsc. Prior en Convent schuldich syn en moeten doen graven, houden ende doen vegen op haeren cost) ende oic die leytgrachte ghelegen in dat Zeelemsche broeckx ende int Goorbroeck, behoudelic dies waert dat sake, dat in toecomende tyden, die Demer oft eenighe andere stroom oft vliet van lopende water door dat Zeelemsche broeck oft Goirbroeck voirsc. gheleyt ende gegraven worden. Soe en sullen den Prior ende Convent voirsc. inden voirsc. onsen stroom eenich recht, actie oft aenspraecke daer toe hebben, noch behouden in eenigher manieren, anders dan inne leytgrachten daer inne ghelegen ghelic voirsc. is, sonder onse dienaeren, ondersaeten oft yemant anders, daer inne te vis-

schen oft te doen visschen sonder argelist des toirconden der waerheyt, Soe hebben wy Johan van Loon, soone tot Heynsberge, Heere van Diest, .... onser beyden seegele aen desen brief doen hangen. Ghegeven acht dagen in april int jaer ons Heeren duysent vierhondert seven en dertich ». Zo hadden alleen de paters het recht te mogen vissen in het Rot- en Goorbroeck tot half mei, terwijl deze grachten te zamen met de Lijtgracht na deze datum aan de particulieren verhuurd werden. In 1642 echter ontstonden er hierover moeilijkheden met de gemeente en werd de gemeente door de monniken gedaagd voor het Tribunaal van de XXII te Luik. Reeds in de rekeningen van burgemeester Jan Thonis vinden we in de uitgaven meerdere sommen die omwille van de visserij betaald werden :

16 januari 1606 : « Item alsoe heeft den borgemeester aende Commissaris van Beringhen het gelaech geschoncken voor dat hy onse acten van Luyck (tegen die Heeren Satroysen) gevisiteert hadde, daer van betaelt 0-17 ½ » ;

28-1-1606 : « Item den borgemeester nae Beringen geweest om den Commissaris te spreekken van getuygenis te comen hooren vanwege der Satroysen die tot Luyck gecallegeert hadden datse voor half mey niet en hadden gevist, t geene onwaarachtich was, syn vacatie tot beringhen : 1-0 » ;

30-1-1606 : « Item aen voirsc. Commissaris (die gekomen was om getuygenis te horen) een sonvisch geschoncken vande acten te visiteren vant voirsc. proces der visscherye, daer aen betaelt : 1-4 » ;

14-2-1606 : « Item alsdoe vergaderth, weth ende Raet ten huuse vande Secretaris, om procuratie te maecken voor onse procureur Godart en Wynants advocat, voor die Heeren 22<sup>n</sup> tegen die Satroysen, aengaende der visscheryen int goorbroeck alsdoe gedroncken 7 potten bier : 0-14 ».

In het Register te Zelem vonden we onder de titel « Vande Visscherye int Rot ende Goorbroeck den ghemeynten competende op synen tyt » het reglement aangaende het vissen in de twee bovengemelde broeken alsmede in de Demer. Na half mei verhuurde de gemeente deze visserij. Volgens de optekeningen hebben de paters het visrecht op de Demer van de gemeente willen afnemen. « Item die visscherye int Rot ende goorbroeck, inde leytgracht, hebben die Heeren Satroisen het voorvissche tot half mey inclus, ende naer half meye worden dese visscheryen vande gemeynthe verhuert aen particulieren, om met staende instrumenten te mogen vissen, gereserveert altyt den gemeynten met steecksacke en worpnetten te mogen visschen naer hun believen ». Zo lezen we in de gemeenterekeningen dat op 9 oktober 1657 Geert Gressens 94 gulden betaalde « als pachters vande ghemeynten vyvers » en dat notaris Janssen op 10 oktober 1658 de « huere der visscheryen int Rotbroeck » met 2 gulden en Govaert Moens « als huerman vande nae visscherye int Rotbroeck nae half meye » 2 gulden betaalde op 14 januari 1659. « Om dese visserye hebben die heeren Satroisen Anno 1642 den

ghemeynten proces aengedaen voor die heeren 22<sup>e</sup> tot Luyck, meynende den ghemeynten het vissen te benemen ende uut haer oude possessie te stooten van welck proces met meer andere is gesubmitteert naer noch niet gefinieert anno 1643-1 aprilis. D'uytspraeck van voirc. submissie is geschiet anno 1650 in junio den 4 october .... ».

De « Visscherye op den Demer den ghemeynten competente altyt » bepaalde deze in volgende termen : « Item vanden Paelwiel tot aende Borchbeemde, soo voirt ioden Demer ende syn daer in vanden Heere van Zeelhem ghementeneert ende in vredelicke possessie altyt verhuert, behoudens nu de Chrych beleth tselve te verhueren ». In 1656 werd bepaald dat de monniken zouden mogen vissen gedurende het ganse jaar, maar alleen in de Lytgracht, volgens de nota die meier Janssens in zijn register optekende : « Dese voirc. visserye int Rot ende Goorbroeck is by de Satroisen in het gebruyck geweest alle jaeren tot half Meye, ende daer nae vande die ghemeynten de selve gebruyckt ende verhuert geweest in de voirc. leytrachte totten jaere 1656. Alsdoe is mette accoorde (gemaect mette Satroyesen) alsser staet fol. 36 dat die Satroyesen het heel jaer door mogen vissen inde leytrachte vant Goirbroeck alleen sonder dat de ghemeynten die selve visserye aldaer meer moghe verhueren. Salvo dat die ghemeynte (nae half mey meughen daer in vissen met steecksacken). Maer die visserye int Rotbroeck blyft de ghemeynten nae half meye verhueren gelicse altyt van te voeren gedaen hebben ». Aan dit recht waren natuurlijk ook plichten verbonden. Zo moesten de Kartuizers de grachten rein houden, vegen en zorgen dat de loop van het water regelmatig zou geschieden. Alle moeilijkheden met de gemeente werden opgeheven door de « Sententia arbitralis » van 1650, waarin bepaald werd dat het visrecht in het Goorbroek en het Zelems broek eerst aan de kartuizers toebehoorde en dat na hen, in het midden van de maand mei, het op de inwoners overging. De beken en vijvers moesten in breedte en diepte van jaar tot jaar onderhouden worden door hun knechten.

Eveneens moesten ze de gracht onderhouden die langs de straat liep waar de school stond. Zulks werd bepaald door de voorschriften « Van der ghemeynten lasten van wercken ende reparatien die van outs soe altyt geobserveert syn gheweest als volcht .... maer der schoole daer aencomende, moeten die Heeren Satroyesen ende Rut Windelen erfgenamen schieten ende openen dat die wateren cunnen aftrecken ». Zoals verder in de « Sententia arbitralis » werd bepaald, moesten ze de afloop van de broeken openhouden en door een brief van de schepenen van Zelem, gegeven op 12 januari 1433 werd zulks geboden : « Wy henrich plume, Jan baens, henrich bogaerts, henrich claes, jan vande poele, peter vande poele ende arnout Marien, schepenen van Zeelhem, tuygen ende doen condit, dat voor ons ende Jannen Memmengys meyer tot Zeelhem, gestaen Hr Anthonis van der Tollen Zeelant procureur des convents der Satroyesen van Zeel-

hem, kende ende leyde, want die gemeynte van Zeelhem ende sonderlinge die gemeyne erfgenamen vanden Goorbroecke aldaer hem gewillecoort georloft ende geconsenteert hadden dat consent voorsc. die leytgracht vanden selven broecke, die door hunnen erfiven gegaen heeft, verleyden mochten, ende verleyt hebben aldaer onder den Steenberch bossche totten sluyken toe uitcomende, soe geloefde die selve heer Anthonis als procureur des convents voorsc. ende dat met wille ende consente Heer Godtschalcx syns priors, Jannen Michiels tot oorbore ende profyt allen die erfgenamen voirsch. tot haeren alre behoef, dyen selven leytgracht aldaer te houdene gaende, te openen op syne wyde ende also te houdene, te vegene eeuwelic ende emmer meer, wale ende getrauwelic als dat behoort op des convents cost voirschreven ende sonder hulpe ende toedoen der erfvename voirsch. ende dat alsoo .... hinder noch schade come te geschieden .... ». Ook de dijk aan de Havere Stoppele moest door het klooster worden onderhouden. Verdere gegevens betreffende dit voorrecht werden reeds in de « Verdeling van goederen en rechten » opgegeven.

## WEIDERECHTEN

### *Het recht op « den grooten Bruel »*

In het hoofdstuk over de « Verdeling van goederen en rechten » hebben we de grondverdeling geschetst die de gemeente in eigendom had. Hieronder bevond zich een vroente of gemene weide, gelegen tussen de kerk van Zelem en de Demer, in de vorm van een driehoek. Deze vroente werd Eetbroeck genoemd en de hoek die naar de Demer toe uitstak : de Bruel. Deze laatste lag buiten het winnende land van het dorp en had een grootte van  $4\frac{1}{2}$  bunders ; hij grensde aan de Demer, het Eetbroeck en het Cleyn Bruelken met de St.-Jansbeemden. De inwoners van het dorp Zelem hadden het recht er hun vee te laten grazen en lopen, doch van 15 maart af tot de avond van St.-Peter en Paulus, was dit alleen aan de paters kartuizers voorbehouden. In de opsomming van de goederen toebehorend aan het klooster, onder de titel « Tabula copiarum librarum Cartusie de Zeelhen secundum bonaque Anno 1670 », opgemeten door N. Jans, gezworen landmeter, vinden we onder letter I « Den Bruel », ten zuiden van het klooster, met een oppervlakte van 1843 roeden of  $4\frac{1}{2}$  bunders en  $\frac{1}{2}$  zil voorweide, Diestse maat, waarvan het grootste gedeelte gelegen is onder de gemeente Zerk, grenzend ten oosten aan het Cleyn Bruelken met de Jansbeemden, ten noorden aan het Eetbroeck en ten zuiden en westen aan de Demer.

Daar deze weide zich dus ook op het grondgebied van Zerk uitstrekte, waren de inwoners van dat dorp ook gemachtigd er hun vee naartoe te stouwen. In de brief van 4 maart 1412, waardoor hertog Antonius de goederen die tot de heerlijkheid Zerk behoorden en aan de Kartuizers toegekomen waren, amortisseert, vinden we het voorrecht terug dat de paters van de St.-Jansberg genoten : de Groten Bruel af te sluiten van half maart tot de

avond van St.-Peter en Paulus. In tijden van omwenteling en oorlog bleven de inwoners van Zelk echter van dit weiderecht verstoken, omdat de gemeente van Zelem de houten brug over de Demer veiligheidshalve opbrak. Dit was ook de reden waarom een proces werd ingezet door de inwoners van Zelk tegen deze van Zelem in het jaar 1643, hetgeen tot in het jaar 1652 onophoudelijk voortduurde.

Het verzoekschrift van de Zelkenaren meldde dat de inwoners van Zelem, als land van Brabant « over memorie van menschen » altijd de Bruel gebruikten na St.-Peter en Paulus om er hun dieren op te weiden, zonder na te gaan of de Bruel geheel Luiks of Brabants was. In de mening verkerend dat het in hun voordeel zou zijn dat de Brabantse grond van de Luikse grond zou gescheiden worden, drongen zij dan ook op deze scheiding aan. Ze steunden op het feit dat ze sedert de laatste troebelen geen toegang meer gehad hebben tot die weide, daar de brug over de Demer, die de toegang tot de Bruel verzekerde, van hogerhand opgebroken was, ter bescherming van het land: zo zou men de aanvallen van de vijand afslaan. Verder eisten ze dat de inwoners van Zelem een rekening zouden opmaken van de vruchten, baten en voordelen, die ze gedurende die oorlogsjaren hebben genoten, en verklaarden dat het opbreken van de brug voor oorlogsredenen geen voldoende argument uitmaakte. Bovendien zouden de Zelelnaars de Bruel helemaal verhuurd hebben in het jaar 1643.

Op het eerste punt antwoordde de gemeente Zelem dat het aan geen partikulieren toekomt het land volgens Luikse en Brabantse grond te scheiden, dat dit recht alleen aan de Prins van Luik en de hertog van Brabant toekwam, welke laatste reeds met Luik de nodige briefwisseling was begonnen. In dit geval zou de prins hen kunnen terechtstellen omdat dit recht hem alleen als grondheer toekomt en hij alleen over de grenzen van zijn jurisdictie beschikken kan.

De inwoners van Zelk hebben naar hun mening geen enkele reden om nu de scheiding te vragen van een grond die gedurende 240 jaar onverdeeld door de voorouders van de beide partijen werd gebruikt, zoals bewezen wordt door een uittreksel uit de archieven van het kartuizerklooster uit het jaar 1405. Hieruit blijkt ten volle dat de inwoners van Zelk, die toentertijde reeds klachten uitten omdat de Zelelnaren van de Bruel *verder* gebruik maakten dan hun toegestaan was. Uit het woordje « verder » blijkt het hun vast te staan dat de Bruel niet alleen aan die van Zelk, maar eveneens aan die van Zelem toekomt. En zelfs indien de Bruel Brabants was, dan wil zulks nog niet zeggen dat wij ook te Zelem gronden hebben van de gemeente die door andere gemeentenaren gemeenschappelijk worden beweide, zoals bvb. met de Diestenaars, met de inwoners van Linkhout, Beringen en Koersel. En zich beroepend op de voorrechten van hertog Antonius, waarin vermeld staat dat ze van hun oud gebruik en bezit van de Bruel tegen die van Zelem beschermd worden, dan wil

zulks nog niet zeggen dat hierin vermeld staat dat hun toekomt al hetgene op de Brabantse grond ligt.

Vroeger hebben beide partijen een overeenkomst getroffen « eene perpetuele gemeynschap die tegens den wille oft consent van d'een oft d'ander nyet meer en can worden gebroken oft gescheyden » om samen de weide te gebruiken zonder onderscheid of ze Brabants of Luiks is. Wat de brug betreft, dient er opgemerkt dat er nooit een brug geweest is, maar wel enkele planken die over het water lagen. En indien ze verklaren dat deze van hogerhand werd opgebroken, dan wil zulks bovendien betekenen dat de gemeente van Zelem hierin niet mee te praten had.

Op het tweede punt, betreffende de rekening, zijn wij niet verplicht deze op te maken, gezien we er niet meer van genoten hebben dan onze rechten strekten. Niets echter kan bewijzen dat we aan de rechten van de inwoners van Zelk getornd hebben. Hiervan wordt het voorbeeld gegeven door Hendrick Duyenen, die te Zelem komen vragen was of hij de Bruel kon huren, waarop de gemeente heeft geantwoord, dat deze weide eveneens aan de heerlijkheid Zelk toebehoorde, en dat ze alleen het gedeelte dat op Zelems grondgebied lag, kon verhuren. In de huurcedule van het jaar 1643 staat : « is comen henrick duynen .... ende aende gemeynthe gehuert die naeweyde vanden Bruel der gemeynthe actie ». De paalrol of de grenzen van Zelem bewijzen het overduidelijk : « .... tot opt eynde vande Wauterbeemden byden Exterenbeempt ende vandaer slangt der Demeren tot opde Paelwiel, waerin de gansen Bruel wort begrepen tot aen den Demer als Luikschon gront ». Wanneer beweerd wordt dat de grenzen van de landen zouden moeten afgemaakt worden, dan antwoorden wij dat de Kartuizers alle jaren « den tuyn oft beheymel » zetten in hout. Wij zouden echter een gracht moeten graven. Indien er zoals zij beweren vroeger een gracht geweest is, dan is zulks nog geen bewijs dat ze als grens dienst heeft gedaan. Wanneer die van Zelk zeggen dat het erf « de Deune » en de omheining hiervan op Brabantse grond ligt, dan willen ze de Bruel ook Brabants maken. Maar de commissarissen hebben in de marge van hun designatie geschreven dat die omheining niet aan de Bruel raakt, doch « gelegen is over d'ander syde vanden Demer ». Die van Zelk willen hierin eveneens het recht van den Cleynen Bruel mengen, waarvan het genot niet toekomt aan die van Zelem maar aan de O.-L.-Vrouwkerk te Diest.

In de « Voldoeninghe-antworf ende conclusie » schrijven die van Zelem dat dit proces werd begonnen en voortgezet door de meier van Zelk. Dierick Fierens, zonder de gemeenteraad te kennen. Het geld hiertoe heeft de meier niet uit de gemeentekas genomen, doch hij heeft de fondsen gevonden bij de Kartuizers « wesende heeren van Selck ». Zulks kan uitgelegd worden uit de nauwgezetheid waarmede de paters van de St.-Jansberg het verloop der processen gevolgd hebben, zo te Zelem als te Brussel, en uit de vele malen dat de meier in het klooster heeft overnacht

toen hij met deze zaak bezig was. Getuigen hiervoor eveneens de talrijke vervolgingen die wij ondergingen vanwege het werkvolk en de knechten van het klooster. Nadat de paters in proces gingen bij de heer officiaal te Luik en bij de Heren XXII zijn ze nu voor E. H. van St.-Laureys als conservateur van de « cleri secunday ». De gemeentekas is uitgeput door de inkwartieringen van vreemde soldaten als de Lorreinse troepen, en dit klaar genoeg inziende blijven de paters maar verder procederen, zodat wij, bij gebrek aan geld, dit onvermijdelijk zullen verliezen.

Wat de gracht betreft, deze werd gegraven in 1623 door de inwoners van Zelem, om het water van het Goorbroeck af te leiden en dit broek droog te leggen. De « Caerte figuratief » van Zelk is slecht getekend in hun voordeel. Hierop komt de omheining op de Cleyne Bruel voor, terwijl deze in feite steeds 10 roeden daarvan is gebleven. Bovendien heeft de landmeter zich verstout de percelen te tekenen, de ene Brabants, de andere Luiks. De omheining door de Kartuziers gesteld, hebben ze zelfs « den cuden heym » geheten, dit alles om het hof te verschalken.

Het dictum van het vonnis, gegeven te Brussel op 9 oktober 1652, luidt als volgt : « ... onze genadige heer hertog van Brabant, gezien de verzoekschriften van de Zelkenaren van 12 maart en 19 oktober 1649, verklaart dat de Grote Bruel zich zo ver uitstrekt als de paters gewoon zijn hun omheining te plaatsen in het voorjaar : hierdoor zal het Eedtbroeck en de gemeente gescheiden zijn. De gracht zal terug dieper gegraven worden en als scheidingsteken aangezien. »

#### *Het recht op het Gemeen Zelks en Halens Broek*

Artikel 14 van het Keurboek van Zelk bepaalde dat niemand schapen mocht vet maken in het Halens of Zelker broek, behalve wanneer ze te Halen zouden geslagen worden. Een uitzondering echter werd gemaakt voor de paters kartuziers, welke een bijzonder voorrecht genoten.

Er rezen nochtans vele geschillen over de inhoud van dit artikel, zodat beide betrokken gemeenten de zaak overmaakten aan de commissarissen van de Raad van Brabant. De kartuziers mochten alleen met ten hoogste 99 schapen deze weiden gebruiken, van 1 oktober af, tot 15 maart daaropvolgend. Op 2 januari 1769 kwamen de burgemeesters van Halen, met name Joannes Jacobs en Joannes Gezellen, samen te Zelk met de notaris van de Souvereine Raad van Brabant (G. Bastijns, wonende te Halen) met als afgevaardigden voor de gemeente : Joannes Gemoets en Adriaen Schollen, terwijl het klooster vertegenwoordigd was door pater Bruno Le Comte, prior, pater Amandus Opdenberg, procurator, en pater Joannes De Raeymaeker, coadjutor, voor hun knechten van het Sabelshoff te Zelk. Er werd besloten dat de paters of hun knechten te Zelk hun schapen niet meer zouden mogen drijven in het Halens of Zelker broek, uitgenomen in een klein perceel,  $\frac{1}{2}$  zil groot, gelegen tussen



de brug over de Velp en het sluisje, zelfs niet onder voorwaarde dat ze langsdaar zouden moeten gaan om hun goederen te bereiken. De kartuizers zien af van alle voordelen die zij van de hertogen van Brabant zouden hebben verkregen en eveneens van alle overeenkomsten die met de gemeente gesloten werden. In ruil hiervoor mochten ze wel « de drybunderen » in het Zelkerbroek, tiendevrij gebruiken, grenzend ten oosten aan de oude Demer en ook ten noorden, ten westen aan het Wambosbunder en ten zuiden aan het Thiendebunder, zonder dat de gemeente hiertegen iets zou in te brengen hebben. De kosten van deze aggregatie werden door de beide partijen betaald. Deze aggregatie werd opgesteld te Brussel op 9 maart 1769 en bezegeld door hare majesteit Maria Theresia.

(Wordt vervolgd)

J. VRANCKEN.

---

Uit oude papieren :

#### BRABANTSE EIKEN

De houtkooplieden van Brussel attesteren «que le bois de chesne de ce pays de Brabant et de Heynaut est le plus propre et le plus capable de tous les bois de chêne de l'entier Pays-Bas pour bâtir des églises, des clochers, des maisons, des moulins, des bateaux, des écluses» (1729).

R.A.B. - Notariaat 838.

P.L.

#### DE GILDE VIERT

In het archief van het Brouwersambacht van Brussel (RAB) trof ons een opgave van de kosten gemaakt op het jaarlijks gildefeest in 1690. Hieruit exciperen wij volgende posten die de volkskunde aanbelangen.

Het feest werd gevierd op Sint-Arnoutsdag (12 aug.), de patroon van de brouwers, en ving aan met een plechtige mis «in den Bijstand» (kerk van O.L.-Vrouw Bijstand). Er werden daarbij kosten gedaan voor het versieren van de kerk met «tappijten, blommen, stroysel ende hopranken».

Op de feesttafel komt er, benevens de copieuze roostschotels, «oesters, penserijen, poellerijen» (allerhande gevogelte). En als «bancquet, amandeltourte en raphiolen».

*Ravioli* is een Italiaans gerecht. Wij vonden het reeds vermeld te Brussel in de XV<sup>e</sup> eeuw (zie ESB., jg. XXXI (1948), blz. 246).

P.L.

## DE FOLKLORE VAN HET BRABANTS BOERENLEVEN

### I. RONDOM DE VARKENSKWEEK

Al de zeug bronstig (breustig) (Steenhuffel) wordt, dan doet de boer ze naar de beer, maar gewoonlijk regelen de boeren het zo dat de zeug maar zal « viggeren » (werpen) als het dan zacht weder zal zijn.

Boeren vertellen dat, als men een zeug naar de beer doet op de laatste dagen van de maan, zij dan ook maar zoveel biggen (« viggeren ») (St.) zal geven, als er nog dagen van het maanlicht overblijven.

Wordt de zeug op een ongewenste tijd bronstig, dan krijgt ze als een remmend toemaatje na het eten een snede korenbrood, rijkelijk bestreken met bruine zeep, of een « pan » (melkpan) zeepsop in de trog om de bronstigheid ras te doen « overgaan » (ophouden) (Hekelgem, Steenhuffel).

Bij de zeug duurt de dracht drie maanden, drie weken en drie dagen, en de boeren voegen er bij : « een zeug haalt nooit de zeventiende vrijdag niet », dus tussen het dekken van de zeug en het werpen, zijn er maar zestien vrijdagen.

Om bij het dekken (« springen ») van de zeug te weten hoeveel « viggeren » zij zal werpen, na 115 dagen dracht, dan zal men maar hoeven te tellen, voorspelt de boer, naar (op) de beweging van de ogen van de beer, gedurende het dekken van de zeug ; want zo dikwijls de beer alsdan zijn ogen toeknijpt (« pinkt »), zoveel biggen zullen er geboren worden. « De beer is aan 't tellen » zegt men dan (Steenhuffel, Kester).

Let wel op dat de zeugen hun « bed » (nageboorte) (1) niet opeten, want als dat gebeurt, dan is er veel gevaar dat zij hun « viggeren » ook zullen verscheuren en opeten. Waarom? Waarschijnlijk omdat er veel gelijkenis van geur en reuk bestaat tussen nageboorte en de « viggeren », of is het kannibalisme ?

Nochtans verorberen de grasetende dieren, zoals koeien, schapen en geiten, en ook de honden en katten de nageboorte, als ze er de gelegenheid toe hebben (2).

### II. HET ZIEKE VARKEN

Om te zien of een varken ziek is hoeft men maar naar de trog te kijken. Is de trog niet schoon gekuist (alles opgegeten) dan mag men er zeker van zijn dat er iets niet in haak zit.

---

(1) De nageboorte noemt men '*het berre*' (het bed) te Wommel, Steenhuffel, Merchtem, Opwijk, Asse, Mollem, Londerzeel, of, '*het zuiver*', te Herne, Heikruis, Oetingen, Vollezele.

(2) Het is wetenschappelijk, geneeskundig te verklaren door de hormoneorie of -leer.

Ziet ge het varken dan « afvallen » (vermageren) trekt dan enige borstels op de rug tegen draad uit, en ge zult u kunnen overtuigen : - zo de wortelen van de borstels zuiver en wit zijn, dan is het varken niet erg ziek, maar ziet men aan de wortelen een bloedig en zwartachtig bolleke zitten, dan is het varken nijg ziek.

Ziet het varken er ziekelijk uit, of eet het niet meer, of is het hees en hoest het, dan heeft dit varken het « *teerbaar* », (haar dat doet uitteren) (Buggenhout), - « 't euraar » (Steenhuffel) in de strot (de stroot, te Steenh.) of in de keel, dat haar moet uitgesneden worden, anders is het varken ten dode opgeschreven. Sommigen snijden het haar niet uit, aan de onderkant van de hals, maar snijden het haar kort af, en branden dan die plek toe, men kan het bosje haar daarna goed uittrekken.

Als een viggen rond de « moeder » (zeug) loopt, en er op kruipt, maar niet durft zuigen, dan is het zeker dat het viggen « 't schuil » op de rand van de tong heeft; snijd met de schaar dan «het schuil» van de tong af en wast ze daarna met azijn, anders sterft het vast en zeker (Opwijk).

De H. Schriftuur zegt dat het kwaad langs de vensters van ogen en oren binnensluispt, zou het misschien daarom zijn dat de boer in geval van St.-Antonius' vuur (3) een stukje wortel van het groen nieskruid (*Helleborus viridis*) in het oor van het zieke varken steekt (Malderen, Buggenhout) (4).

Tegen deze ziekte is mestpoel (mestpoelwater) de aangeduide drank als helend middel (algemeen). Wil het varken geen mestpoel meer drinken, zijt er dan zeker van dat zijn laatste uur geslagen is. Solferbloem in warme melk wordt evenzeer aangeprezen (Steenh. Mald.). Het varken wordt tevens bestreken (« bezet ») met heten mestpoel (algemeen in W. Brab.).

Bijna overal kent men het middel de varkens te wassen in geval van St.-Antonius' vuur, met kalkwater, dan slaan ze wit uit; en een slippeke te snijden in de staart om bloed te laten (algemeen). Te Steenhuffel snijdt men een slippeke in beide oren van het zieke varken.

Slaat een ziek varken zwart uit, 't zij van een of andere « rode ziekte », dan zal de boer steeds geneigd zijn het varken « te laten » 't zij in het oor of in de staart; « 't vuil bloed moet er af » zegt hij (5).

Tegen een te sterke afgang der viggeren geven de boerinnen zoete melk met « roden boloem » in (6), of poeder van uitgebrande beenderen, of als de viggens reeds gespeend zijn, droog

---

(3) Het *Sint-Antonius' vuur* is een rode uitslag of brand, Roodvonk genaamd.

(4) Dat noemt men '*vieren*' (vuur) of een 'dracht steken'.

(5) *Laten*: d.i. bloed aftappen door een wonde te maken of een ader te openen; het wordt in vele gevallen toegepast, alsoo om mestkalveren te hebben met schoon wit vlees, was het de gewoonte de kalveren meermaals te laten.

(6) Dit is *bolus* = soort van fijn vetachtige klei.

brood; men voegt ook bij hun drank een afkooksel van « zilverkruid » (ganzerik, *Potentilla anserina*), en weegblaoren (weegbree (*Plantago major* L.).

In Vollezele gebruikte men gebruieneerde boter op mestpoel gegoten, waarmede men de staartjes van de biggen insmeert, om te beletten dat de staartjes zouden afrotten en afvallen.

Moeders kennen het gebruik van schuifpoeder (talk) voor hun zuigelingen. In de opvatting van de boerin hebben ceruis (loodwit) en gemalen krijt voor de biggen dezelfde opslorpemde en verzachtende kracht. In geval het water (urine) van de diertjes te « brandig » is, en een vernielende werking uitoefent op het gekrulde bewijsstuk van hun dierlijkheid.

In het zuiden van het Payottenland bezigt men hiervoor molleearde (3) of vettige aarde van vuilnisaflopen; in Steenhufel, « omosaarde » (mozejeid) d.i. zwarte modder van voor het « mozegat », dat uit het washuis (8) naar buiten loopt.

Krijgt het varken puisten op het lijf dan zal de boer het van onder tot boven bezetten (bestrijken) met zinksel uit de mestput, want dit trekt er de brand goed uit, zo beweert hij; soms zal hij het zieke dier geheel de dag op de mesthoop laten liggen, die als « trekplaster » moet dienen (Steenh. Hekel. vrij algemeen).

Als de biggen te kort op malkander liggen, dan krijgen zij gezwollen en brand in de oren en kunnen er van sterven. Daarom smeert men bruine zeep aan de oren, en trekt men een olie draad of harsendraad (9) door de oren en weldra genezen de varkens (10).

Vermageren de diertjes zienderogen, kijkt dan in hun muil; hebben ze zwarte tandjes, trekt ze dan uit, anders kunnen ze niet genezen, zegt de boer. Hebben de varkens een overladen maag, of zijn ze overvoederd, dan kruipt het bloed naar de kop en moet ge een slipje in de staart snijden om bloed te laten, en een snede brood geven goed bestreken met bruine zeep.

Dr. Jaak WOUTERS

---

(7) Mollehoopaarde.

(8) Het *washuis* is de plaats waar de borden (teljoren, enz.) afgewassen worden, het ligt achter de woonplaats waar de mensen verblijven en eten.

(9) Te verkrijgen bij de schoenlapper.

(10) Bedoeld als een «dracht» steken.

## LEUVENSE AMBACHTEN

### De Vettewariers

(Vervolg van blz. 24)

#### DE EVOLUTIE VAN HET INKOMGELD

Het is een gekend verschijnsel dat alle munten geleidelijk van hun koopkracht verliezen, al is het tempo, waarop dit gebeurt, voor alle deviezen niet hetzelfde. Dit verklaart waarom, in de loop van de eeuwen, het door de nieuwe meesters-vettewariers te betalen inkomgeld een stijgende lijn gevolgd heeft, voor wat de cijfers betreft. Aangezien het ambacht vrijwel geen andere ontvangsten boekte, zag men zich wel verplicht het aan te passen, telkens de uitgaven zodanig verhoogd waren, dat het budget dreigde in deficit te geraken. De vettewariers hebben nooit gepoogd hun ledenaantal te beperken door verhoging van het inkomgeld, buiten een voorstel in de 18e eeuw, dat zonder gevolg bleef. De evolutie van het ambachtsgeld volgt dus met enige vertraging de curve van de muntontwaarding.

<i>Data</i>	<i>Bedragen</i>	<i>Verwijzingen</i>
?	1 oud schild	R. Van Uytven, o.c., blz. 565.
1439	4 oude schilden + hetzelfde bedrag voor molengeld, binnen de drie jaar te vereffen- nen (84).	AL 11.722 f° 13.
22. 2.1486	4 oude schilden + 3 oude schil- den voor molenrecht (85)	id. f° 2V.
23.11.1575	4 oude schilden + hetzelfde be- drag voor molenrecht 8 stuiver voor de wijn, te zamen 11 Gul. 4 st.	AL 11.727 f° 8.
25.10.1613	18 Rijng. + molenrecht van 4 oude schilden = 5 G. 12 st. het volle recht = 23 G. 12 st.	AL 11.728, f° 3-4-7. AL 11.727 f° 315.
22. 6.1643	25 G. + molenrecht 10 G.	AL 11.728 f° 141.
16. 2.1654	36 G. + molenrecht 2 G. 8 st. voor de wijn 20 st. voor de secretaris	AL 11.722 f° 38.

(84) Heel typisch: de maalders moesten in die tijd eveneens vier oude schilden als inkomgeld betalen (AL 4651, f° 2v). Te Antwerpen was het recht bij de meerseniers hetzelfde. (Edm. Geudens, Het Hoofdambacht der Meerseniers, deel I, blz. 39.)

(85) Sedert 1439 werden de rechten tot een ons onbekend bedrag teruggebracht. Om de heraanpassing te verantwoorden, voerde het ambacht aan dat men verplicht geweest was het zilverwerk te verkopen, op één schaal na, en dat de schuld een rente van 20 Rg. erfelijk bedroeg.

1. 2.1659 72 G., de helft voor de stad id. f° 47v & 48.  
4 G. voor de wijn  
6 G. voor het altaar  
4 G. 16 st. rekreatiegeld voor  
de dekens, die de eed afnemen.
28. 6.1661 60 G. + 6 G. voor altaargeld AL 322 f° 291v.  
+ wijngeld en andere bijkomen-  
de onkosten.
- 29.12.1682 100 G. + 6 G. voor altaargeld,  
waarbij nog de gewone onkosten AL 11.722 f° 58.
14. 1.1728 200 G. + 6 G. voor altaar- AL 348, blz. 98-99.  
geld  
25 G. taxe voor de stad  
de gewone bijkomende onkosten.
15. 4.1764 Omschrijving van de bijkomende  
kosten :  
3 G. 10 st. voor ieder van de  
twee dekens, als wijngeld  
12 st. voor de knaap AL 4661 en 11.726.  
24 st. voor de actuaarius.

Toen de stad in 1728 een bijkomende taxe eiste, werd in de ordonnantie volgende passus ingelast : « verbiedende aen de overdeecken ende deeckens van den selven ambachte van eenighe innecomelinghen den eedt aftenemen voor ende aleeer aen hen bij behoorelijcke quittance gebleecken sij de voors. betaelinghe van vijffentwintigh guldens geschiet te sijn » (86). Eerst oompje ....

Onder het beleid van overdeken Thenaers, op 14.7.1748, werd bij de raad een aanvraag tot verhoging van het inkomgeld tot 400 gulden ingediend, naar het voorbeeld van verscheiden andere ambachten. Hieraan werd geen gevolg gegeven, zoals blijkt uit de rekeningen, waarin nooit meer dan 200 gulden geboekt werd voor de stortingen van de nieuwe meesters (87).

De meesterszonen genoten van een gunstarief. Reeds in de ordonnantie van 1486 wordt bepaald dat de oudste zoon, na de dood van zijn vader, diens plaats kon innemen « metten wyne alleene, gedragende seshien stuvers ». Wenste hij opgenomen te worden als zijn vader nog in leven was, dan betaalde hij 3½ oude schilden. 't zij half geld, molenrecht inbegrepen. Al de andere zonen genoten hetzelfde voorrecht, « op dat met dien de goede lieden in tselve ambacht te liever moegen comen ende alsoe gesterct ter eeren van ons genadichsten heer deser Stadt ende ambachte » (88). Men kan zich afvragen wat de vettewarriers ertoe aanzette hun ledenaantal op te drijven, in tegenstelling tot de beenhouwers, die de beperking van hun effectief nastreefden. Wilde men soms van het vak het monopolie van

(86) AL 348, blz. 98-99.

(87) AL 11.726, f° 42v.

(88) AL 11.722, f° 2v en 3r.

enkele families maken ? Daarin is men in ieder geval niet geslaagd.

In 1613 richtte het ambacht zich tot de stadsraad met de vraag of het half inkomgeld van toepassing bleef, 't zij voor of na de dood van de vader. Op 25 oktober kwam de bevestiging dat « den oudsten sone .... sal gestaen mette hellicht (89).

Op 27 maart 1707 werd eens te meer herhaald dat, zowel bij de vettewariers als bij de kremers, de jongere zonen niet meer moesten betalen dan de oudste, onverschillig of zij zich in het eerste of in het tweede lid lieten inschrijven (90).

Hoe men het klaarspeelde om soms het reglement ongestraft met de voeten te treden, is niet geweten, maar in 1720 vond men middel een zekere Petrus Van Baelen voor 56 gulden aan te nemen, 't zij voor 50 gulden minder dan het tarief. Om zijn erkentelijkheid te betuigen, schonk de nieuwe meester « thien guldens voor eene tonne bier tot recreatie van het ambacht » (91).

In die tijd was het ook stilaan de gewoonte geworden de zonen heel jong reeds in de korporatie te laten inschrijven. Het duurde tot in 1793, eer daaraan paal en perk gesteld werd. Toen werd besloten dat de nieuwelingen enkel zouden kunnen opgenomen worden op « den completen ouderdomme van veerthien jaeren, vermits er niemant onder den selven ouderdomme en can nogte mag geadmitteert worden tot eenigen valieden eed » (92). Dat belette niet dat in 1794 een zekere Francis Wauters, die zelf in het ambacht wenste opgenomen te worden, trachtte de moeilijkheid te omzeilen, door tegelijk zijn zoontje van 14 maand voor te stellen. Dat werd natuurlijk « ontseijt ende afgeslaegen » (93).

#### VROUWEN IN HET AMBACHT

Boter, kaas, eieren, zeep en kaarsen verkopen, ligt zowel in het bereik van vrouwen als van mannen. Dat is ook het geval met kremerswaren. Daarom komen in beide ambachten inschrijvingen van vrouwelijke konfraters voor. Zo lezen wij in de rekeningen van 1549 : « Item in den ierst int ambacht ontfanghen Lijnckken Toels, mer de selve en heieft gheien gebruck nocht recht inden molen, ergo mer vier awe (bedoeld schilden), valet V Rg. XIJ st. ». Zij betaalde dus niettemin het volle gewoon recht ! (94). Daarin kwam tot in het begin van de 17e eeuw geen verandering. Van toen af werden de dames voor half geld aanvaard (95). Vermits men van hen niet kon eisen dat zij de nachtwacht hielpen verzekeren, waren zij dubbel bevoorreed.

---

(89) AL 11.728, f° 3 en 4.

(90) AL 11.723, f° 131 en 132.

(91) AL 11.729, f° 297v.

(92) AL 11.726, f° 112.

(93) AL 11.726, f° 117r.

(94) AL 11.727, f° 42r.

(95) AL 11.728, f° 94r.

Veel mannen waren het na enkele tijd daarmee niet meer eens. Ten slotte begon men in het begin van de 18e eeuw de vrouwen eenvoudig uit het ambacht te weren (96). De kremers slaagden er zelfs in de gemeenteraad in 1744 te bewegen de toelating te geven enkel mannen in hun beroepsvereniging aan te nemen (97).

Een paar jaren nadien, kregen de vettewariers en de kremers het aan de stok met de Franse bezetters, die hen dwongen een jonge vrouw, Maria Bogaerts, dochter van Philips en geboortig van Heverlee, in hun ambachten gratis op te nemen. Einde 1746 had deze een arm verloren ingevolge een gewerschot van een onvoorzichtig Frans soldaat. De graaf de Saint-Germain, kommandant van het garnizoen, schonk haar uit eigen middelen het nodige geld om zich te laten verzorgen. Hij verwittigde de « maréchal comte de Saxe », toen « gouverneur général des Pais conquis », van het incident. Op 15 februari 1748 kregen de kremers en de vettewariers bevel « de recevoir sans aucune difficulté dans leurs corps et métier, la fille nommée Marie Boguets (sic) de la Seigneurie d'Hever » en zulks « sans lui causer aucuns frais ni empêchement » (98). De dekens van de kremers waagden het bij de Graaf de Saint-Germain te gaan protesteren, maar zij werden onder bedreigingen aan de deur gezet. Toen de Fransen de aftocht moesten blazen, besloten beide ambachten Maria dadelijk uit te sluiten. Deze gaf zich daarom nog niet gewonnen. Toevallig was de nieuwe legerbevelhebber in de Nederlanden de hertog van Arenbergh, heer van Heverlee. Juffrouw Bogaerts richtte tot hem een smeekschrift, waarin zij nogal tamelijk verging met haar eisen. Ziehier hoe zij haar schrijven besloot : « Cause de son tres respectueux recours à V.A.S. (votre Altesse sérénissime) la suppliant en tres profond respect de la faire soutenir et de faire etendre les memes faveurs a son mari, si la nécessité l'obligeoit a en prendre un »... De hertog gaf het schrijven door aan de « jointe provisoire », die op haar beurt de zaak aan het stadsbestuur voor onderzoek liet volgen. De dekens hielden zich aan hun besluit en de gemeenteraad sloot zich bij hun zienswijze aan, waarschijnlijk om geen voorgaande te scheppen. De hogere instanties werden hiervan op de hoogte gebracht en hiermede was de zaak afgedaan (99).

Doorgaans waren de vettewariers nochtans heel tegemoetkomend voor de vrouwen en in het bijzonder voor de weduwen. Enkele voorbeelden als bewijs.

Zo mochten de weduwen het vak blijven uitoefenen op naam van hun minderjarige zoon, zonder zelf in het ambacht te komen.

Anders was het echter gesteld met de weduwen van gildebroeders, die gratis ingeschreven werden op grond van een bij-

(96) AL 11.729, f° 253r.

(97) AL 364, f° 169.

(98) AL 11.726, f° 42r.

(99) AL 369, f° 1v en volgende.



zonder privilege. In 1461 meende de weduwe van Goossen van der Voeren, « d'ambacht ghevriet metter scutteren », ongestoord haar handel te mogen voortzetten. Het bestuur ging daarmee niet akkoord en het geval werd aan de stadsraad voorgelegd. Besloten werd dat de schuttersweduwen maar zes maand na de dood van hun echtgenoot het vak mochten blijven uitoefenen en intussen mochten zij hun voorraad niet aanvullen (100).

In 1784 wenste de weduwe van Sebastianus Persoons haar winkel op naam van haar minderjarige zoon verder uit te baten. Zij werd gemachtigd « den stiel van vetpot op den naem van den geseijden (Thomas) haren sone » uit te oefenen. Indien de zoon later zou wensen in het ambacht te komen, dan moest de moeder zich terugtrekken. Stierf de zoon minderjarig of ongehuwd, dan mocht zij de zaak voortzetten. Overleed de gehuwde zoon voor zijn moeder en liet hijzelf een weduwe achter, dan moest de moeder eveneens de handel opgeven, « ter saecke er geen twee winkels mogen gehouden worden uijt den hoofde van eenen ende den selven persoon » (101).

In 1790 werd Maria Marmilion, weduwe van notaris en prokureur van der Perren, « in sijn leven M<sup>r</sup> cremer deser stadt », ingeschreven mits betaling van het admissierecht voor haar zoon. Zij verklaarde dat haar echtgenoot voor zijn overlijden het inzicht had zijn opname in het vettewariersambacht te vragen « ter oorsaecke van eenige klijne artikels, die eenigsints met den Cremers stiele als compatibel sijn ». Wij staan hier voor een typisch voorbeeld van de paradoxale toestanden, waartoe de monopolies van de ambachten aanleiding gaven. Men stond de notarisweduwe toe het vak uit te oefenen, zelfs indien zij hertrouwde, op voorwaarde dat haar zoon zelf zijn voornemen niet te kennen gaf het ambacht te beginnen (102).

## VROOMHEID, PRAAL EN WELDADIGHEID

### *De Schutsheilige*

De H. Johannes, de lievelingsleerling van Jezus, werd te Rome vóór de Latijnse Poort in een vat met ziedende olie geworpen. Dit voorval bracht de vettewariers ertoe hem als patroon te vereren. De zesde mei vierden zij dan ook zijn feestdag. De konfraters woonden eerst een plechtige H. Mis bij en staken daarna de benen onder de tafel (103). Op de vooravond van het feest, liet men de « storme » luiden (104) en de dag zelf werd de beiaard bespeeld (105). De hoogmis werd opgeluisterd door koorzang met muzikale begeleiding. In 1665 waren er vier

---

(100) AL 11.727, f° 5 en 4648, f° 295.

(101) AL 11.726, f° 116.

(102) AL 11.726, f° 105 en 107v.

(103) AL 11.729, f° 72v. Item aen den selven (Jan de Haes) opden  
XJen julius 1669 voor den maeltijt vanden sesden majj 1669 opden  
dach van St Jan inde olie 34 g. 12 st.

(104) AL 11.729, f° 34.

(105) AL 11.729, f° 73v.

« speellieden » en de rekening maakt ook melding van trompetters en « diversche trommelspelingen in de misse » (106). Met dit experiment zijn onze vetpotten de Bantoe's dus eeuwen voor geweest ! In 1778 probeerde men het maar liever met « twee oboien en twee violen ». De muzikanten ontvingen 12 st. per persoon (107).

De kapel kreeg ook een feestelijk uitzicht. Men versierde ze met wandtapijten en de baljuw zorgde voor « meijen en stroetsel ». In 1665 huurde men zelfs « silvere werck ». De deken betaalde aan « den joengen die den authaer gaede geslaegen heeft » 4 stuiver voor zijn moeite (108).

### *Processies*

Samen met de andere ambachten namen de vettewariers aan de vier door de stedelijke overheid verplichtend gemaakte processies deel. Nochtans was er een tijd, waarin zij zich niet aan het opgelegde minimum hielden. Zo vinden wij in de rekeningen van 1541, uitgaven die verband houden met de processies van « Sint Joes, Sinte Katlyne, Sinte Barbele, Sinte Jooris, het heelich Sacrament ten Augustinen » (109). In het oudste rekeningboek is een afschrift uit het ordonnantieboek « vanden Broeck » opgenomen, dat de beschrijving geeft van de groep, die in de omgang uitgebeeld moest worden. Ziehier deze tekst :

« Die vettewariers

Axa, die dochter van Caleph

Axa, de dochter van Caleph, sal sitten op eenen ezele, verchiert als een jonghe schoone maecht, hebbende in haer handen een fonteyne, loopende van waeter met dese rolle : terram australem et arentem dedisti mihi, junge et irriguam. Ghy hebt mij gegeven drooghe erde, vueght mij nu toe vette erde. Ende by haer sal gaen een oudt eerbaer man met witten haere ende baerde, wel gecleet, heetende Caleph, pater Ave. Caleph de vader van Axa, ende achter sal comen een jonck man gewaepent, geheeten Othoniel, maritus Axe. Othoniel, de man van AXA, hebbende twee knaepen achter hun gaende. Josue XV » (110).

De vette aarde gaf waarschijnlijk aanleiding tot het besluit de vetpotten met de uitbeelding van deze groep te belasten. Of het publiek hiervan iets begrepen zal hebben, is een andere kwestie ....

Heel geestdriftig waren de ambachthouders nu eenmaal niet voor het deelnemen aan de processies : men zag zich verplicht de achterblijvers te straffen met een boete van een half pond, daarna een pond was, in 't voordeel van het altaar van O.-L.-

---

(106) AL 11.729, f° 34r en v.

(107) AL 11.729, f° 495.

(108) AL 11.729, f° 27v, 70v, 374, enz.

(109) AL 11.727, f° 10.

(110) AL 11.722, schutblad v° en 11.727, f° 3.

Vrouw in Sint-Pieterskerk (111). De dekens waren er vooral op gesteld dat zij beziens hadden in de stoet. In 1722 gaf men 120 gulden uit voor processiestokken, geleverd door de zilversmid Paul Moreau (112). Uit het resolutieboek vernemen wij dat « de nieuwe stocken met silvere St Jan, patroon van den ambachte » versierd moesten zijn (113). Volgens het verslag aan de regering van 1784, hadden de dekens en de altaarmeesters recht op een flambeeuw van 3 pond (114).

In 1778 waren de vettewariers najverig geworden op de brouwers, die als rijkste ambacht al de andere de loef afstaken. Zij spraken de knaap van de brouwers aan « om het cleet van hunnen keirsdrager te laeten sien ». Dat kostte hun een fooi van 1 g. 11 st. 2 oord. Maar het bleef niet bij het bekijken. Op de vergadering van 31 maart 1779 werd besloten te zorgen voor een « nieuwe keirsse om gedragen te worden voor desen ambachte in deser stads processien » en ook voor « een nieuw cleedt voor den draeger der selve keirsse » (115). Twee zilversmeden kregen opdracht een model van de kaars te tekenen. Lison en Walgrave ontvingen ieder 7 gulden, maar het maken en vergulden werd aan J. L. B. F. Goemans toevertrouwd, die daarvoor 300 gulden rekende. Men kocht voor 149 gulden fluweel, 366 gulden goudgalon en 54 gulden kant voor het kaarsdragerskostuum. De kleermaker de Bontridder bracht voor maakwerk 47 g. 3 st. in rekening. M. van den Gheyn leverde een « goude veste », waarvoor men hem 80 gulden uitbetaalde. Dat alles had veel geld gekost en onze vetpotten oordeelden dat men ook voor een schapraai moest zorgen om die dure dingen goed te bewaren. Deze had men voor 36 g. 15 st. Een « lijnwaet overcleet voor de keirse » kostte 4 g. 14 st., de « hoes », die het kostuum tegen de motten moest beschermen, 14 st. Om de keirsdrager volledig uit te rusten bezorgde men hem spaanslederen schoenen, « spinale » handschoenen, een fijne kraag en manchetten, en last not least, een « borsperucque » met de bijhorende beurs. Voor zijn karwei kreeg hij 2 g. 8 st. (116). De oude klederen werden in 1780 bij opbod verkocht. De opbrengst, 20 gulden, mocht overdeken Hensmans onder de behoeftige konfraters verdelen (117).

In 1794 legden de Franse bezetters aan de stad een belasting op van één miljoen frank. De vettewariers stortten « vier hondert guls. crt. mitsgaders allen het silverwerck eenigsints den selven ambachte competerende, bestaende in derthien appels der stocken, mitsgaders in eene silvere schilt van den cnaep » (118).

(111) AL 11.723, f° 20.

(112) AL 11.729, f° 303v.

(113) AL 11.726, f° 27v.

(114) AL 4661.

(115) AL 11.726, f° 82v.

(116) AL 11.729, f° 485r, 495v, 496, 498, 544.

(117) AL 11.726, f° 87.

(118) AL 11.726, f° 113-114. J. B. Hous, o.c., blz. 10 : « Item den 20 juli ordonnantie wegens den representant Laurent de stadt van Loven en haer district sal opbrengen een milloen fransch clinckende gelt ».

*Het altaar*

Uit de jaarrekeningen blijkt dat de vettewarriers een altaar onderhielden in St.-Pieterskerk. Waarschijnlijk was het een van deze aan O.-L.-Vrouw toegewijd (119). Artikel 26 van de oudste ambachtsrol voorzag dat de konfraters aan de processies moesten deelnemen «op eenen kuer van eenen halven ponde was tot behoeff van onse liever vrouwen autaer in Sinte Peeters Kercke» (120). In de rekeningen van 1742 treft men een uitgaaf aan voor een glazen kast, bestemd om het Lieve-Vrouwebeeld te beschutten (121).

Vanaf 1659 moest iedere nieuwe meester, zowel de meesterszoon als de zomezegde vreemde, bij zijn eedaflegging zes gulden storten tot «ciraet vanden altaer» (122).

In 1664 werd een nieuw altaar geplaatst, waarvoor de vettewarriers een bijdrage van 4 g. 16 st. aan de schrijnwerker uitbetaalden «door ordere van den heere plebaen van Ste Peeters» (123). Gedurende de periode 1669-73 voerde van Brempt schilderwerken uit (124). In 1699 hing men een ijzeren lichtkroon op, die 24 gulden kostte (125). Van toen af, komen voortdurend posten van die aard in de rekeningen voor. Wij citeren hierna de belangwekkendste. In 1722 bestelde men bij «Mr silversmet Mourau» een «silvere clocke» (126). Voor het bergen van de «ornamenten» liet men in 1725 een schapraai maken bij Peeter van Leeuw, die daarvoor 23 g. 8 st. rekende (127). P. van Dijk herschilderde en vergulde in 1742 het altaar, wat een uitgaaf van 252 gulden veroorzaakte (128).

De resolutie van 16 december 1759 bepaalde dat de twee kerkmeesters, die met het beheer van het altaar belast waren, ieder recht hadden op een jaarlijkse vergoeding van drie gulden en een flambeeuw van drie pond (129). In 1776 werd die wedde op 7 gulden gebracht (130) en volgens het verslag aan de regering, bereikte zij, in 1784, 8 g. 15 st. (131).

De vettewarriers moesten ook hun aandeel storten voor het onderhoud van de kerk. Zo zien wij dat in 1754 de plebaan twee pistolen bekam «voor het plavyen der kercke» (133).

- 
- (119) AL 11.729, f° 33.
  - (120) AL 4.648, f° 300.
  - (121) AL 11.729, f° 389v.
  - (122) AL 11.722, f° 47v.
  - (123) AL 11.729, f° 33 en 34.
  - (124) AL 11.729, f° 73.
  - (125) AL 11.729, f° 212v.
  - (126) AL 11.729, f° 306.
  - (127) AL 11.729, f° 314.
  - (128) AL 11.729, f° 389v en 400.
  - (129) AL 11.726, f° 52v.
  - (130) AL 11.726, f° 83.
  - (131) AL 4.661.
  - (132) AL 11.729, f° 538v.
  - (133) AL 11.726, f° 48v.

*De ark*

In 1783 werd met grote praal de 350e verjaring gevierd van de broederschap van het H. Sakrament, opgericht in Sint-Pieterskerk. Paus Pius VI stond een jubileumaflaat toe, die te verdienen was van 19 juni tot 3 juli. De ambachten werden verzocht deel te nemen aan de twee processies en bij te dragen tot de versiering van de stad. De vettewariers besloten dat al de leden van het ambacht in de optochten zouden opstappen met een flambeeuw van drie pond en dat een «ark de Triumphe» zou besteld worden (134). De zaak werd groots opgevat: er werd een som van 1.200 gulden daaraan besteed (135). Architect P. Van Maldere leverde het plan, de kunstschilders A. Clevenbergh en P.J. Geedts, de beeldhouwer Dupaix zorgden voor de versiering.

Na de afloop van de jubelfeesten werd de triomfboog zorgvuldig opgeborgen. In 1793 werd hij uitgeleend voor het «doctoraet van professor van Billoen», onder voorwaarde dat de hoogleraar zou instaan voor mogelijke beschadigingen (136)!

Toen keizer Frans II in 1794 ons land bezocht, werd de triomfboog aan de Tiensepoort opgesteld (137). In 1803 maakte Napoleon, toen consul, een rondreis door ons land. Hij bezocht ook Leuven en de ark werd bij die gelegenheid buiten de Bruselsepoort opgetimmerd (138).

#### FEESTMAALTIJDEN EN DRINKGELAGEN

Een ambacht dat jaarlijks geen feestmaaltijd hield, was bij onze voorouders eenvoudig ondenkbaar. Op het feest van de patroon en op de dag van de verkiezingen moest er eens flink gegeten en gedronken worden. Alhoewel dit principieel de mannen aanging, kwam het toch ook voor dat de vrouwen de tweede dag aan het staartje mochten mededoen. De ambachtsrekeningen bezorgen ons menige belangrijke bijzonderheid betreffende de manier waarop onze voorouders feestvierden. Zo stelden wij vast dat in de 16e eeuw «witt bier ende graue bier» gedronken werd. Stemden deze soorten overeen met onze Leuvens en onze bruine? Op de feesttafel kwamen ook «lant wijen» en «witten wijen». De eerste gold in 1556 1½ st. de pot, de tweede 1¾ st. (139). Als voorbeeld van de onkosten, die een feestmaaltijd met zich bracht, laten wij hierna posten volgen uit het kasverlag voor het jaar 1543 (140).

---

(134) AL 4.726, f° 90 en volgende.

(135) AL 11.729, f° 519.

(136) AL 11.726, f° 111.

(137) AL 11.726, f° 112v. en 11.730, f° 22v.

(138) J. B. Hous, o.c., blz. 116.

(139) AL 11.727, f° 92v en 93.

(140) AL 11.727, f° 13. Een halster = 29 liter; een ame = 130,224 liter; cnoeselen = kruisbessen, stekelbessen.

«Opden ceusdach met den ghemeijn ghesellen vertert :  
Terst aen 2 haelsters terwe metten maelghelde ende t vol ghe-

wichte, daer vore	
aen een aem blanck bier	24½ st.
ende voor den assijse	2 Rg.
aen een haelf aeme haelf stuivers bier	14 st.
ende voor assijse	12 st.
Aen rintvlies mette souse	7 st.
aen 1 haemel	58 st.
aen calf vlies	2 Rg. en 2 st.
aen laem vlies	20 st.
aen vercke vlies	9 st.
aen broet	7 st.
aen boeter VJ pond	5 st.
aen rebben	10 st.
aen moestaert	1½ st.
aen twee speete, braet panne, troeste	1 braspenninck
aen keesse	2 st.
ende coelen	7 st.
aen crieke kerssen	6½ st.
aen cnoeselen	4½ st.
<i>sanderdaechs</i>	1 st.
aen broet	3½ st.
aen fruijt	4½ st.
aen bier	26 st.
aen boenen	3 st.
aen boetere	3½ st.

Terloops gezegd: de rasechte Leuvenaer zal zijn dialect in deze tekst dadelijk terugvinden.

In 1556 kwamen «passtaeien, taerten ende plaet kes» op de tafel (141). Uit de afrekening van 1657/9 vernemen wij dat op de feestdag van Sint-Jan «het gelach inde Cloveniershoff» doorging en dat bij die gelegenheid «een corteel wijn» gedronken werd (142).

Het waren niet alleen de feestmaaltijden, die ten laste van het ambacht vielen. Ook op gewone vergaderingen, op de dagen van de verkiezingen en van de processies werd op de kosten van de kas gedronken. In dit verband, enkele typische voorbeelden:

A° 1560 - Item op den verloeren maendach overleet, voer doe gemeijne gesellen op twee daeghen - IIIJ Kgul. VIJ st.

Item overleet opden kuesdach Sinte Loees dach, voer die gemeijn gesellen vanden ambacht, dat zij verteert - IIIJ Kgul. (143).

A° 1610 - Inde rekeninge Jans van Overbeke, soe aen drye pinnen wyns, acht potten biers, als caistelinghen (kas-

(141) AL 11.727, f° 92v.

(142) AL 11.728, f° 273.

(143) AL 11.727, f° 61v.

- tanjen?) ende mastellen, tsamen 2 Rg. (144).  
A° 1665 - Item, als wanneer de ambachthouders door ordere vande Borghemeesters vergeert geweest sijn in het Oudt Stadthuys, als doen ten mijnen huijse, int Wiltwijff gehaelt, eens om acht stuijvers ende eens sess stuijvers pijptoeback ende eens om eenen stuijver snuijftoeback, ende dat in twee distincte reijsen 0 G. 15 st. (145).

### WELDADIGHEID EN ONDERLINGE BIJSTAND

Alle ambachten gaven bij feestelijke gelegenheden een aalmoes voor de arme «lazerussen ende vondelinghen». De vettewarriers lieten zich ook op dat gebied niet onbetuigd. Soms treft men in de rekeningen een uitzonderlijke gift aan. Zo b.v. in die van 1617/18, «item, alnoch gegeven aende twelff appostelen aen almoessen, drye potten smoudt, den pot tot VIIIJ st. ende in bier XIJ st.» (146).

Een kas voor onderlinge bijstand ingeval van ziekte of werkonbekwaamheid bestond bij de vettewarriers niet. Dat betekent hoegenaamd niet dat zij onverschillig toezagen als een confrater door het noodlot getroffen werd. Reeds in de rekeningen van 1578 kan men volgende post lezen: «aen Geert onsen cnaep, doen hij die pest hadde ende om heem te grauen 3 Rg.» (147). In deze van 1638 vermeldt men een uitgave van 10 gulden «aende quetsuer van Cornilis te cureren» (148). Men bekommerde zich ook om het lot van oude dienaars; zo in 1671: «Item, betaelt aen den ouden cnaep tgene den ambacht hem hadde voor almoesse gegeven 6 G.» (149). In de 18e eeuw was de financiële toestand van het ambacht gezond en men besteedde nog meer aandacht aan het lenigen van de nood van de ongelukkige leden. Zie hier enkele typische voorbeelden:

- A° 1722 - «Item, betaelt voer aelmoessen aen siecke ende behoeftege confrereers vijff g. 19 st. bij kennisse vanden overdeken Wirix.»  
A° 1778 - «Item, betaelt aen Sr Crombecq, Mr apotheker, over de geleverde medicamenten tot het genesen der ooge van confrater Bremkens, 24 g.»  
A° 1783 Giften aan de «schamele armen vanden ambachte», volgens attest van de onderpastoor van Sint-Gertrudis 18 g. 17.2

---

(144) AL 11.727, f° 314.

(145) AL 11.729, f° 32v. Rekening «deken Hendrik Steuckens.

(146) AL 11.728, f° 10. De «twelff apostelen» = godshuis in de Vaartstraat, tegenover de molen van het ambacht; in 1422 gesticht door Petrus Heyme, magister in artibus; rusthuis voor 13 oude mannen en twee priesters.

(147) AL 11.727, f° 150v.

(148) AL 11.728, f° 132.

(149) AL 11.729, f° 108.

de onderpastoor van Sint-Michiel 32 g. 18.0.  
A° 1785 Attest afgeleverd door de pastoor van Sint-Kwinten,  
19 g. 12.0 (150).

Meester Petrus Meulemans was in 1792 in het sukkelstraatje geraakt. Zijn kollega's ontfermden zich over hem en besloten hem «van onder tot boven in behoorelycken staet te stellen». Uit de ambachtsrekeningen blijkt dat er werkelijk ernst met de zaak gemaakt werd. Buiten een nieuwe «carsack», bezorgde men hem een hoed, schoenen, hemden en zakdoeken, in totaal voor een waarde van 37 g. 12 st. Twee jaar nadien kocht men voor hem 5 el lijnwaad tegen 17 st. de el, voor het maken van hemden (151). Men zou het verkeerd voorhebben, als men zou denken dat de arme drommel zijn medezeggenschap in de ambachtsaangelegenheden zou verloren hebben, omdat hij aan lager wal geraakt was. Hij komt nog steeds voor op de kiezerslijst van 1794.

Af en toe treft men in de rekeningen uitgaven aan voor «eene doodkiste voor confrater...» of «voor eene vrouwe van eenen confrater». De prijs schommelde tussen 3 g. 10 in 1778 en 3 g. 17 in 1788 (152). Ook de vier lijkdragers werden betaald: in de tweede helft van de 18e eeuw, bracht men daarvoor 2 g. 16 in rekening (153). Het ambacht bezat ook een eigen baarkleed, dat gebruikt werd telkens een confrater of de echtgenote van een meester begraven werd. Als blijk van broederlijkheid en solidariteit verschenen de ambachthouders op de uitvaart. Wie het verlangde, kon het «slapelaeken» ook bekomen voor de begrafenis van een kind, maar dan moest een vergoeding betaald worden. In 1526 weigerde een meester dit recht te betalen onder voorwendsel dat anderen vóór hem in gebreke gebleven waren. De zaak kwam voor de stadsraad, die hem in 't ongelijk stelde (154).

Op een zeker ogenblik verneemt men niets meer over het slaaplaken. Feitelijk was dat toch maar uiterlijke praal. De hoofdzak bleef behouden, namelijk de mis voor de overledenen. Gezien de godsdienstige inslag van het ambachtswezen, was dit zeker de beste manier om aan de naastbestaanden een bewijs van innige deelneming te betuigen (155).

In tijden van beproeving liet men ook missen celebreren om van God erbarming te bekomen. Een paar voorbeelden. In 1650, «eene solemnele ende singende pestmisse inde kerke van

---

(150) AL 11.729, f° 306, 498v, 522v, 523v.

(151) AL 11.726, f° 109 - 11.730, f° 11v, 23.

(152) AL 11.729, f° 504, 534, 539.

(153) AL 11.729, f° 490.

(154) AL 11.722, f° 9. De vergoeding bedroeg toen «elfve stuyvers, te weten de thien stuyvers om te verteren ende een stuyver den knape van dagement».

(155) AL 11.729, Rekening van 1695-9, 33 missen van requiem, waarvoor een stipendium van 6 st. per mis.



Ste Peeters, 8 g.» en in 1653 «ten tyde vande contagieuse sieckte, singende misse» (156).

Waren de vettewariers goedhartig voor de noodlijdenden, in de eerste plaats natuurlijk voor hun konfraters, toch waakten zij er angstvallig over dat sommige vormen van weldadigheid hun monopolie niet in het gedrang brachten. Zo werd in 1424 kaas verkocht, die geschonken was ten bate van «eenen ermen Gasthuuse geleghen t'Assche». De vettewariers protesteerden omdat de verkoop «met pennewerden», d.i. in 't klein, gebeurde en de gemeenteraad stelde hen in 't gelijk. De proviseurs werden verwittigd dat zij enkel «souden moghen slyten oft in grosse vercoopen, maer anders nyet» (157).

Tot slot nog een paar voorbeelden van de bezorgdheid voor de weduwen. Henricus Souts, deken, had tegenover het ambacht nog een schuld van ongeveer 100 gulden, toen de dood hem verraste. Zijn weduwe zag geen kans die som terug te betalen. De leden van het ambacht besloten op de vergadering van 16 januari 1780 «met unanieme voisen» de spons over de lei te vagen «ter saecke van de menighvuldige malheuren, die sij gehadt hadde» (158).

Toen in 1795 besloten werd aan de leden een uitdeling van 50 livres te bezorgen, werden de «weduwe van wijlen de afgestorvene confreers van den eersten eede» daarbij betrokken (159).

(Wordt vervolgd)

A. MEULEMANS

---

(156) AL 11.728, f° 209 en 233v.

(157) AL 11.722, f° 34.

(158) AL 11.726, f° 86v.

(159) AL 11.726, f° 119.

## BRABANTSE KRONIEK

### MONUMENTENZORG

*Sint-Martens-Lennik* —: Ons medelid dhr. Leon Velge, meldt ons de herstelling van een zeer typisch kapelleke te Sint-Martens-Lennik. Wij kenden het sinds jaren. Het stond, half verzonken in de grond langs de Brusselbaan. De top was verdwenen en vervangen door een betonnen kruisje; het roosterwerk was gebroken en de groene zandsteen werd bedekt met een laag witte lakverf.



«Het is, zegt dhr. Leon Velge, een enig exemplaar. De steen was ruw gehouwen en komt waarschijnlijk voort uit de nu uitgeputte steengroeven van Lembeek. Het kapelleke kan dateren van rond 1700.»

De herstelling werd uitgevoerd met de medewerking van dhr. Jan van Molle en N. Lippens, kunstsmid, beide uit Sint-Martens-Lennik.

Na vergelijking van de foto's vóór en na de restauratie, zou men nooit kunnen denken dat het kapelleke zo diep in de grond was gezonken.

Wij feliciteren allen, die er toe hebben bijgedragen om dit merkwaardig landelijk kapelleke niet alleen te hebben gered, maar zo goed te hebben hersteld.

ASSE

*Het Gasthuis* — Wij vestigen gans bijzonder de aandacht van de gemeentelijke overheden, nu er herbouwingen in het vooruitzicht worden gesteld, op het gebouwencomplex van het Gasthuis.

Welke bestemming men ook moge geven aan het oud Gasthuis, nu een nieuw wordt gebouwd, het komt er op aan dat men

dit omzeggens nog enig oud en mooi gebouwencomplex van Asse beware. Men mag er vooral niet lichtzinnig te werk gaan. Aldus is de binnentuin een enig exemplaar van een 18e-eeuwse binnenkoer. Daaraan mag niet worden geraakt. De apotheek en de bezetting van de keuken moeten eveneens worden bewaard. Het zijn museumstukken.

Caveant consules ! O.i. moeten de buitengevels bewaard en hersteld worden. Binnenin kunnen er eventueel veranderingen aan de indeling van de plaatsen aangebracht worden, maar het geheel moet bewaard blijven als de laatste getuige van het verleden van Asse.

Een voornaam probleem is wel de voorgevel van het Gasthuis en de bestemming van de kapel. Mits enkele goede raadgevers kan dit wel worden opgelost.

### GRIMBERGEN

De *Tommenmolen* loopt gevaar. Deze watermolen is wellicht de meest typische van het dorp. Vorig jaar stierf de oude molenaar. Sindsdien staat de molen er verlaten. Voor het ogenblik is nog alles in goede staat. Indien de molen er echter onbewoond blijft, dreigt groot gevaar. Een *Tommenmolen* mag niet verdwijnen, vooral bekeken in het geheel van het landschap. De wandeling langs de Molenbeek met 's *Gravenmolen*, de *Liermolen* en de *Tommenmolen*, is een unicum zo dicht bij de Grootstad. Onlangs brachten wij er een bezoek in gezelschap van de directeur van de Openluchtmusea van Roemenië. Deze laatste zei ons eenvoudig : hadden wij maar zo iets in gans Roemenië !

Te Grimbergen wordt nog een ander groot probleem gesteld, nl. dit van de verkaveling van de gronden. Hierdoor worden verscheidene oude pachthoven bedreigd. Inderdaad, door gebrek aan landbouwgronden wordt door menigeen te Grimbergen de vraag gesteld : wat gaat er van onze mooie pachthoven geworden ? Over vijf jaar loopt bvb. de huurovereenkomst van de *Liermolen* ten einde. Wat dan ?

Voor Grimbergen wordt dit een uitzonderlijk probleem. Verdwijnen de enig-mooie hoven bij gebrek aan landbouwgronden ; verdwijnen de *Lier-* en *Tommenmolen*, dan is Grimbergen Grimbergen niet meer !

### DROGENBOS

Voor een drietal jaren werd het plan opgevat het oud herenkasteel met zijn mooi 16-eeuws herenhuis en 18-eeuwse gebouwen, te restaureren en in te richten als gemeentehuis. Sindsdien kwam er geen schot in de plannen. Ondertussen vervalt het gebouw hoe langer hoe meer. Het wordt hoog-tijd, vóór alles instort.

## KOBBEGEM

Hoe dikwijls werd niet reeds aangedrongen bij de Kon. Commissie voor Monumenten om eindelijk eens de 13-eeuwse toren van het Torenhof te herstellen? Wanneer gebeurt dit eindelijk? Het dak wordt met de dag slechter.

## HAMME

De restauratiewerken van de kerk vorderen snel. Voor een paar dagen werden nogmaals bij het afkappen van de muurbeplasteringen, interessante vondsten gedaan. Alzo kwam een *schietgat* in de toren bloot. De oude lijkdeur, waarboven nog in 1680 een drieluik-schilderij, waarschijnlijk van de Vlaams-primitieve periode, hing, werd teruggevonden.

In het koor, onder de vloer, in de rechtse koormuur, werd een romaanse boog teruggevonden, die een verluchting gaf zo naar binnen als buiten.

Onder deze boog is er een opening van 0,26 m. tussen twee opgaande muren. Deze opening was opgevuld met aarde. Onderaan vond men een bezetting met dikke leien aan weerszijden. De bodem was eveneens afgedekt met soortgelijke leien. Boven deze leien lag een laag van 3 cm. zwarte aarde, met resten van vergaan hout. In de vulling werden verscheidene scherven van potten uit de 15e en 16e eeuw gevonden.

De bestemming van dit geheel bleek aanvankelijk een raadsel. Na een vergelijkende studie met andere dergelijke plaatsen in het binnen- en buitenland, zijn wij tot de overtuiging gekomen dat wij alhier staan op de plaats, waar naar alle waarschijnlijkheid St.-Goedele werd begraven. Het wegnemen van gewijde aarde duidt hier een zeer oude constante aan. Het gaat hier om de put, waaruit door de bedevaarders gewijde aarde werd genomen. Het is niet onmogelijk dat deze put werd gedempt rond 1680, toen men de kerk heeft gerestaureerd — ten bewijze: de bakstenen van het opvulsel die tamelijk laat zijn. Heeft men in die tijd de verering overgebracht binnen de kerk, waar in 1651 het zogeheten gebeente van Sint-Goedele werd gevonden?

Wij hopen hierover meer bijzonderheden te kunnen geven in het volgend nummer. Het geheel zal bewaard blijven voor later.

Wij raden onze lezers aan op het einde van de zomermaanden het kerkje van Hamme te bezoeken. Het wordt een klein museum op zichzelf.

## GILDEN

Tijdens de Gouwdag op 1 mei hebben de talrijke deelnemers kennis gemaakt met de Sint-Pietersgilde van Mazenzele. Voor vele was het een revelatie. Gans het dorp, met burgemeester, schepenen en de ganse gemeenteraad is *de* Gilde. Wij heb-

ben er de Dries met de oude wip gezien en een schieting bijgevoond. Weet U dat deze dries nog de eigendom is van de Gilde ? Het is een enig geval in gans het land.

Op 10 en 11 juli a.s. gaat te Zichem het Groot Brabants Gildefeest door onder het motto : « Ernest Claes, 80 jaar ». Wat u te Mazenzele heeft gezien, is slechts een voorsmaak van het feest te Zichem. Wij raden onze leden aan op zondag 11 juli in de namiddag een uitstap te maken naar Zichem. Minstens een vijftigtal gilden zullen eraan deelnemen met hun oude breuken, vlaggen en trommen. Er zijn prijskampen voor het schoonste inkomen, voor volksdansen, vendelen en trommen, voor de oude gildeschatten.

Het Gildefeest begint te 14 uur en eindigt te 19.30 uur.

Op 13 juni a.s. heeft er ook een volksfeest plaats met de Reuzen « Tist en Triene » van Sint-Genesius-Rode.

J. V.

---

Uit oude papieren :

### HET BOUWEN VAN EEN BAKOVEN

(Leeuw, 1682)

«Doen maeken eenen backhoven...; voor eerst daer over aen stroye gegeven om te cappen ende te mengelen met leem tot verplacken...; aen coreelsteen...; voor plaveysteen tot denzelven hoven...; twee bundelen roeden tot het verdecken...; voor het ijser van den hoven van voren staende...; aen de wercklieden voor het bier ende werckloon tot vier personen...».

(R.A.Br., Notariaat, 2045.)

P.L.

## JAARVERSLAG 1964 VAN HET GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

In het afgelopen jaar heeft het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap de schitterende banier van zijn wetenschappelijke reputatie hoog gehouden en tot ver over de provinciegrenzen uitgedragen. Alleen reeds door de indrukwekkende rij van 47 boekdelen, die zijn tijdschrift « *Eigen Schoon en de Brabander* » in onze bibliotheken vormt, spant het Genootschap de kroon onder de Brabantse Geschiedkundige kringen en prijkt zijn maand-schrift op de keurlijst van de Belgische historische publikaties. Wie bedenkt dat ons tijdschrift door een brede schare vorsers, zo wetenschapsmensen als leken, als een betrouwbare bron wordt geraadpleegd en geciteerd en wie daarbij even de auteurslijst overloopt, zal de wetenschappelijke ernst van de gepubliceerde artikelen niet betwijfelen.

Traditiegetrouw was dit ook het geval met de 47e jaargang, die in zes afleveringen van ongeveer tachtig bladzijden, samen 492 bladzijden, is verschenen en waarin fraaie illustraties voor een passende verluchting zorgden. Uit de rijke inhoud mogen we enkele artikelen aanstippen: In zijn hydrografische studie over het land van Aarschot in de XVIe eeuw belichtte de betreurde *Dr. P. de Fraine*, aan de hand van enkele 16e-eeuwse documenten, de historische achtergrond van het dringend actueel probleem der waterzieke gronden in de Demervallei. - *A. Meulemans* zette zijn merkwaa-dige reeks van studies over de Leuvense ambachten voort : ditmaal kwam het maaldersambacht aan de beurt. - *G. Van Herrewegen* bezorgde de uitgave van het oudste cijsboek van Pamel uit het einde van de 14e eeuw en in zijn artikel over het wapen van de ridders van Ledeberg, heeft hij getracht de verwantschap te bewijzen tussen deze heren en het beroemde Merchtemse herengeslacht Hobos. - Na de uitgave in 1963 van de dorpskeure van Wambeek door Prof. E. Strubbe, kwam ook *J. Verbesselt* met de keure van Laken een licht werpen op de regeling van het dorpsleven in de late middeleeuwen. - Ter gelegenheid van de feestelijke inwijding van de nieuwe beiaard te Grimbergen bezong *J. J. Feyen* de zingende klokken in Grimbergens abdij-toren. - De kunstliefhebbers kregen een doorwrochte studie van *T. J. Gerits* te lezen over de barok preekstoel van *G. I. Kerricx* voor de kapel van St.-Job te Ukkel-Carlo. - Voor onze genealogen viel er aardig wat te zanten in de stambomen van de families De Smeth, Engels en Grietens en vele lezers bracht de tweede aflevering een aangename verrassing met het fraai geïllustreerde artikel over gemeentelijke heraldiek van onze knappe wapenkun-

dige *J. Melkenbeeck*. - De volkskundigen en taalkundigen kregen naar genoegen te nippen van « de seef » waarmee *Paul Lindemans* ze in een grondige studie over dit zogenoemde biertje beschonk. - Ondanks de al te kleine schaar medewerkers heeft *Prof. dr. L. de Man* zijn dialectologische rubriek voortgezet en 23 Brabantse woorden besproken. Zijn dochter Hugonne bedacht ons met een van haar eerste pennevruchten: een rijk gestoffeerd artikel over de uiterst belangrijke rol van hand en vingers bij het werk. - En met *Prof. dr. J.L. Pauwels* hebben we ons kunnen verdiepen in een geleerde studie over de taal te Aarschot.

Dit waren slechts enkele der belangrijkste artikels — we kunnen ze niet alle vermelden — waarmee Eigen Schoon en de Brabander zijn wetenschappelijk peil van de vorige jaren ongetwijfeld heeft behouden.

Traditiegetrouw hielden wij onze gowdage op 1 mei met een rondrit in de streek van Rubens en Teniers, waaraan een honderdtal leden deelnamen. De kunsthistorische leiding berustte bij de Heer *A. Jansen*, conservator bij de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. Te Neder-over-Heembeek brachten we een bezoek aan de merkwaardige overblijfselen van de romaanse St.-Pieterskerk en de naaststaande Kluis. Te Vilvoorde schetste de Heer *Jansen* de bouwgeschiedenis van de O.-L.-Vrouwkerk en verstrekte zeer boeiende en leerrijke commentaar over het rijk gesculpteerde barok meubilair dat we in het koorgestoelte en de preekstoel bewonderden. Na Vilvoorde waren we te gast op het Steen, waar ons vanwege de Heer en Mevrouw *Maison* een stijlvolle ontvangst te beurt viel. In de ruime, prachtige vertrekken die Rubens en Hélène Fourment eens hadden bewoond, mochten wij vrij rondkuieren. In de afspanning « De Prins » heette de voorzitter, de Heer *Leo Lindemans*, de aanwezigen hartelijk welkom. Hierna besprak *J. Verbesselt* enige hoofdmomenten uit de geschiedenis, die zich in het ongerepte landschap van deze streek hadden afgespeeld. Na het middagmaal gingen we een kijkje nemen in de gotische St.-Hubertuskerk. De Pastoor toonde ons enkele voorwerpen uit de kunstschat, vooral in verband met de vroegere St.-Hubertusverering. Te Perk togen we de St.-Niklaaskerk binnen. Onze aandacht ging er vooral naar het kunstig stucwerk van het plafond en de vermoedelijke grafsteen van David Teniers. Op het kasteel de Ribeaucourt genoten wij de gulle gastvrijheid van graaf *Daniël de Ribeaucourt* en zijn zuster, die zich gemoedelijk met hun gasten onderhielden. We mochten er vrij door de met kunstvoorwerpen en schitterende jachttrofeeën gestoffeerde vertrekken wandelen. Te Humelgem stapten we uit bij de oude vleug en het stemmige St.-Katharinakerkje, dat nog menig spoor uit zijn romaanse bouwcampagne heeft bewaard. Melsbroek met de St.-Martinuskerk en waar het dorpscomplex nog duidelijk de sporen van een verdwenen castrum vertoont, was het eindpunt van onze tocht en werd het aanknopingspunt met onze volgende gowdage.

De algemene vergadering had plaats op 14 maart. Er waren 14 personen aanwezig. Het jaarverslag en de rekeningen werden goedgekeurd. Meester Leo Lindemans, een zoon van onze veeerde stichter, werd met eenparigheid van stemmen tot voorzitter verkozen. In deze functie wordt hij de opvolger van zijn oom, Ir. Paul Lindemans. De heer A. Meulemans uit Leuven werd, in vervanging van Prof. F. van Molle, tot ondervoorzitter verkozen.

Op de vergaderingen van het bestuurscomité, dat zesmaal bijeenkwam, hebben drukke besprekingen tot de volgende beslissingen geleid :

— Tot het vlotte verloop van het redactiewerk van het tijdschrift, worden de medewerkers erom verzocht hun copij voortaan alleen bij de hoofdredacteur in te sturen. Buiten deze laatste is niemand ertoe gemachtigd, overleg te plegen met de drukker in verband met de redactie van het tijdschrift.

— Op het kaft van het tijdschrift werd de vermelding geplaatst dat de ondertekende artikels onder de verantwoordelijkheid van hun auteur worden gepubliceerd.

— Wie een werk door bemiddeling van het tijdschrift wenst uit te geven, dient zijn typoscript aan een door het bestuur aangesteld leescomité voor te leggen.

— De overdrukken van artikels van meer dan 8 bladzijden zullen in een kaftje aan de auteur worden bezorgd.

— Er werd ook van gedachten gewisseld over het opstellen van richtlijnen voor de auteurs tot het persklaar maken van hun artikelen, vooral met het oog op de uniformiteit der voetnoten.

— Er werd een ontwerp van nieuwe statuten opgesteld, waarvan de bespreking nog aan de gang is.

— Naar aanleiding van de inkrimping van de staatstoelage die in de jongste jaren met de helft verminderde, stuurde het Bestuur een nota aan de Minister van Nationale Opvoeding en Cultuur, waarop deze ons persoonlijk voor toekomstig jaar een verhoging heeft toegezegd.

\*

\* \* \*

In 1963 volgde onze zeer verdienstelijke hoofdredacteur, Prof. dr. L. de Man, wijlen Dr. Jan Lindemans op als lid van het bestuurscomité van het Patrimonium van het Staatsdomein te Gaasbeek.

In de loop van het jaar publiceerden we de ledenlijst van ons genootschap. We mochten 27 nieuwe leden inschrijven, maar we verloren er 31, onder wie zes overledenen ; deze zijn : Prof. em. Edg. Blankaert, Ch. de Keersmaecker, Ir. K. Hambrouck, J. Paridaens, Mgr. Et. Van Cauwenbergh en ten slotte onze ere-secretaris Constant Theys, die op 15 april 1964 ter ziele ging. Aan hun beproefde familieleden betuigen wij ons oprecht rouw-



beklag. Gedurende vele jaren was de heer C. Theys de goede vriend en in het bestuur van het genootschap een naaste medewerker van Dr. Jan Lindemans. Met zijn vele tientallen artikelen over zijn geliefde streek, heeft hij aan de rijke kroon van Eigen Schoon een schitterende parel geregen, waarvoor hij onze erkentelijkheid en onze bewondering afdwingt en verdient. Met piëteit bewaren we in het archief van het genootschap zijn laatste brief die hij op 6 maart 1964 aan zijn « Zeer Geachte Vrienden van het Bestuur » heeft geschreven en waaruit blijkt dat hij tot in zijn laatste levensdagen een levendige belangstelling voor de zaken van het genootschap heeft behouden. Hij laat weten wat hij nog op het getouw heeft : een geschiedenis van Lot, drierivierde af, door een bevoegd en betrouwbaar man af te werken samen met Luc de Weerdt, een geschiedenis van Huizingen, een geschiedenis van Buizingen te voltooien in samenwerking met onderpastoor Steeno aldaar. De zeer uitgebreide, alfabetisch gerangschikte geschreven toponymie van Alseberg, misschien door iemand van het bestuur of een licentiaat te bewerken. Het klinkt als een laatste wilsbeschikking. Hij wenst de oude en nieuwe bestuursleden van harte geluk en bekommerd luidt zijn warme aanbeveling dat ze eendrachtig zouden samenwerken voor het Eigen Schoon en de Brabander van onze geliefde Jan Lindemans zaliger.

Op 31 december telde ons genootschap 613 betalende leden. Jammer genoeg moeten wij hier aanstippen dat velen, ondanks onze dringende oproep, hun contributie zo laattijdig betalen. In oktober waren er nog bij de driehonderd achterstalligen en in het begin van december lieten wij met de post nog 80 ontvangkaarten aanbieden, waarvan er op 31 december nog 29 onbetaald bleven.

Onnodig te vermelden dat die leden het genootschap in zware financiële moeilijkheden brengen, waaraan we dit jaar, dank zij een zuinig beleid, het steungeld van de openbare diensten en het mecenaat van enkele kunstminnende leden, gelukkig het hoofd hebben kunnen bieden. Ten bewijze van ons spaarzaam beleid moge worden aangestipt dat wij het illustratiemateriaal van ons tijdschrift tegen lagere prijs bij een andere firma laten clicheren.

\*  
\*     \*

Met genoegen kondigen wij aan dat onze beheerder, J. Verbesselt, in het afgelopen jaar ijverig heeft gewerkt aan het persklaar maken van zijn geschiedkundig werk over het parochie-  
wezen in Brabant. In 1965 verschijnen drie delen, waarin hij het ontstaan en de groei van de parochies, gelegen tussen Zenne en Demer, behandelt.

In het vooruitzicht van die drukke werkcampagne, besluiten we het jaar 1964 met vertrouwen in de toekomst van het genootschap.

P. CNOPS.

**Zo pas verschenen :**

DEEL I	320 blz.	DEEL III	280 blz.
DEEL II	308 blz.	DEEL IV	334 blz.

van :

## **HET PAROCHIEWEZEN IN BRABANT**

**door J. Verbesselt**

In deze delen behandelt de schrijver het Ontstaan en de Ontwikkeling van de volgende parochiën, telkens in een afzonderlijke monografie :

<i>Meise</i>	<i>St.-Agatha-Berchem</i>	<i>Wolvertem</i>
<i>Oppem</i>	<i>Ramsdonk</i>	<i>Meuzegem</i>
<i>Amelgem</i>	<i>Ossel</i>	<i>Imde</i>
<i>Sint-Brixius-Rode</i>	<i>Brussegem</i>	<i>Rossem</i>
<i>Nieuwenrode</i>	<i>Londerzeel</i>	<i>Laken</i>
<i>De abdij en de parochie Grimbergen</i>	<i>Beigem</i>	<i>Molenbeek en de St.-Katelijneparochie</i>
	<i>Humbeek</i>	<i>Hamme</i>
<i>Strombeek</i>	<i>De abdij Dielegem</i>	<i>Zellik</i>
<i>Wommel</i>	<i>De parochie Jette</i>	<i>Kobbegem</i>
<i>Relegem</i>	<i>Ganshoren</i>	
	<i>Neder-Over-Heembeek</i>	

Naast een Algemene Inleiding worden niet minder dan dertig oude parochiën bestudeerd.

De vier delen zijn overvloedig geïllustreerd met ongekende afbeeldingen van kerken, kapellen, dorpspleinen, kastelen, grote hoeven van Brabant. Meer dan 250 clichés.

Het Genootschap heeft zich grote financiële opofferingen getroost om de uitgave mogelijk te maken.

Wij vertrouwen dan ook dat onze leden in groot getal zullen inschrijven op de vier delen, ten einde ons toe te laten de geïnvesteerde gelden zoveel mogelijk te kunnen recupereren. Aldus zullen weldra de volgende delen kunnen ter perse gaan.

De prijs per boekdeel voor de leden werd vastgesteld op 280 fr.

Ook Deel I is nog verkrijgbaar tegen de som van 250 fr.

De bestelling geschiedt door overschrijving op postrekening nr. 51.70.40 van het Genootschap.

Wij danken onze trouwe leden voor de morele steun, die ze ons op die wijze zullen verlenen.

Het Geschied-  
en Oudheidkundig Genootschap  
van Vlaams-Brabant.

A. TOLLEBEEK, *Het klooster van de Berg Sion te Brutsel*, 68 blz., 60 F; voor de leden: 40 F.

#### IV. ICONOGRAFIE VAN VLAAMS-BRABANT, door A. VERBOUWE

1. *Kanton Aartsbot* (uitverkocht). — 2. *Kanton Diest* (uitverkocht). — 3. *Kanton Assche*, 72 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F) — 4. *Kanton Walworthem*, 92 blz., ill., 90 F (voor de leden: 60 F). — 5. *Kanton Tienen*, 53 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F). — 6. *Kanton Vilvoorde*, 136 blz., ill. 135 F (voor de leden: 90 F). — 7. *Kanton Zoolzeuw*, 37 blz., ill. 60 F (voor de leden: 40 F). — 8. *Kanton St.-Kwintens-Lennik*, 52 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F).

W. VAN DEN STEENE, *Iconografie van het Belgisch Parlementgebouw*, ill. 60 F; voor de leden: 40 F.

#### V. TOPONYMIE VAN VLAAMS-BRABANT

De volgende werken zijn te bestellen op het Instituut voor Vl. Naamkunde, E. van Evenstraat 10a, Leuven (postrekening nr. 162.831, H.J. van de Wijer, Leuven):

J. LINDEMANS, *Westbrabantse plaatsnamen: Baatdegem, Boersel, Beert, Belgem, Bekkerzeel, Drogenbosch, Bellingem, Bogarden, Borchlonbeek*, elk deeltje: 35 F.

#### VI. BRABANTSE HERALDIK

J. MELKENBEECK, *De Gemeentewapens van Vlaamsch-Brabant*, 48 blz., ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F). — *Idem*, *Emblemen van de landbouw en het bedrijfsleven in de heraldiek*, ill. 14 blz., 30 F; voor de leden: 20 F.

#### VII. OUDE BRABANTSE GESLACHTEN

(De met \* aangeduide deeltjes zijn uitverkocht)

1. *Pipenpoy*, 60 F — \*2. *van Overstraten*. — \*3. *Wambacq.* — \*4. *Goossens*. — \*5. *van Ginderachter*. — \*6. *Govens*. — \*7. *de Riddere*. — \*8. *Meerta*. — \*9. *Pastreels*, 5 F — \*10. *van der Hasselt*. — \*11. *De Keyser*. — \*12. *Van Bever*. — 13. *van den Heuvel*, 5 F. — \*14. *Stroobant*. — 15. *van Mulders* en 16. *'t Sas*, samen 15 F. — \*17. *De Smedt*. — \*18. *van Opbem*. — 19. *de Hertoghe*, 10 F. — 20. *Roggebe*, 5 F. — \*21. *Vereerbrugghen*, 15 F. — 22. *Van den Nieuwenbaec*, 20 F. — 23. *de Kampenaar*, 20 F. — 24. *Stuckens*, 20 F. — 25. *Lindemans*, 40 F. — 26. *De Smeth*, 40 F. — 27. *Van Nuffel*, 40 F. — 28. *Van Lierde*, 20 F. — 29. *Van Wayenburgh*, 30 F. — 30. *De Boeck*, 30 F. — 31. *van der Meeren*, 40 F. — 32. *Van der Elst* en 33. *Walckiers*, samen 40 F. — 34. *Euenspoel*, 30 F. — 35. *Stallaert*, 30 F. — 36. *van den Bossche*, 40 F. — 37. en 38. *van Marselaer en De Rijcke*, 39. *Paridaens*, 30 F. — 40. *van Hagendoren*, 30 F. — 41. *Wauters, Fierens, De Smeth*, 20 F. — 42. *Grieters*, 30 F. — 43. *Theys*, 30 F.

Jan LINDEMANS, *Van Meiseniersbloed*, 252 blz., 270 F; — voor de leden: 180 F.

Leo LINDEMANS, *De voorouders van Jan III, hertog van Brabant*, 40 blz., 50 F; voor de leden: 30 F.

A. MALCORPS, *Duitzend Van Beethovens*, 110 F; — voor de leden: 80 F.

#### VIII. FOLKLORE EN VARIA

ALBUM Dr. JAN LINDEMANS. Ingen. 300 F; geb. 375 F; voor de leden resp. 200 en 250 F.

Henri PAUWELS, *De Vlaamsch-Brabander*, 20 F.

Jan LINDEMANS, *O.-L.-Vrouw in 't Hammeken (Zemst)*, 20 F.

Pieter CNOOPS, *Marieverering te Evere*, 30 F.

A. VAN HAGELAND, *Folkloristische Mengelingen uit het Hageland*, 20 F.

P. CNOOPS, *Bijdrage tot de bibliografie van de stad Brussel*, 30 F, voor de leden: 20 F.

Zo pas verschenen :

DEEL I	320 blz.	-	250 fr.	DEEL III	280 blz.	-	280 fr.
DEEL II	308 blz.	-	260 fr.	DEEL IV	334 blz.	-	280 fr.

van :

### HET PAROCHIEWEZEN IN BRABANT

door I. VERBESSELT

De bestelling geschiedt door overschrijving op postrekening nr. 51.70.40 van het Genootschap.

## INHOUD VAN DEZE AFLEVERING

G. RENSON, Wetenswaardigheden betreffende de goederen van Lamoraal, graaf van Egmont, na zijn decapitatie	93-104
R. ENCKELS, Benoemingen gedaan door Prinsen van Oranje-Nassau in hun hoedanigheid van Heer van Diest	103-123
Dom W. VERLEYEN, O.S.B., Geschiedenis van een oude herberg	124-126
J. VRANCKEN Het oude Zelem	127-147
J. WOUTERS, De folklore van het Brabants boerenleven	148-150
A. MEULEMANS, Leuvense aanbachten	151-163
J. VERBESSELT, Brabantse Kroniek	164-167
P. CNOPS, Jaarverslag van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant	168-171
Zo pas verschenen	172
<i>Uit oude papieren :</i>	
L.D., St.-Job te Wezemaal in 1508	104
C.T.	123
P.L., Steengroeven rondom Brussel	126
P.L., Kalkovens rondom Brussel	126
P.L., Brabantse eiken	147
P.L., De gilde viert	147
P.L., Het bouwen van een bakoven	167

— *De ondertekende artikels worden onder de verantwoordelijkheid van hun auteur gepubliceerd.*

## BOEKHANDEL

Wij vestigen er de aandacht van de leden op dat voortaan alle bestellingen van vroegere jaargangen van het Tijdschrift en alle andere uitgaven van het Genootschap moeten gedaan worden bij de Algemeen Beheerder, *J. Verbesselt*, Ransbeckstraat, Neder-Over-Heembeek. De betaling wordt VOORAF gedaan op postrekening nr. 5170.40 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.